

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**ORTA ASYA TÜRK MİTOLOJİSİ MOTİFLERİNİN
POPÜLER DÜNYADAKİ GÖRSEL İZLEKLERİ**

Hazırlayan
İlkcan İRDELP

Danışman
Doç. Mehmet Korkut ÖZTEKİN

İzmir / 2022

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

**ORTA ASYA TÜRK MİTOLOJİSİ MOTİFLERİNİN
POPÜLER DÜNYADAKİ GÖRSEL İZLEKLERİ**

Hazırlayan
İlkcan İRDELP

Danışman
Doç. Mehmet Korkut ÖZTEKİN

İzmir / 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Orta Asya Türk Mitolojisi Motiflerinin Popüler Dünyadaki Görsel İzlekleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../ ... / ...

İlkcan İRDELP

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği' nin maddesine göre Sanat ve Tasarım Anasanat dalı Yüksek Lisans öğrencisi İlkcan İrdelp'in “**Orta Asya Türk Mitolojisi Motiflerinin Popüler Dünyadaki Görsel İzlekleri**” konulu tezi incelenmiş ve aday / / tarihinde, saat’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Mitoloji, toplumların tabiatı ve evreni anlamak üzerine geliştirdikleri bir düşünce sistemidir. Bilginin ve verinin mitolojik inançlar üzerinden nesiller arası aktarımı ile mitoloji ait olduğu toplumların belleği ve aynası haline gelmiştir. İlkel topluluklarda mitolojik düşünce yaşamın temel gereksinimlerine karşılıklar bulmak adına geliştirilmiş olsa da medeniyetlerin değişip gelişmesi ile mitolojide toplum gereksinimlerine bağlı olarak değişip gelişmeye devam etmiştir. Zaman içerisinde mitolojik motifler ve inanışlar kimi zaman unutulmuş veya değişime uğramış kimi zamansa inanç özelliğini kaybederek kültürel birer değer olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Görsel kullanımı mitolojinin aktarım yolları arasında uygulanan metotlardan bir tanesidir. Geçmişte olduğu gibi bugün de görsel dille üretilen popüler dünya eserleri mitolojik anlatılar içermektedir.

Araştırma içerisinde Popüler Dünya kavramı kimi zaman popüler kültüre mâl olarak geniş kitlelere ulaşan kimi zamansa ulaşılması amaçlanan topluluklar arasında popülerlik kazanan nesne, fikir, düşünce, eser gibi farklı olguları kapsama amacıyla bir bulgu olarak kullanılmıştır. Türk mitolojisi motifleri ile temellenen Berzah Games'in piyasaya sürdüğü Uruz Er Kişinin Geri Dönüşü isimli oyun, TRT tarafından yayımlanan Kökler belgeseli, Bartu Bölükbaşı ve Can Evrenol gibi sanatçılar tarafından üretilen eserler, görmüş oldukları ilgi ve kazanmış oldukları başarılar ile popüler dünya eserleri arasında yer almaktadır.

Dördüncü bölümde araştırma kapsamında edinilen bilgiler ışığında çizgi roman dilinde resimlenen Ak Ana, Kayra Han, Ürüng Ayın Toyon ve Kübey Hatun illüstrasyonları, kaya resimlerinden esinlenilerek hazırlanan “Hem Yer Hem Gök” ve “Su”, “Ateş”, “Toprak” serileri okuyucuya sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türk Mitolojisi, İllüstrasyon, Popüler Dünya, Görsel Sanatlar, Şamanizm

ABSTRACT

Mythology is a system of thought developed by societies to understand nature and the universe. With the intergenerational transfer of knowledge and data through mythological beliefs, mythology has become the memory and mirror of the societies. Although mythological thought was developed in order to find answers to the basic needs of life in primitive communities, mythology continued to change and develop depending on the needs of society with the change and development of civilizations. Over time, mythological motifs and beliefs were sometimes forgotten or changed, and sometimes they lost their belief feature and reached today as cultural values. The use of visuals is one of the methods applied among the transmission ways of mythology. As in the past, popular world works produced with visual language today contain mythological narratives.

In the research, the concept of the Popular World was used as a finding in order to cover different phenomena such as objects, ideas, thoughts, works, which sometimes reach large masses as a property of popular culture and sometimes gain popularity among the communities intended to reach. Based on Turkish mythology motifs, the game called *Uruz Er Kişinin Dönüşü* released by Berzah Games, the documentary *Kökler* published by TRT, works produced by artists such as Bartu Bölükbaşı and Can Evrenol, are among the popular world works with the interest they have seen and the successes they have achieved.

In the fourth chapter, the illustrations of Ak Ana, Kayra Han, Ürüng Ayın Toyon and Kübey Hatun, which are illustrated in comics in the light of the information obtained within the scope of the research, "Both Earth and Sky" and "Water", "Fire", "Earth" series inspired by rock paintings are presented to the reader.

Keywords: Turkish Mythology, Illustration, Popular World, Visual Arts, Shamanism

ÖNSÖZ

İlkel insanın evreni anlama isteğinden doğan düşünce yapısının zaman içerisinde gelişip nesiller arası aktarımı ile dönüştüğü inanç sistemleri olarak mitoloji, beşeriyete büyük oranda pozitif bilimlerin yön verdiği bugün dahi toplumların yaşantısında kendisini göstermektedir. Bu anlamda toplumların mitolojik sistemlerini anlanın o toplumların davranış ve düşünüş biçimlerini anlama hususunda elzem bir öneme sahip olduğu kanaatindeyim.

Mitoloji sistemlerine olan ilgim henüz dokuz yaşında iken sinemada izlemiş olduğum Yüzüklerin Efendisi filmine dayanmaktadır. Film içerisinde yer altı şehri olarak anlatılan Khazad-dûm'da köşeye sıkıştırılan kahramanlarımız bir odaya sığınır. Kurulan barikatlar ile birlikte kapının bir anda patlayarak açılmasıyla içeriye devasa bir mağara trolü girer. Bu sahne ile sinema salonunda bulunan yaşıtlarımın korkarak ağlamaya başladığını anımsamaktayım. Bense karşımda duran mağara trolünün haşmeti ve azameti karşısında bu varlığın gerçekliği ve gerçek olabilme fikri ile büyülenmişim. Yaşamış olduğum bu deneyim ilk okul döneminden bu yana fantastik edebiyat, bilimkurgu ve kaçış edebiyatına olan ilgimi ortaya çıkarttı. Bugüne kadar tüketmiş olduğum Lovecraft, Herbert ve Tolkien gibi kişilerin eserlerinin, Dungeons and Dragons ve Dragonlance gibi külliyatların tamamının mitolojik temellere dayandığını keşfetmemle, ilgim ve araştırma alanım mitoloji sistemleri üzerine kaydı. Türk mitolojisi üzerine yaptığım araştırmalar sırasında beni zorlayan en büyük etken kaynakların kıtlığıyken, erişmeyi başarabildiğim birincil kaynaklar karşısında yaşadığım sevinç dokuz yaşında sinema salonunda oturan çocuğun ruhani durumu ile özetlenebilir.

Tez sürecinde danışmanlık görevini üstlenen Doç. Mehmet Korkut Öztekin'e, kişi ayırmaksınız hocalarım ve iş arkadaşlarım olarak gördüğüm Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi personeline ve hepsinden öte eşim Aslı Güntan İrdelp'e teşekkür ederim.

İlkan İrdelp

2022

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GÖRSEL LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

MİTOLOJİ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

1.1. Mit ve Mitoloji Tanımları	4
1.2. Mitolojinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	5
1.2.1 Avrupa Mitolojisi.....	7
1.2.2 Asya Mitolojisi	8
1.2.3 Orta Doğu Mitolojisi.....	9
1.2.4 Afrika Mitolojisi	10
1.3. Mitolojinin Sınıflandırılması.....	12
1.3.1. Kozmogoni Mitleri	12
1.3.2. Antropogoni Mitleri.....	12
1.3.3. Teogoni Mitleri	13
1.3.4. Takvim Mitleri.....	13
1.3.5. Etioloji Mitleri	13
1.3.6. Ritüel Mitleri.....	14
1.3.7. Eskatoloji Mitleri	14

2. BÖLÜM

TÜRK MİTOLOJİSİ

2.1. Türk Mitolojisinin Araştırma Tarihçesi	17
2.2. Türk Mitolojisi	17
2.2.1. Türk Mitolojisinde Kozmogoni	19
2.2.2. Türk Mitolojisinde Antropogoni.....	22
2.2.3. Türk Mitolojisinde Teogoni.....	25
2.2.4. Türk Mitolojisinde Eskatoloji.....	26
2.3. Şamanizm.....	26
2.4. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Motifler	28
2.4.1. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Tanrılar ve Tanrıçalar	29
2.4.1.1. Aan Alahçın Hatun.....	29
2.4.1.2. Aan Arkıl Oyun.....	29
2.4.1.3. Ak Ana	29
2.4.1.4. Al Karısı	30
2.4.1.5. Ayzıt.....	30
2.4.1.6. Erlik Han	30
2.4.1.7. Kayra Han	31
2.4.1.8. Kızagan	31
2.4.1.9. Mergen	31
2.4.1.10. Kübey Hatun	31
2.4.1.11. Ötügen.....	32
2.4.1.12. Tengri	32
2.4.1.13. Umay.....	32
2.4.1.14. Ülgen.....	33

2.4.1.15. Ürüng Ayın Togon	33
2.4.2. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Hayvan Motifleri	33
2.4.2.1. Kurt	33
2.4.2.2. Kanatlı Hayvanlar	34
2.4.2.3. Yılan.....	36
2.4.2.4. Geyik.....	37
2.4.2.5. Keçi, Koç ve Koyun.....	39
2.4.2.6. Boğa	39
2.4.2.7. At.....	40
2.4.3. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Astrolojik Motifler.....	42
2.4.3.1. Güneş	42
2.4.3.2. Ay.....	44
2.4.3.3. Yıldızlar.....	46
2.4.4. Türk Mitolojisinde Sık Görülen Diğer Motifler	47
2.4.4.1. Don değiştirme	47
2.4.4.2. Yıldırım, Yağmur ve Rüzgâr.....	48
2.4.4.3. Dağ	49
2.4.4.4. Ağaç	50
2.4.5. Türk Mitolojisinde Kahraman Tipolojisi.....	51

3. BÖLÜM

POPÜLER DÜNYA VE TÜRK MİTOLOJİSİ

3.1. Sanat, Mitoloji ve Popüler Dünya	54
3.2. Türk Mitolojisinin Popüler Dünyadaki Görsel İzlekleri	56
3.2.1. Mehmet Siyah Kalem	56
3.2.2. Bedri Rahmi Eyüboğlu	57

3.2.3. Can Göknil.....	60
3.2.4. Deniz Onur Erman	62
3.2.5. Ali Teoman Germener	63
3.2.6. Bayterek Kulesi.....	65
3.2.7. Hasan Kıran	66
3.2.8. Hacivat Karagöz neden öldürüldü?.....	68
3.2.9. Hakan Muhafız	69
3.2.10. Can Evrenol	71
3.2.11. Bartu Bölükbaşı	74
3.2.12. Ali Saçıkara.....	76
3.2.13. Monster Notebook ve Modelleri.....	77
3.2.14. Umaykut Online ve Uruz Er Kişinin Geri Dönüşü.....	84
3.2.15. Ertaç Altınöz	87
3.2.16. Cihan Engin	89
3.2.17. Kökler Belgeseli	91
3.3. Dünya Mitolojilerinin Popüler Dünyadaki Yeri	92

4. BÖLÜM

KİŞİSEL ÇALIŞMALAR

4.1. Ak Ana	106
4.2. Kayra Han	107
4.3. Umay Ana	108
4.4. Ürüng Ayın Toyon	108
4.5. Kübey Hatun	109
4.6. Hem Yer Hem Gök	110
4.7. “Su”, “Ateş”, “Toprak”	114

SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	122
ÖZGEÇMİŞ.....	133

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1- Orta Asya halklarının yaşamakta oldukları otağın araba ile taşınmasını tasvir eden bir resim (Ögel, 2014a: 5).....	18
Görsel 2- Geleneksel kıyafetiyle dini ritüel yapan şaman (Beydili, 2005: 508)	28
Görsel 3- Kırgızistan’da bulunmuş Kurt-Tanrı ve gök cisimlerini betimleyen bir çizim (Ögel, 2014a: 17)	33
Görsel 4- Altay ve Sibiry şamanları ile ilişkilendirilen bir görsel (Ögel, 2014a: 639)	35
Görsel 5- Kırgızistan’da bulunan Saymalıt taş petrogrifler üzerindeki yılan figürü (Somuncuoğlu, 2011: 333).....	36
Görsel 6- Kars’ta bulunan kaya resmi (Serhat Kültür, 2006: 5).....	37
Görsel 7- Altay Hun çağına ait bir geyik figürü (Ögel, 2014a: 624)	38
Görsel 8- Kars’ın Karaboncuk köyünde bulunan kaya resimleri (Serhat Kültür, 2005: 6)	39
Görsel 9- Kaya üstü boğa ve sürü resmi (Somuncuoğlu, 2008: 161).....	40
Görsel 10- Altay kaya resimlerinde betimlenen süvariler (Çoruhlu, 2017a: 199)	41
Görsel 11- Bir av sahnesi (Çoruhlu, 2017a: 203).....	41
Görsel 12- Altay Güneş Sembolü (Beydili, 2005: 227)	42
Görsel 13- Ay, Güneş ve Yıldızlar (Beydili, 2005: 76)	45
Görsel 14- M.Ö. 1000’li yıllara dayandırılan Ay ve Güneş Piktogramı (Esin, 2004:353)	45
Görsel 15- Mehmet Siyah Kalem’e ait bir demon figürü.....	56
Görsel 16- Mehmet Siyah Kaleme ait bir dans sahnesi.....	57
Görsel 17- Bedri Rahmi Eyüboğlu eseri “Hayat Ağacı” (Url2).....	59
Görsel 18- İçinde kadın ve erkek barındıran balık figürü (Url3).	60
Görsel 19- Fırın Küreği Üzerine Sırasıyla Tanrı Karahan, Tanrı Ülgen ve Bilge Baykuş	61
Görsel 20- Ak Ana ve Dünya Ağacı, Dünyanın Katları.....	61
Görsel 21- Sanatçı eserleri Koruyucu ve Beyaz Kuğu (Ulr5, Url6).....	63
Görsel 22- Ali Teoman Germener Zümrüdü-Anka (Url7).....	64
Görsel 23- Aloş (Url9).....	65

Görsel 24- Bayterek Kazakistan (Url10).....	66
Görsel 25- Ayin töreninde Şaman ve Şamanın çalgıları.	67
Görsel 26- Siyah Kalem'in demonları.....	68
Görsel 27- Film içinden görsel cin ve Kam Analar.....	68
Görsel 28- Dizi içerisinden kesitler, tılsımlı gömlek.....	70
Görsel 29- Dizi içerisinden kesitler, hançer ve erdem yüzüğü.....	71
Görsel 30- Can Evrenol' kısa filminden bir sahne, Ak Karısı	72
Görsel 31- Al Karısı don değiştirme örneği	73
Görsel 32- Gökhan vs Gökhan reklam filminden bir sahne	74
Görsel 33- Gesar evreni haritası Etugen.....	74
Görsel 34- Geras çizgi romanından paneller	75
Görsel 35- Demirdağ kitabından kesitler Çizer Fatma Akgün.....	76
Görsel 36- Huma (Url17).	78
Görsel 37- Çoruhlu'nun kitabından Umay tasvirleri ve Beydili'nin kitabından Huma kuşu tasviri.	78
Görsel 38- Markut (Url19).	79
Görsel 39- Tulpar (Url21).	81
Görsel 40- Semruk (Url23).....	82
Görsel 41- Abra (Url25).	83
Görsel 42- Aryond (Url26).....	84
Görsel 43- Umaykut tanıtım animasyonu içerisinden bir sahne (Url27).	85
Görsel 44- Oyun içinden bir sahne.....	86
Görsel 45- Oyun içinden bir oba sahnesi	87
Görsel 46- Albız Süvari ve Erlik Han (Url31, Url32).	88
Görsel 47- Şamanlar Diyarı kitap kapağı (Url33).	89
Görsel 49- İlbegen (Url36).	90
Görsel 50- Belgesel içerisinden bir sahne Ak-Ana'nın Ülgen'e yaratma fikrini vermesi.	91
Görsel 51- Belgesel içerisinden bir sahne.	91
Görsel 52- Erlik Han ve yılanları Abra ve Yupta.....	92

Görsel 53- Sandro Botticelli, “The Birth of Venus”, 1,72 m x 2,78 m, Tuval üzerine tempera, Uffizi Galerisi, Floransa, İtalya yaklaşık 1482–1486 arası (Url37).....	93
Görsel 54- James Doyle Penrose “Idun and the Apples” 1890 (Url38).....	93
Görsel 55- Thor çizgi roman kapağı (Url39).....	94
Görsel 56- Age of Mythology oyunu içerisinde bir sahne	95
Görsel 57- Bleach animesi içerisinden bir sahne (Url40)	96
Görsel 58- Naruto manga serisi içerisinden Susano. Sayı 588.....	97
Görsel 59- Yüzüklerin Efendisi Filminden Sauron tasviri (Url 41).....	99
Görsel 60- Yüzüklerin Efendisi filminden bir sahne, İstari ve kartallar. (Url42)	100
Görsel 61- Seri içerisinde kullanılan Kamui tekniği (Url43)	101
Görsel 62- Hunter x Hunter serisi içerisinden Dünya Ağacı zirvesi (Url44).....	102
Görsel 63- Dungeons&Dragons evrenlerinde şekil değiştirme özelliği olan varlıklar örnek olarak Doppelganger ve Werebear. (Monster Manual, 2014: 82/208).	102
Görsel 64- Ak Ana.....	106
Görsel 65- Kayra Han.....	107
Görsel 66- Umay Ana.....	108
Görsel 67- Ürüng Ayın Toyon	109
Görsel 68- Kübey Hatun.....	110
Görsel 69- Şamanın Ülgen’e ulaşmak için izlediği yol. (Çoruhlu, 2017b: 33).....	111
Görsel 70- Hem Yer Hem Gök “Giriş”	112
Görsel 71- Hem Yer Hem Gök “Gelişme”	113
Görsel 72- Hem Yer Hem Gök “Sonuç”	114
Görsel 73- Ak Ana’nın dansı “Su”	115
Görsel 74- Ülgen’in buyruğu. “Ateş”	116
Görsel 75- Erlik’in kucaklaması. “Toprak”	117

GİRİŞ

“Orta Asya Türk Mitolojisi Motiflerinin Popüler Dünyadaki Görsel İzlekleri” isimli bu çalışma, hayatımızda yer etmiş ve günlük hayatta çokça karşılaştığımız, temelleri mitolojik düşünceye dayanan öğelerin görsel karşılıklarını değerlendirme pratiğidir.

Mitler toplumların yaşayış ve düşünüş biçimlerini oluşturan en temel öğelerdir. Toplumların dünyayı nasıl görüp yorumladıklarını üretmiş oldukları mitlere bakarak anlayabiliriz. Bu anlamda mitler, toplumların aynası ve belleğidir. Toplumlar yaşadıkça ürettikleri mitolojiler de yaşamaya devam eder.

Toplumların üretmiş olduğu mitler var oldukları coğrafyalarda kapalı kalmamışlardır. Zaman içerisinde kurulan ilişkilerle kimi zaman coğrafya kimi zaman şekil değiştirmişler kimi zamansa yitip gitmişlerdir. Her toplumun üretmiş olduğu kendine has mitler olsa bile dünya mitolojileri arasında genel anlamıyla birbirleri ile benzer motiflere rastlanmaktadır. Bu anlamda yapılmış olan bu araştırmada söz edilen mitlerin tümünün “yaratıcısı” veya “bulucusu” olarak “Türkler”in gösterilmesi amaçlanmayıp yalnızca Türk mitolojisi içerisinde söz edilen motiflerin popüler dünyadaki görsel izleklerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Popüler dünya kavramı kimi zaman popüler kültüre mal olarak geniş kitlelere ulaşan kimi zamansa ulaşılması amaçlanan topluluklar arasında popülerlik kazanan nesne, fikir, düşünce, eser gibi farklı olguları kapsama amacıyla bir bulgu olarak kullanılmıştır. Bu anlamda çalışma kapsamı popüler dünya kavramı içerisinde yer alan eserler ve ürünler ile sınırlandırılmıştır.

Dört ana başlıktan oluşan tezin birinci bölümünde, mitoloji kavramı üzerinde durulmuştur. Mitler hayatta kalma metodu olarak çevreyi anlama ve onunla birlikte yaşama pratiğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Mitler zaman içerisinde farklı sorulara cevaplar aramış ve bu cevaplar doğrultusunda gelişim göstermiştir. Toplum yapısı ve coğrafya mitlerin oluşumunda etkili olan iki önemli faktördür. Bu başlık altında

mitolojinin hangi sorulara cevap aradığı, farklı toplum ve coğrafyalarda nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Türk mitolojisi üzerinde durulmuştur. Türkler tarih boyunca farklı coğrafyalarda yaşamış, farklı devletler kurmuşlardır. Tüm bu süreç içerisinde ürettikleri mitleri kendileri ile birlikte götürmüşlerdir. Erken devir Türk toplumları tabiatla iç içe yaşayan toplumlardır. Bu sebeple Türk mitolojisinde, çevreyi ve insanı izah konusunda üretilen mitler tabiat unsurları ile doludur. Türk mitolojisi başlığı altında bahsi geçen tabiat unsurları ve bu unsurlardan doğan inanış biçimleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Sanat, mitoloji ve popüler dünya arasındaki ilişkilerin önemine değinilerek başlanmış olan üçüncü bölümde, Türk mitolojisine ait öğeleri, eserlerinde ve ürünlerinde işlemiş olan kişi ve kurumlara yer verilmiştir. Üretmiş olduğu görseller ile ardıllarına ilham olan Mehmet Siyah Kalem'e değinilerek başlanılan örneklendirmeler içerisinde, Ali Teoman Germener, Can Göknıl ve Bartu Bölükbaşı gibi sanatın farklı disiplinlerinde eserler üreten sanatçıların yanı sıra Monster Notebook ve Berzah Games gibi teknoloji ve eğlence sektöründe yer alan kurum ve kuruluşlara da yer verilmiştir. Kişilerin ve kurumların ortaya koymuş olduğu popüler dünya üretimleri içerisindeki Türk mitolojisi motiflerinin araştırılıp okuyucuya sunulmasının ardından, dünya mitolojilerinin popüler dünyadaki yerine değinilerek üçüncü bölüme son verilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde bu noktaya kadar yapılmış olan bilgilerin ışığında hazırlanmış kişisel çalışmalara yer verilmektedir. Batı çizgi roman dilinde üretilmiş olan Ak Ana, Kayra Han, Umay Ana, Ürüng Ayın Toyon ve Kübey Hatun illüstrasyonlarının ardından, mağara resimlerinden esinlenilerek üretilen Hem Yer Hem Gök ve "Su", "Ateş", "Toprak" serilerinin okuyucuya sunulmasıyla çalışmaya son verilmiştir.

1.BÖLÜM

MİTOLOJİ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

1. BÖLÜM

MİTOLOJİ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

1.1. Mit ve Mitoloji Tanımları

Mit ve mitolojinin kavramlarının birçok tanımlaması bulunmaktadır. “Mit” kelimesi köken olarak eski Yunanca “mythos” kelimesine dayanmaktadır. “Mythos” kelimesi efsane, söz, söylev, anlatı, söylenti, havadis gibi anlamlarla birlikte masal, fabl, yalan, uydurma gibi anlamlar da taşımaktadır (Bayladı, 2010: 7). Mit kelimesinden türetilen mitoloji (Mythology) kelimesi, sonuna “logos” ekini almıştır. “Logos” ilk çağ Yunan felsefesinde varlığın temel ilkesi, varlık yasası, gerçekliğin kaynağı, akıl, bilim ve mantık gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Mythos (efsane) ve logos (bilim) köklerinden oluşan mitoloji kelimesi Türkçe’ye “söylence bilimi” olarak kazandırılmıştır (Çağbayır, 2007: 3242).

Mit ve mitoloji kavramlarının tanımlamaları bu konuda araştırma yapan kişilerce farklılık göstermektedir. Gardner’e göre mitoloji, tabiatta bulunan varlıklara ve tabiatta gerçekleşen olaylara, kişilik atfederek anlatılmasıdır (Gardner, 1917: 117). Bonneyfoy’a göre mit, insana yalnızca evrenin, tabiatın ve kendisinin var oluş kökenini söylemekle kalmamıştır. Aynı zamanda mitler, yaşamın sürdürülebilmesi için kazanılan birtakım deneyimlerin kültürel aktarım yoluyla toplumsal hafızayı ve deneyimleri hatırlatarak yaşam içerisinde yapılması gerekenleri aktarmaktadır (Bonneyfoy, 2000: 784).

Beydili’ye göre mitoloji, milli ve geleneksel kültürün en eski şekli ve kaynağıdır. Etnik ve kültürel gelenek taşıyıcılarının, düşünce ve davranış sistemlerini düzene sokarak dinamikleşen gösterge sistemidir. Var oluşun tahayyülündeki kaosun evren düzeyine indirgenmesidir (Beydili, 2005: 390). Bayat’a göre mitoloji, dünyanın menşei ve hayatın kökenidir. Tanrıların, yaratıcıların, doğa üstü güçlerin, efsanelerin ve kahramanların en eski tasavvuru ve düşünceleridir (Bayat, 2016: 30). Turani’ye göre mitoloji, bir milletin uydurduğu (yarattığı) ve inandığı efsaneler bütününe verilen isimdir (Turani, 1975: 91).

1.2. Mitolojinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İnsanlık tarih boyunca türlü mitler geliştirmiş ve bunları nesiller boyunca aktarmıştır. Mitlerin ortaya çıkışı paleolitik dönemde insanların tabiatı kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dönüştürmeye başlamasıyla olmuştur (Hollingsworth, 2009: 21). Dinler tarihçisi Mircea Eliade'ya göre;

“Mit kutsal bir öykü anlatır; en eski zamanda, ‘başlangıçtaki’ masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kosmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı bir kurum) olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir” (Eliade, 2001: 15-16).

Burada Eliade mitin bir yaradılış öyküsü olduğunu belirtir ve insanın insanı özelliklerini kutsal varlıklarla etkileşime geçerek kazandıklarını anlatır. Bu düşünce yapısını destekleyen ve eklemeler de yapan başka tanımlamalar da bulunmaktadır. Filoloji uzmanı Bayat'ın belirttiği üzere, “Mit değerler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş modelidir. Şu hâlde mit, dünya hakkındaki gerçekliğin ta kendisidir ve diyalektik mantığın sonucu olarak meydana çıkar” (Bayat, 2005: 3).

Tabiatla iç içe yaşamakta olan insanlık hayatta kalabilmek, çevresinde gerçekleşen olayları anlamak ve adapte olabilmek için tecrübe ettiği fakat anlamlandıramadığı olayların izahını, ürettiği mitlerle yapmıştır. Evrenin ve tabiatın izahını sebep-sonuç ilişkisi ile açıklamaya çalışan insan, gündelik yaşamında tecrübe ettiği sebep-sonuç ilişkilerini temel almıştır. Paleolitik dönemde, sebep olarak hayvanları ve kendisini (insanı) gören insan, kendisi ve tabiat güçleri arasında bir bağ kurarak bu güçleri kişiselleştirmeye başlamıştır (Necatigil, 2002: 13). İnsan, tabiata hayatına getirdiği etkilere göre karakterler ve özellikler atfedilmiştir. Kendisine bakan ve besleyen yeryüzü için anne (dişil), sinirlendiğinde kendisine yıldırımlar gönderen gökyüzü için baba (eril) benzetmelerini yapmıştır. İnsan tabiatı paylaştığı hayvanlara da birtakım güçler atfetmiştir. Kendisi gibi yürüyen, beslenen, üreyen, topluluklar halinde veya yalnız yaşayan ve ölen bu varlıklar, doğa olaylarının aksine manipüle edilebilir, önlem alınabilir, gözle görülür ve elle tutulur varlıklar olmaları sebebi ile farklı kutsal anlamlar

içermektedir. Bu farklılıkları Giambattista Vico'dan alıntılanan Bayat iki başlıkla özetlemektedir. Bunlar doğayı açıklayan mitler olan natürmitoloji ve sema cisimlerini anlatan mitler olan astromitolojidir. Natürmitolojide doğa güçleri birer tanrısal figürdür. Astromitolojide ise edebi olayların izahı ve tasviri özellikle gökyüzü ile yapılır. Mitler, atmosfer ve astronomik olayların alegorisidir (Bayat, 2005: 30-31).

Üretilen bu mitlerin amacı yalnızca tabiatı ve doğayı açıklamak değildir. Zaman içerisinde avcı-toplayıcı yaşam geleneğini sürdüren küçük kabilelerin yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Tarımın icadıyla birlikte kitleler halinde sabitleşen toplumlar, çok kültürlü hale gelerek yeni ve karma kültürler oluşturmuşlardır. Mitler, çok sayıda insanın bulunduğu bu toplumların altında birleşip uzlaşabileceği bir üst çatı oluşturmaktadır.

Avcı-toplayıcı veya tarım toplumu fark etmeksizin toplum içerisinde doğa güçleri veya tanrısal güçler ile iletişime geçmekle görevli birtakım kişiler bulunmaktadır. Ruhban sınıfı olarak adlandırabileceğimiz bu kişiler toplumun yaşamını birinci elden etkileyecek birtakım havadislerle topluma yön vermektedir. İlerleyen bölümlerde değinilmekte olan takvim mitleri içerisinde, yıldızları izleyen ve mevsim değişimlerini takip edebilen kişilerin ekim ve hasat tarihlerini topluma haber vermesi bu havadislere örnek verilebilir. Toplum gözünde tanrısal yollarla bilgilendirilen ruhban sınıfı, mitlerin taşıyıcısı ve anlatıcısı olarak toplum içerisinde statü sahibi kişiler sayılmışlardır.

20. yüzyılda artan mitoloji araştırmaları, akademik çalışmalarla kuramsallaşmış ve giderek kapsamı genişlemiştir. Mukayeseli araştırmalar sonucu farklı toplum ve kültürlerin mitlerinde benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu benzerlikleri Can şöyle açıklamaktadır;

“...”Mit”ler bir yere bağlanıp kalmadı. Göç halinde bulunan ulusların peşi sıra gitti. Mitolojiden, mitolojiye, dinden dine geçerek çoğaldı, yayıldı, kayıp olan inançların artıklarını taşıyarak, yeni inançların içine karıştılar ve ona kendilerini uydurdular. Aynı diyarda doğan bir "Mit" dahi, zamanla, dilde, deyimde, hayalde, güzellikte olgunluğunu buldu. Fakat doğduğu ve büyüdüğü memleketin çevrelik özelliklerini kendinde sakladı” (Can, 1970: 4).

Coğrafi koşullar gereği paylaşımlarda bulunan toplumların ürettiği mitolojik değerlerde benzerlikler gözükse bile farklı dönemlerde ve coğrafyalarda bulunan ve

kültürel paylaşımlarda bulunmayan toplumlarda da bir takım ortak değerler görülmektedir. Bu ortak değere verilebilecek örnekler arasında en yaygın gözlemlenen figürler Güneş ve Ay motifleridir. Güneş ve Ay motiflerinin farklı mitolojik düşünce sistemleri içerisinde görülmesinin sebebi, toplumların yaşadığı dönem ve coğrafya fark etmeksizin gözlemleyebildikleri astronomik bir gök cismi olmasıdır. “Ay ve Güneş bitmeyen enerjileri sayesinde bütün toplumlarda verimlilik, ebedilik, sonsuzluk ve kutsal bir gücün sembolü olmuştur” (Şen ve Gürpınar, 2009:1002).

1.2.1 Avrupa Mitolojisi

Avrupa Mitolojisi, yazılı tarih öncesi buz devrine kadar dayandırılmaktadır. M.Ö. 7000’li yıllarda Avrupalılar, avcı-toplayıcı bir yaşam sürdürmekteydiler. Doğayla iç içe yaşamakta olan bu toplum, mitlerine bu yönde yeni unsurlar ve ritüeller eklemiştir. Tanrı figürlerini doğayla eşleştirerek onları taşlara oymuşlar ve kilden heykellerini yapmışlardır. Bu figürler hem insan hem de hayvanların özelliklerini taşımaktadır. Bronz devrine girilmesiyle insanlık teknolojik gelişimler göstermiş ve tarımın ilerlemesi ile de büyük gruplar halinde yerleşik hayata geçiş gerçekleşmiştir. Büyük gruplar halinde yaşamaya başlamış olan insanlık sözlü kültürün yanına yazılı kültürü eklemiş, böylelikle bellek aktarımı yazılı kültür ile daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Düşünsel sürecin yaşam içerisinde kendine daha çok alan bulduğu bu dönemlerde ise mitosların gelişimi hızlanmıştır. Bu dönemden başlayarak Avrupa Mitolojisinde Antik Yunan, Roma, İskandinav ve Kelt mitolojileri hakimiyet göstermektedir.

Antik Yunan dininin en önemli parçası üretmiş oldukları mitlerden oluşmaktadır. Antik Yunanlılar sadece doğa güçlerine tanrısal atıflarda bulunmakla kalmayıp tanrıların insanla ilişkilerini içeren hikayeler türeterek farklı duygu düşünce nesne veya olaylara da tanrısallık atfetmişlerdir. Bunların yanı sıra diğer pek çok mitolojide bulunduğu gibi gece ve gündüzü, mevsimleri ve dünyanın oluşumu gibi konuları da mitolojilerinde bulundurlar (Antik Dünya Ansiklopedisi, 2010: 228). Yunanlılar mitolojileri ve mitolojik öğelerini akılcı bir yol izleyerek zaman içerisinde revize etmişlerdir. Zamanla her şeye gücü yeten tanrı fikrinden uzaklaşmışlardır. Mitlerini dünyayı ve evreni açıklama yolunda birer araç olarak kullanarak zamanla bugün

ki bilimsel düşüncenin temelini atmışlar, filozofik düşünce yapısını geliştirerek medeniyetlere ışık tutmuşlardır. Romalılar, Antik Yunan geleneğinin bin yıllık öğreti bölgesi olan Avrupa'yı istila ettiklerinde kendi kültürlerine ve inançlarını bu mitoloji unsurlarını katmışlardır. Romalılar için tanrılar çok önemlidir. Bu sebeple onlar adına birçok şehir, tapınak ve heykel yapmışlardır. Bu tanrılar doğayla ve insanlarla derin bağlantılara sahiptir ve tanrıların üstüne yüklenen anlamlar insanın kendisi ile ilgilidir. Bu tanrılar kozmosun ve var oluşun bir yönünü temsil ederken bir yandan da insanı duyguları temsil etmektedir. Örneğin, Ares savaş tanrısı, Aphrodite aşk tanrıçası, Zeus tanrılar kralı ve Poseidon'un deniz ve sular tanrısı olması gibi (Sears, 2015: 60-62).

İskandinav mitolojisi bünyesinde birçok tanrıyı, yaratılış ve yok oluş hikayesini barındırır. Gökyüzü ve yeryüzü tanrısı olarak karşımıza çıkan Odin tıpkı Yunan mitolojisinde olduğu gibi insanla ilişkilendirilmiştir. İskandinav mitolojisinin içerisinde en çok rastlanan tema özel güçleri olan nesnelerdir. Odin'in oğlu olan gökyüzü ve yıldırım tanrısı Thor silah olarak Mjölner isimli sihirli güçleri olan bir çekiç kullanır (Wilkinson, 2010: 89).

Kelt mitolojisi etki alanı şu anki dünya coğrafyası üzerinde İspanya ve Macaristan arasındaki bölgeden kuzey İtalya ve güney Almanya arasındaki alanı kapsamaktadır. Kelt kabileleri Britanya adalarına yaşamakta iken Julius Caesar'ın bu toprakları fethetmesiyle bahsi geçen coğrafyaya dağılmışlardır. Hristiyanlığın gelişi ile inanışları ve mitolojileri yeni inanç sistemleri içine işlemiş ve bugüne kadar yaşamaya devam etmektedir. Cadılar Bayramı kutlamaları Kelt mitolojisine dayandırılırken Tolkien edebiyatının da çıkış noktası Kelt mitolojisidir (Verlag, 2009: 255).

1.2.2 Asya Mitolojisi

Asya kıtası devasa bir alanı kapsamakta ve pek çok farklı coğrafi alana ayrılmaktadır. Bu sebeple Asya toprakları üzerinde pek çok farklı kültür ve halk yaşamıştır. Bu kültürler kendi mitlerini üretmiş kimi zaman iç içe geçmiş kimi zamansa ayrılaşmıştır.

Hindistan bölgesinde, Hinduizm, Budizm gibi Şamanizm kökenlerine dayanan pek çok din var olmuştur. Hint mitolojisinin geliştiği topraklar çok kültürlüdür ve bu kültür taşıyıcısı olan topluluklar iç içe yaşamaları sebebiyle farklı inanışlara sahip olsalar da inanç sistemleri birbirlerine benzemektedir. Hint mitolojilerine göre yaşam sonsuz döngüye sahiptir ve Brahma, Şiva ve Vişnu gibi tanrılar ön plandadır. Tanrı Vişnu, insanın ve evrenin döngüsünü yeniden oluşturur. Evreni ve insanı yıkıp yok eder ve yeniden yaratır (Rosenberg, 2006: 510-514). Tanrıların pek çok tasviri bulunmaktadır. Örneğin Brahma beş başlı bir figür olarak düşünülür. Dört başı farklı yöne bakarken beşinci başı Şiva tarafından kesilmiştir (Wilkinson, 2010: 159).

Çin halkı ve kültürü daha öncesinde bahsi geçen toplumlardan çok daha eski bir yazılı kültüre sahiptir. Fakat gerek Çin hükümdarları gerekse inançları gereği kimi zaman kasten kimi zamansa istemsizce bu kaynaklar silinip gitmiştir. Bu sebeple Çin mitolojisinde kayda değer bir yaratılış öyküsü bulunmamaktadır. Şu bilinmektedir ki Çinliler hayatlarında önem arz eder hemen hemen her unsura felsefi bir düşünüşle Tanrı benzetmesini yapmışlardır. Bu unsurlara tanrısal güç olduğu düşünülen “Teo”yu atfetmişlerdir. Çin mitolojisinde imparatorun göklerin oğlu ve yaratıcının yer yüzündeki sureti olduğu inancı gelişmiştir (Karakuş, 2011: 403). Çin mitolojisinde zıtlığı ve bu zıtlığın önemini anlatan Ying-Yang gibi unsurların yanı sıra, gökleri ve yerleri yaratan Pangu, dünyaya düzeni getiren Nugua gibi pek çok farklı motiften söz edilmektedir (Rosenberg, 2006: 561-567).

Japon mitolojisi sonradan kayıtlara geçirilmiş olup çok sayıda yaratılış efsanesine ve detaylı betimlenmiş tanrı tasvirine sahiptir. Japon mitolojisi sistemine Şinto, tanrılarına ise Kami denmektedir (Wilkinson, 2021: 222-226). Tüm doğa dinlerinde görüldüğü gibi doğaya atfedilen tanrısal güçler yerleşik bir yaşam tarzı sürdüren Japon mitolojisinde de görülmektedir.

1.2.3 Orta Doğu Mitolojisi

Arap Mitolojisi, İslam öncesi Arap inançlarının bütününe kapsamaktadır. Arap Mitolojisi büyük ölçüde tabiat unsurlarının anlaşılabilirlik düzeyi indirgenerek oluşturulmuştur. Ürettikleri tanrıları ve tanrıçaları elle tutulur gözle görülür cisimlere

indirgeyen Araplar putperestlik geleneğini taşıyıcısı olmuşlardır. Putperestlik inancının en bilinen örneklerinden bir tanesi “Ahit Sandığı Mitosu”dur (Hooke, 2002: 2007-2013).

Arap Mitolojisi içerisinde en yaygın ve bilinen örneklerden bir tanesi de “Hıdırellez”dir. Arapça yeşillik anlamına gelen hadr kelimesi Arapların İslam öncesi mitolojilerinde bahar döneminde tabiatın yeşermesini simgeleyen tanrısal bir varlık olarak düşünülmektedir (Boratav, 1984: 222).

Persler İran platosundan başlayarak Çin’in batısındaki Hoten bölgesine kadar uzanan topraklara yayılmışlardır. Orta Asya halklarıyla iç içe yaşamış olan bu halk mitolojilerini kültürel bir harman ile yaratmışlardır. Pers mitolojisi iyi ve kötü anlayışının ağır bastığı türlü motifle doludur. Bu anlayış yaratmış oldukları tanrıların ve kutsal ruhların hemen hemen her birinde görülür. Türk mitolojisinde de bulunan Simurg ve Huma gibi gök yüzünde bulunan kutsal kuşlar iyiliği tasvir ederken, yer altında bulunan yılan figürü ise kötülüğü temsil etmektedir (Çoruhlu, 2002: 159).

Mezopotamya’da pek çok tanrılaştırılmış kral ve bu kralların tapınakları bulunmaktadır. Tanrıların insanlarla yakın ilişkiler kurduğuna inanan Mezopotamya halkları mitlerinde pek çok ortak öğeyi barındırsalar da bu öğeler halktan halka isim değiştirmiştir. Bölgeden çıkan ve içerik olarak neredeyse tüm mitolojilere ilham kaynağı olan en önemli kaynak Gılgamış Destanı’dır. Mezopotamya pek çok farklı krallığın ve küçük şehir devletlerinin kendisine yurt edindiği bir coğrafyadır. Lidyalılar, Hititler, Akadlar ve Sümerler gibi tarihin en eski yazılı kaynakları sahip olduğu düşünülen halkların bulunduğu, yazının, tekerleğin ve paranın icadı gibi pek çok tarihi değiştiren olayın gerçekleşti bölgedir (Verlag, 2009: 16).

1.2.4 Afrika Mitolojisi

Afrika kıtası dünyanın en büyük ikinci kıtası olup tarihi boyunca pek çok farklı kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu kültürler çevrelerindeki toplumlarla kimi zaman yakın ilişkiler kurmuşlar kimi zamansa kendilerini yalıtarak kendilerine has yeni mitler üretmişlerdir. Afrika, coğrafyası gereği temel yaşam kaynakları bol olan bir bölgedir. Kıta coğrafyası Zambesi, Nil, Kongo ve Nijer gibi önemli akarsulara sahiptir. Ekvatorial

iklimden kaynaklanan kıtanın orta ve kuzey kesimlerinde Sahra ve Kalahari çölleri bulunurken, kıta nüfusunun ve tabiat çeşitliliğinin yoğunlaştığı bölgeler Akdeniz ikliminin etkin olduğu kıyı şeritleri ve akarsu kenarlarıdır (Url1). Günümüzde ise sömürgecilik altında ezilen kıta gelir dağılımı eşitsizliği, yoksulluk, etnik çatışmalar ve siyasi iktidarsızlık, kaynak erişimin kısıtlanmasına bağlı olarak açlık ve sefalet ile mücadele etmektedir (Yeşilnacar, Yıldız. 2019: 220). Afrika toplumları kendilerine iyi bakan bu tabiat unsurlarına saygılarını ve sevgilerini doğada gördükleri unsurlara ruhlar atfederek göstermişlerdir. Bu ruhlar çoğu diğer mitolojide gördüğümüz gibi tanrısal güçlere sahip olmak zorunda değildir.

Yorubalar tıpkı Antik Yunan ve Mezopotamya halkları gibi kent devletlerinde yaşamışlardır. Yoruba tanrıları düşünüş ve görünüş olarak insana benzemektedir. Bu tanrılar insanlarla insansı ilişkiler kurarlar (severler, öfkelenirler ve kıskanırlar) ve insanlar içerisinde yer yüzünde zaman geçirmekten haz duyarlar. Yoruba halkı yüzden fazla tanrıya inanmaktadır ve bu tanrıların soyu tıpkı insanlar gibi bir ana tanrıya dayanmaktadır. Mali halkındaki bir mite göre eski İmparator Sunjata için aslan ve bufalonun oğlu denilmektedir. Baba tarafından aslan ve avcı, anne tarafında bufalo ve av hayvanlarının tanrısı olan Sunjata av tanrısı olarak görülmektedir (Rosenberg, 2003: 627-628-657).

Mısır uygarlığı M.Ö 4000’li yıllara dayanmaktadır. Hanedan öncesi, Eski Krallık, Orta Krallık, Yeni Krallık, Pers ve Geç Hanedanlık dönemi gibi pek çok döneme ayrılan Mısır uygarlığı, M.Ö 30’lu yıllara kadar uzanan devasa zaman aralığında kendi mitlerini üretmişler ve korumuşlardır. Mısır uygarlığının erken devirlerine ait pek bilgi sahibi olmasak bile Mısır mitolojisinin sayılamayacak kadar tanrı, tanrıça ve kutsal ruha sahiplik ettiği bilinmektedir. Eski çağ hiyerogliflerinde tanrılar soyut bir şekilde tasvir edilmekteyken zamanla bu tanrılar insan ve hayvan karışımı figürler şeklinde tasvir edilmişlerdir. Mısır uygarlığında yaşam sonrasında öte dünyada yeniden dirilme inancı hakimdir. Ölü kişinin ruhu öte dünyada bedenine yeniden girecek ve hayata dönecektir. Bu sebeple Mısır uygarlığı mumyalama teknikleri geliştirmiş ve ölülerini öte dünyaya hazırladıkları törenlerle defnetmişlerdir. Mısır mitolojisinde en önemli tanrı güneş tanrısı

olan Ra'dır. Ra aynı zamanda yaşam, ölüm ve yeniden doğuşun tanrısıdır (Rosenberg, 2003: 255-256).

1.3. Mitolojinin Sınıflandırılması

Mitoloji hakkındaki araştırmalar arttıkça birçok farklı sınıflandırma yapılmıştır. Dünya halklarının mitolojik unsurları incelendiğinde bu toplumların ortak birtakım sorulara cevaplar aradığı ve ortak birtakım değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu sorular ve değerler yine ortak birtakım düşünce modellerinin geliştirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu düşünce modelleri kendilerine kimi zaman ölüm sonrası yaşamı kimi zamansa dünyanın ve evrenin var oluşu gibi ortak soruları konu edinmiştir. Toplumlar birbirleri ile iletişime geçmiş veya geçmemiş olsalar dahi ürettikleri ortak sorulara kimi zaman ortak kimi zamansa farklı cevaplar türeterek mitolojilerini oluşturmuşlardır. Mitolojinin konu edindiği olaylara göre sınıflandırılması aşağıda yer almaktadır.

1.3.1. Kozmogoni Mitleri

Kozmogonik mitler evrenin nasıl oluştuğuna dair bilgi veren mitlerdir ve birbirleri arasında farklılık bulunan kozmogonik mitlerde evrenin oluşumu çeşitlilik gösterse de asıl amaçlanan evrenin oluşumuna kaynaklık yapan güce övgüdür (Bayat, 2005: 9). Evrene kaynak olarak gösterilen sebeplerden genelde ilki kaostur. Kaos, evrenin bir hiçlik olarak tasvirinden başlayarak, karanlık dolu bir boşluk, yokluk ve yeryüzünün sadece sularla kaplı olduğunu ifade eden farklı tanımlardan oluşmaktadır (Beydili, 2005: 331-332). Dünyanın ve evrenin oluşumu hakkında bilgi veren mitlerdir. Yunanca “kozmos” ve “goneia” kelimelerinden oluşmaktadır. Kelime kökleri olarak “kozmos” evren, âlem ve dünya gibi anlamları karşılarken “goneia” türeyiş, doğuş ve döl gibi anlamları karşılamaktadır. Evrendoğum ile ilgili anlatılar ve öğretilerdir. (Taş, 2002: 10).

1.3.2. Antropogoni Mitleri

İlk insanın yaradılışını konu alan antropogonik mitler, boyların, soyların ve kavimlerin nasıl meydana geldiğini anlatır (Beydili, 2005: 62). Bazı metinlerde makro kozmos ve mikro kozmos yaratımı sırasında insan en sonda gelmektedir. Kozmogonik

mitlerde evrenin yaratımı, kaos, hiçlik ve boşluktan başlayarak, insanın yaşamına elverişli bir tabiata kadar ilerler ve insan bu tabiattan doğar. Kozmogonik mitler ve antropogonik mitler birbirleri ile korelasyon içindedir ki buda insanın tabiat ile olan bağının bir göstergesidir. Yaratım sırası büyükten küçüğe gider ki bu da insanı, evrenin küçük bir modeli yapar (Eliade, 2001: 37).

1.3.3. Teogoni Mitleri

Tanrıların ve dolaylı olarak insanların türeyişini konu alan mitlerdir. İnsanların, kavimlerin, kabilelerin ve boyların nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır. Her boyun bir yaradılış öyküsü vardır ve bu boylar isimlerini atalarından almaktadır. Antropogonik mitler insanın yaratımının tabiata dönük olduğu söylerken, teogoni mitleri bu yaratımda bahsi geçen tanrıların ve ruhların rolünü açıklar ve öne çıkarır. Kozmogoni mitleri ve teogoni mitlerinin birbiriyle bağlantısı olduğunu dile getiren Bayat, ilkel kavimlerde teogoni mitlerinin bulunmadığı söylemektedir (Bayat, 2007: 16).

1.3.4. Takvim Mitleri

Evrenin oluşmasıyla zaman kavramını tanımlayarak, zamana bağlı olayları anlatan mitlerdir. Takvim mitleri avcı-toplayıcı toplumlarda genellikle, aylar ve mevsimler gibi kısa vadeli hesaplara dayanırken, tarım toplumuyla birlikte daha uzun vadeli yansımalar yapmıştır. Güneşin doğup batışı gibi gündelik hayat ritimlerini programlaştıran takvim mitleri, toplumun tarihi hafızasını da düzenler (Beydili, 2005: 533). Böylelikle insan, ava ne zaman çıkması gerektiği, yakacak veya besin depolamasını ne zaman yapması gerektiği, nehirlerin ne zaman taşacağı ve otlakların ne zaman yeşereceği gibi kısa, orta ve uzun vadeli planları yapabilmektedir. Takvim mitlerinin oluşturulmasında gök cisimlerinin önemi büyüktür.

1.3.5. Etioloji Mitleri

Etiolojik mitler, soyut ve somut bir takım düşünce ve kavramların izahına yönelik alegorik birtakım açıklamalarda bulunmaktadır. Mitolojik inançlara dayalı yaşam sisteminin yaygın olduğu ilkel toplumlarda etiolojik mitler son derece gelişmiştir (Bayat,

2007: 16). Orijin veya köken mitleri olan etiolojik (neden bilimsel) mitler, üretilmiş en eski mit türlerinden bir tanesidir. Hooke, köken mitlerinin önem ve işlevini, türün bir örneği olan “Enlil ile Kazma” mitosuna işaret ederek şöyle dile getirmiştir; “bir göreneğin, bir adın ya da bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel bir açıklamasını sunmak” (Hooke, 2002: 16).

1.3.6. Ritüel Mitleri

Ritüel mitleri, çeşitli kavramların toplumsal normlara dönüştürülmesiyle, yaradılışı simüle eden arkaik ve geleneksel mitlerdir. İnsanları, inanç birliğiyle bir davranış biçimi altında toplayan ritüel mitleri, onların hayatına anlam katarak toplumdaki sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Bu anlamda ritüel mitleri etnik-kültürel değerleri belirlemekle kalmayıp, bu değerlerin taşıyıcısıdır (Beydili, 2005: 473). Ritüel mitlerine dair bir diğer tanım şu şekildedir;

“...Ritüel, yalnızca eylemlerden oluşmuyordu; eylemlere, sihirsel etkileri ritüelin asal bir parçasını oluşturan sözler, şarkılar, afsunlar eşlik ediyordu. Başka bir deyişle, ritüel, Yunanlıların drômenon (dram) olarak adlandırdıkları "yapılan" eylemler bölümüyle, muthos (öykü)'a olarak adlandırdıkları "söylenen" sözler bölümünden, yani mitos (mit) bölümünden oluştu. Ritüelde mitos, oynanmakta olan oyunun öyküsünü anlattı; belli bir durumu betimledi; ne var ki bu öykü, izleyici kitlesini eğlendirmek için söylenen sözler değildi; öykü, sözlerle bir güç, bir erk yaratılması için söylendi” (Hooke, 2002: 14-15).

1.3.7. Eskatoloji Mitleri

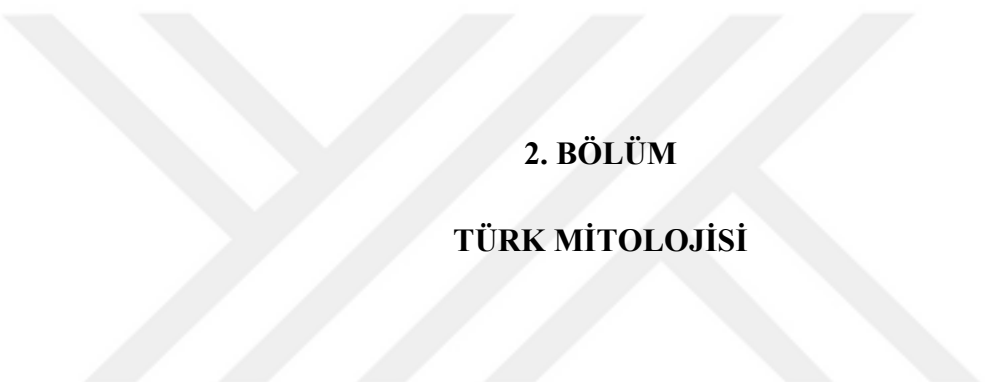
Yunanca “eschatos” (son) terimden türeyen eskatoloji mitleri, teoloji ve felsefenin bir bölümü olarak evrenin ve insanlığın sonunun nasıl gerçekleşeceğini anlatan mitlerdir. Bazı bilim insanları ve araştırmacıları, eskatoloji ve kozmogoni mitlerinin ortak özellikler gösterdiğini düşünseler de bu iki mitin farklı sebepler ve yollarla ortaya çıktığını öne sürenlerde bulunmaktadır.

Eskatoloji mitlerinde süreç kozmogoni mitlerinin tersine işleyerek evreni düzenden kaosa ilerletmektedir. Yaradılışın daimî bir gelişim ve yenilenme olarak görülmesi, kıyametin ardından dünyanın tazelenmesi fikrini getirir. Bu sebeple su,

kozmogonik mitlerde evrenin yaratılış maddesi simgelerken eskatoloji mitlerinde evrenin sonunu getiren maddeyi simgelemektedir (Beydili, 2005: 202-2003).

Döngüsel olmayan evren tasvirlerinde ise eskatoloji mitleri, toplumların harap ettikleri tabiat ve bozdukları ahlaki düzen gibi farklı sebeplerle tanrıların onları cezalandırması şeklinde görülmektedir. Eskatoloji mitlerinde ahlaki değerlerin ehemmiyet kazanması dini inançların ağır basmasıyla bağlantılıdır (Bayat, 2007: 122).

2. BÖLÜM

TÜRK MİTOLOJİSİ

2. BÖLÜM

TÜRK MITOLOJİSİ

2.1. Türk Mitolojisinin Araştırma Tarihçesi

Dünya mitolojileri araştırma tarihçesi içerisinde, Türk mitolojisi araştırmaları diğer toplum mitolojilerine nazaran görece yeni tarihlere dayanmaktadır. Bu durum, göçebe yaşam tarzını benimseyen Türk toplumunun yazılı kaynak tutmaması ve İslamiyet sonrası dönemde mitolojik araştırmalardan geri durması gibi araştırma sahasını daraltan farklı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Türk mitolojisi araştırmaları yabancı bilim insanlarının araştırma sahasına ilgi duyması ile Osmanlı Tanzimat Dönemi'nde başlayarak Cumhuriyet Dönemi ile hız kazanmıştır (Kalafat, 20016:75). Geçmişten bugüne A. Viktoroviç Anohin, V. Verbitsky, A. Patatov, A. Sagalaev, S. Mümtaz, F. Köprüsü, A. İnan, B. Ögel, Y. Çoruhlu gibi pek çok Türk ve yabancı kökenli bilim insanı çalışma alanına katkıda bulunmuştur (Bayat, 2016: 21-29). Wilhelm Radloff ise Türkoloji'nin kurucusu olarak addedilmektedir. (Martinov,2013:15),

Bilim insanları araştırmalarına pek çok farklı kaynak bulmuşsalar da başat olarak en eski ve güvenilir bilgilere Çin kaynaklarında ulaşılmıştır. Tarih boyunca Türk kavimleri ile savaş, ticaret ve evlilik gibi türlü ilişkiler kuran Çinliler, Türkler hakkında detaylı yazılı metinler ve görseller tutmuşlar ve muhafaza etmişlerdir. Bir diğer önemli kaynağa ise Vilhelm Thomsen'in 1893 yılında, 38 harfli Göktürk alfabesini çözerek Orhun Yazıtlarını aydınlatmasıyla ulaşılmıştır (Ergin, 2009: XXII).

2.2. Türk Mitolojisi

“Mitoloji bir sistem dâhilinde veya daha açık söylemek gerekirse sistemli bir yapıya sahip model içinde oluşup geliştiği için ilk önce araştırma ve inceleme konusu olan Türk mitolojisinin kendine özgü sistemini tespit etmek ve bu sisteme uygun inceleme yöntemi bulmak veya geliştirmek gerekir. Eski kuralları bilmeden hiçbir eski nesneyi yeniden inşa etmek mümkün olmayacağı gibi Türk mitolojisini oluşturan ve yaşatan coğrafi, felsefi, psikoloji ve ekonomik zemini doğru düzgün anlamadan elde bulunan kırık sökükle metinlerin yapısal işlevini anlamak mümkün değildir” (Bayat, 2005: 13).

Türk mitolojisinin anlaşılabilmesi için önce Türk halklarının geçmişten bugüne ayak basmış olduğu Asya topraklarına değinmemiz gerekmektedir. Fiziki coğrafyası incelediğinde, İran ve Anadolu platolarından başlayan sıradağlar Hindikuş dağları ile ikiye ayrılır. Himalayalar ve Kunlun Dağları güneyde Çinhindi'ne ilerlerken; Tanrı Dağları, Altay ve Sayan Dağları kuzeydoğu yolundan Bering Boğazına ilerler. Pek çok ovası ve platosu olan Asya'da, Anadolu ve İran platoları, Tibet, Ordos, Mançurya, İndus-Ganj ovası ve Sibirya ovaları en önemli platolar ve ovalar olarak gösterilmektedir. Coğrafyanın değişkenliği Asya boyunca çeşitli iklim şartlarını meydana getirmiş ve buna bağlı olarak farklı bitki örtüsü ve faunasını da beraberinde getirmiştir. Kıtanın dağlık yapısı gece-gündüz sıcaklık farkını arttırmış, dağlar tarafından çevrelenen bozkırlar, ovalar ve çöller yaşam şartlarını zorlaştırmıştır (Çoruhlu, 2017b: 15). Türklerin ilk yerleşim alanı konusunda yabancı ve Türk bilim insanları mutabakata varamamış olmalarına rağmen ortak görüş M.Ö. 4000'li yıllarda Tanrı Dağları, Altay bölgesi ve Baykal Gölü doğusudur.

Görsel 1- Orta Asya halklarının yaşamakta oldukları otağın araba ile taşınmasını tasvir eden bir resim (Ögel, 2014a: 5)

Bu yıllarda göçebe yaşam tarzını sürdüren Türkler, mitlerini içinde yaşadıkları bozkır kültürü ile üretmişlerdir (Çoruhlu, 2017b: 28). Avcılık, toplayıcılık ve çobanlıkla geçinen, küçük gruplar halinde, at üzerinde, doğayla iç içe yaşamış olan eski Türk toplumları önce üzerine bastıkları toprağı sonra altında yaşadıkları gök kubbeyi (güneşi,

ayı, yıldızları ve gök cisimlerini) merak etmişlerdir. Diğer pek çok millet gibi Türkler de doğada gördükleri unsurları tanıyıp anlamaya çalışmıştır. Toprak üzerinde tecrübe ettikleri, dokunup hissedebildikleri, kimi zaman mücadele ettikleri kimi zamansa faydalandıkları hayvanlar, akarsular, dağlar ve mağaralar hakkında hikayeler yazmışlar ve onlara doğa üstü güçler atfetmişlerdir. Kafalarını gök yüzüne çevirdiklerinde gördükleri güneş, ay, yıldızlar ve atmosfer olayları gibi orada olduğunu bildikleri fakat hiçbir şekilde müdahil olamadıkları doğa olaylarına ve gök cisimlerine ise yaratıcı güçler ve tanrısal güçler atfetmişlerdir. Türkler mitlerinde üretmiş oldukları tanrılardan korkmuş, onlara saygı göstermiş, onları sevmiş, memnun edebilmek için farklı ritüeller yapmış ve adaklar adanmışlardır. Türkler tabiatı sebep-sonuç ilişkisi içerisinde kişiselleştirerek anlamlandırmaya çalışmış ve bu yolla insana dair bilgileri de ulaşmayı amaçlamıştır. Bu sebeple Türk mitolojisi hakkındaki metinlerde türeyiş mitleri ve koruyucu ruhlar hakkındaki mitler ağır basmakta ve bu metinler Şamanizm inancıyla iç içe geçmiş durumdadır (Bayat, 2005: 16).

2.2.1. Türk Mitolojisinde Kozmogoni

Türk mitolojisinde evrenin yaratılması hakkındaki mitler sayıca az olmakla birlikte, ayrıntılı bir anlatıma da sahip değildir. Araştırmalar sonucu bu metinlerde dünyanın ve evrenin yaratımının hiçlikten gerçekleştiğini görülmektedir. Bu yaradılışa su öncüllük etmekte ve farklı Türk toplumlarına bakıldığında kozmolojinin temelli olarak Gök-Yer-Su inançlarının temel alındığını görülmektedir.

Kaostan başlayarak önce yer yaratılır. Gök ve yer birbirinden ayrılır, ardından gök cisimleri, zaman, bitkiler ve canlılar meydana gelir. Böylelikle evrenin yaratılması birbiri ardına gelen zıtlıkların kendi içerisinde oluşturduğu bir düzenle geçmişten bugüne zamanın yönünü belirler (Beydili. 2005: 333).

Verbitskiy ‘den aktaran Ögel, Göktürk Yazıtları içerisinde aşağıda parçalar halinde verilen metinleri sunmaktadır;

“1) Yukarıda mavi gök (Kök Tengri),

2) Aşağıda yağız yer yaratıldığında.

3) İkisi arasındada, kişiöğlü (insanoğlü yaratılmış!) İnsan oğlunun üzerine de,

4) Atalarım, Bumın Kağan, İstemi Kağan (kağan olarak, tahta) oturmuşlar.” (Ögel, 2014b: 185).

Ögel Göktürk yazıtları için, yazıtlarda yaygın olarak “gök” sözcüğü geçmesine rağmen, göğü, yeri ve insanlığı kimin yarattığı hakkında detaylı bilgi verilmediği belirtir. Bu yazıtlar yaratılış hakkında bilgi vererek söze başlar ve metin içerisinde “Tengri teg Tengri” deyimini görülür. Bu deyim “Göge benzer Tanrı” olarak yorumlanarak yaratıcının şekilsiz olduğuna, tanrının kendisine ve göge benzediğine vurgu yapılmaktadır (Ögel, 2014b: 185-189).

Tegri teg Tengri teriminin kullanımı ile ilgili Kültigin Yazıtlarını işaret eden Köken, bu terimin aynı zamanda “kut inancı” ile ilgili olduğunu öne sürmektedir.

“Kültigin Yazıtı’nda “Tengri teg Tengri’de bolmuş Türük Bilge Kagan, bu ödke olurttum” (Ben Tanrı gibi ve Tanrı’dan olmuş Türk Bilge Kağan bu tahta oturdum) ifadesi geçmektedir. Göktürk Yazıtları’nda da varlığı kanıtlanmış olan hâkimiyet gücünün Tanrı’dan alınmış olması “kut” inancını doğurmuştur” (Köken, 2021: 13).

Roux yaratım sürecinin yalnızca yoktan var etmek şeklinde gerçekleştiğinin düşünülemeyeceği, kullanılan fiilin dönüşlü edilgen yapısı sebebi ile başka anlamlarda yorumlanabileceği hakkında şunları demektedir:

Tonyukuk'da: "Bizzat kendim... Çin İmparatorluğu zamanında yapıldım" (satır 1); Ongin'de : "Ben, Kapağan Kağan'ın imparatorluğu zamanında yapıldım" (Satır 4) denmektedir. Buna karşın bugün "yaratmak" anlamına gelen, ama o zamanlarda "düzenlemek," "var etmek" anlamında kullanılan yarat fiili, hükümdarı tanımlamak için olağan olarak kullanılan şu deyimde görülmektedir: tengri yaratmış, "Tengri (= Gök) tarafından var edilmiş" (Roux, 2021: 106-107).

Destanlar, Türk mitolojisi kozmogonisini anlamak için bakılması gereken kaynaklar arasında yer almaktadır. Ünlü filolog ve etnograf Verbitskiy bu hususta Türk mitolojisi araştırmalarına çok önemli katkılarda bulunmuştur. Hayatının uzun bir bölümünü Altay Türkleri ile yaşayarak geçiren Verbitskiy, Altay Türk lehçesi üzerine çalışmış bu konuda birçok eser üretmiştir. Verbitskiy’nin derlemiş olduğu eserlerden bir

tanesi olan Altay Yaratılış destanı Türk kozmogonisi ve teogonisi hakkında bizi aydınlatan eserler arasında yer almaktadır. Destan şöyle başlamaktadır:

“Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,

“Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yeri

“Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,” (Ögel, 2014a: 465).

Destanın ilerleyen kısımlarında Ülgen’in dünya üzerinde uçtuğundan ve konacak bir yer bulamadığından bahsedilir. Destan dünyanın suyla kaplı olduğunu ve yaşamın ve yaratımın “su” üzerinden başladığını belirtir. Ülgen dünya üzerinde gezerken göklerden bir ses işitir ve “sema” Ülgen’e yaratma emrini vermiş olur. Böylelikle görmüş oluruz ki Ülgen’e verilen yaratma gücü kendisinden daha yüce olan bir “mutlak yaratıcı”dan gelmektedir. Radloff’un derlediği Altay Yaratılış Destanında, güneş, ay, yer ve gök henüz yaratılmadan önce her şeyin sudan ibaret olduğu anlatılmaktadır (Radloff, 2018: 18).

Türk mitolojisinde mutlak yaratıcı olarak görülen figürün bir ismi, cismi veya tasviri olmamakla birlikte daha önce belirtildiği gibi bu yaratıcı gökyüzü ile ilişkilendirilmiştir. Destanın ilerleyen kısımlarında:

“Bir Ak-Ana (Ak-Ene) var idi, yaşardı su içinde,

“Ülgen’e şöyle dedi, göründü su yüzünde:

“-Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,

“Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren!

“De ki hep, “Yaptım oldu!” Başka bir şey söyleme!

“Hele yaratır iken, “Yaptım olmadı!” Deme!” (Gültepe, 2015: 70)

Kutsal varlık olarak Ülgen’in yalnız olmadığı, Türk mitolojisi içerisinde kendisi gibi başka kutsal figürlerinde olduğunu görülmektedir. Ülgen’e yaratma fikrini veren Ak-Ana, tıpkı Ülgen gibi mutlak yaratıcının vasıflarından bazılarını taşımaktadır.

“Tanrı Ülgen durmamış, ayrıca vermiş salık,

“Bu dünyanın yanma, yaratılmış uç balık.
 “Bu büyük balıkların, üstüne dünya konmuş,
 “Balıklar çok büyükmüş, dünyaya destek olmuş.
 “Dünyanın yanlarına, iki de balık konmuş,
 “Dünya gezer olmamış, bir yerde kalıp donmuş.” (Ögel, 2014a: 466)

Bu örnek Türk mitolojisindeki dünya tasvirlerinden bir tanesi olmakla birlikte, pek çok farklı mitolojide buna benzer dünya tasvirleri bulunmaktadır. Çin ve Hint mitolojisinde dünyanın altında bir kaplumbağa bulunurken, İslamiyet sonrası Türk düşüncesinde ise balığın yerini bir öküz almıştır. Yaratılan dünya sisteminin sabit ve değişime kapalı olduğu inancı görülmektedir. Dünya üzerinde doğal afetlerin gerçekleşmemesi için dünyaya destek olan balıkların zincirlendiğinden ve hareketsiz kılındığından bahsedilmektedir. Destanın ilerleyen kısımlarında dünyanın katmanlı olarak yaratıldığından, yeryüzü ve gökyüzü farklı katmanlara ayrıldığından bahsedilmektedir (Radloff, 2018: 21).

Altay Türk yaratılış destanları ve Yakut Türk Yaratılış destanları arasında büyük ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. Altay destanında adı geçen Ülgen, Yakut Türklerinde Ürüng-ayın-togon olarak geçmektedir. İki inanışta da başlangıçta su vardır ve yaradılış süreçleri birbirine benzemektedir (Beydili, 2005: 592).

2.2.2. Türk Mitolojisinde Antropogoni

Evrenin yaratımının süreci ardından insanın yaratılması süreci başlamıştır. Türk mitolojisinde insanın yaratılması kendine has bazı özellikler içermektedir.

“Toprağın üzerinde, birde kil duruyordu.
 “Toprak üstündeki şey, dedi, nedir acaba,
 “İnsan oğlu bu olsun, insana olsun baba,
 “Görünmeğe başladı, insan gibi bir şekil,
 “Birden insan olmuştu, toprak üstündeki kil.

“İnsanda toplanmıştı, her çeşitten yeterlik,

“Bu ilk insanın ise, adı olmuştu Erlik.” (Gültepe, 2015: 73-74)

Ülgen ilk insan olarak Erlik’i yaratır ve ondan kardeşi olmasını ister. Böylelikle Erlik, Ülgen’in kardeşi olur ve tanrısal güçlere sahip olur. Destanda Erlik’in hırs dolu oluşundan ve tanrıdan daha yüksek olma isteğinden bahsedilir. Böylelikle Erlik Türk mitolojisinde şeytani varlık olarak yerini alır. İnsanoğluna baba olarak yaratılan Erlik amacını yerine getirmeyince yeni bir insan olan Mandı-Şire isimli bir kahraman yaratılır ve insanlığı Erlik’ten korur.

“Mandı-Şire’den başka, kemikleri kamıştan,

“Yedi kişi yarattı, etleri de topraktan,

“Nefesiyle üfledi, tuttu kulaklarına,

“Yedi insanın hemen, can geldi ruhlarına

“Tuttu burunlarına, bir dahacık üfledi,

“Akıl verdi, insana, ruha akıl ekledi.” (Ögel, 2014a: 469).

Bir diğer anlatıda ise Tanrı Kayra Han kendisine benzer bir varlık yaratarak ona “kişi” der. Kanatlara sahip olan kişi ve Kayra Han birlikte semada uçarlar fakat kişinin Kayra Han’dan daha yüksek bir noktaya uçma isteği sebebiyle kanatları alınır ve kişi suyun içine düşer. Kayra Han yaratmış ve kanatlarını almış olduğu kişinin yer yüzünde durabilmesi için suyun dibinden toprak çıkarmasını istemiştir. Böylelikle Kayra Han kişi için suyun üzerinde ayak basabileceği yer yüzünü yaratacaktır. Kişi, Kayra Han’ın emriyle bir miktar toprağı suyun yüzeyine çıkarır ve bir miktarını ise kendi arazisini yapmak üzere ağzında saklar. Suyun yüzeyine çıktığında ise ağzında sakladığı toprak büyür ve genişler. Nefes alamaz hale gelen kişi Kayra Han’ın emri ile ağzındaki toprağı tükürür ve bu toprak parçalarının denk geldiği yerlerde bataklıklar oluşmuştur. Kayra Han sinirlenerek kişiye Erlik ismini koyar ve onu ılık dünyasından kovmuştur (Radloff, 2018: 17-18).

Yaratıcının insana üfleyerek can vermesi inancı daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi ilkel bir sebep-sonuç ilişkisine dayanmaktadır. İnsanlar ölü ve canlı bir

kişi arasında fiziksel bir fark göremediklerinde birinde bulunup diğesinde bulunmayan şeyin ne olduğunu merak etmişler. Ölü kişinin nefes almaması onun son nefesini verdiği sırada içinden bir şeyin çıkıp gittiğı ve bu sebeple artık yaşamadığı fikrini doğurmuştur. Verilen son nefes ile insanın içerisinde çıkan ve insana can verdiğıne inanılan ruh, Antik Yunanda “pneuma” sözcüğü ile ifade edilmektedir. Hem nefes hem ruh olarak iki anlamlı olan Pneuma kelimesi zaman içerisinde Pneumonia şeklinde dilde yaşamaya devam ederek akciğerleri etkileyerek nefes alma problemi yaratan ciddi bir rahatsızlık olarak kullanılmaktadır (Oxford Dictionary, 2000: 504).

Kadının yaratılması hususunda şunlar söylenmiştir:

“Ama İnsanoğluna biri lazımdı ancak,

“Onun idaresini, bir düzene koyacak,

“Bunun için de Tanrı, May-Tere’ye verdi can,

“Dedi İnsanoğlu’nun başına oluver Han!” (Gültepe, 2015: 75)

May-Tere bir insan yaratır ve Ülgen’in insana can vermesi için beklerken insana can veren Erlik olmuştur. Kötücül bir varlık olan Erlik, yaratılan insanın bütünlüğünü bozar ve yozlaştırarak onun erkek yerine kadın olmasına sebep olmuştur. Kadının şeytani ve kötü olmasının sebebi bu şekilde açıklanmaktadır (Bayat, 2015: 110). Bir diğ anlatıda ise tanrı, yedisi erkek dördü kadın olmak üzere on bir şekil yaratmış ve hepsine kut (can) vermiştir. İkişer eş evlenip üç erkek kadınsız kalınca, eşsiz kalan erkekler tanrıya şikâyet ederek evli kadınların peşinde gezmektedir. İnsanoğlunun ve kadınların vefasızlığının sebebi olarak bu olay gösterilir. Sonrasında bu erkekler bir şekilde kendilerine kadın bularak evlenip çoğalmışlardır. İlk evlenenlerin dört kızı sonradan evlenenlerin ise üç oğlu olmuştur. Bu çocuklarında birbiri ile evlendirmesiyle bir kadın eşsiz kalmıştır. Erkeklerse ikinci eş olarak bu kadını almaya çalışırken vefasız olmuştur (Ögel, 2014a: 482-483). Burada insanın mükemmel olmadığı ve türlü zaafllara sahip olduğu fikri öne sürülmektedir. Eksik ve çarpık bir yaratımın sonucu olan insanın, türlü

kötü olaylara sebep olacağı düşüncesi gelişmiştir. Bu düşünceler Türk mitolojisi eskatoloji bölümünde anlatılmaktadır.

2.2.3. Türk Mitolojisinde Teogoni

Türk mitolojisi içerisinde pek çok farklı tanrı olduğu bilinmesine rağmen bu tanrıların çoğunun nasıl oluştuğuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Daha öncesinde değinilmiş olan Erlik gibi tanrısal figürlerin var oluşuyla ilgili bilgiler ise son derece sınırlıdır. Ülgen, Ak-Ana ve Erlik gibi yukarıda bahsi geçen tanrı figürleri hakkındaki bilgiler ise sonraki bölümlerde yapılmıştır.

Bazı tanrısal figürlerin türeyiş mitleri ile iç içe geçmiş bir şekilde anlatıldığını görmekteyiz. Çin kaynaklarında Kao-çı'lar bahseden bir monografya bulunmaktadır. Kao-çı'lar, Orhun nehri ve Volga nehri güneyi arasında uzanan devasa topraklara yayılmış kavimler topluluğuna verilen bir isimdir ve Göktürk devleti bu kavimler topluluğu içerisinde çıkmıştır. Çinlilerin tuttuğu kaynaktaki bir dini törende bir araya gelen beş farklı büyük grubun göğe ve kutsal ruhlara pek çok atı kurban verdiğinden söz edilmektedir. Bu törenler sırasında şarkılar söyleyen Türklerin çıkarttığı sesler kurt ulumalarına benzetilmekte, bunun sebebinin ise atalarının kurt olmasına dayandırılmaktadır. Kao-çı'ların kurttan türeyişi hakkındaki efsane kısaca şöyledir:

Kao-çı Kağan'ının iki tane akıllı kızı varmış. Bu kızlar öylesine iyilermiş ki babaları onlarla bir insanla evlendirmeyi uygun bulmamış ve onlara bir tanrıyı layık görmüş. Kağan kızlarını bir tanrıyla evlenebilsinler diye bir tepenin üstüne götürmüş ve orada bırakmış. Tanrı ne görünmüş ne kızlarla evlenmiş zaman böylece geçmiş. Tepenin etrafında yaşlı erkek bir kurt peyda olmuş ve orada öylece kalmış. Küçük kardeş durumu anlamış ve kurdun kendisine işte tanrı budur diyerek onunla evlenmiş. Kao-çı halkı bu kızıdan ve kurttan türemiş (Ögel, 2014a: 21-22).

Göktürklerde de görülmekte olan kurttan türeyiş efsanesi birtakım değişikliklere uğramıştır. Efsaneye göre Göktürk'ler Lin isimli bir ülkeyle savaşa girerler ve katledilirler. Göktürklerden son hayatta kalan on yaşındaki bir çocuk merhamet görür ve öldürülmez fakat ayakları kesilip bir bataklığa bırakılır. Bataklıkta dişi bir kurt peyda olur

ve çocuğa bakar, besler ve onu hayatta tutar. Çocuk büyüdüğünde kurt ile çiftleşir ve kurt gebe kalır. Çocuğun yaşadığını öğrenen Lin hükümdarı, çocuğu öldürmek için askerlerini gönderir. Çocuk kaçamadığı için öldürülse bile kurt kaçarak karnınca çocukları ile Turfan memleketindeki bir dağa gider. Orada büyük bir mağara bulur, mağaranın içinde otlaklar, çayırlar ve ovalar vardır. Orada on tane çocuk doğurur. Bu efsanelerin farklı varyantları ve anlatımları bulunmaktadır. Kırgız'lar türeyiş efsanelerinde kurt yerine inekten bahsederken, Şato'lar da ise kartal figürü yer almaktadır. Efsanelerde söz edilen mağara düşüncesi ise insan oluşumu için ana rahmi görevi görmekle birlikte aynı zamanda kozmogoni bölümünde değinilmiş olan katmanlı dünya fikrine destek olarak yer altı dünyası ve yer yüzünü birbirine bağlayan geçit görevi görmektedir (Roux, 2011:53-54).

2.2.4. Türk Mitolojisinde Eskatoloji

Eskatoloji mitlerinde sürecin kozmogoni mitlerinin tersine işlediğinden söz etmiştik. Türk mitolojisinde dünyanın yok oluşu üzerine yazılmış metinler yok denecek kadar azdır. Buna sebep olarak Türklerin, Tanrıçılık ve Şamanizm inançlarından gelen ölüp yeniden dirilme inancı gösterilmektedir. Türk mitolojisi içerisinde bulunan insanın yaratılışının eksik ve çarpık olduğu inancından daha öncesinde bahsetmiştik. Bu eksik ve çarpık yaratılış “Dede Korkut Kitabı”nda toplum ahlakının ve düzenin bozulmasına sebep olan etkindir. Anlatıda Korkut Ata'nın geleceği gördüğü anlatılır. Gelecekte insanın insana saygısının kalmadığı, anneye-babaya, oğula-kıza şefkatin olmadığını, insanın doğaya müdahale ederek onun düzenini bozması gibi pek çok konudan bahsedilir ve meydana gelecek olan doğal afetlerin sebebi olarak bu gösterilir (Beydili, 2005: 203-204). Kül Tigin Yazıtında ise milletin yok olması olarak bahsi geçen bir afet bulunmaktadır. Evren ve tabiatın yok oluşunun tasvirinin bulunmadığı yalnızca “milletin yok olması” olarak bahsi geçen bu afet bir çeşit biyolojik yok oluş olarak düşünülebilir. Dede Korkut Kitabında karşımıza çıkan göğün ve yerin yıkılıp çökmesi anlatısı Orhun Yazıtlarında görülmektedir (Roux, 2021: 109).

2.3. Şamanizm

Şamanizm üzerine pek çok farklı milletten bilim insanı araştırmalarda bulunmuş ve tanımlamalar yapmıştır. Bu araştırmalar sonucu ortaya çıkan tanımlamalar genel

manasıyla örtüşmektedir. Şamanizm, Türklerin ve çevresinde yaşamakta olan toplumların, İç ve Orta Asya’da uyguladıkları şaman veya kam adı verilen din adamları vasıtasıyla gerçekleştirilen inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu, 2017b: 17).

“Bugün şamanlık veya Şamanizm adı verilen ve Altay halklarından (Türk, Moğol, Mançu, Tunguz) bazıları arasında hala yaşamakta devam eden bu inanç, onların eski cetlerinin inanışları ile bir birlik teşkil ettiğinde şüphe olmayan bir tabiat dinidir.” (Radloff, 2008: 10).

Doğayla ve tabiatla iç içe yaşamakta olan insan, içinde yaşadığı evreni anlamaya ve izah etmeye çalışmış, bu yolla tabiat unsurlarının kişilikler ve ruhlar atfetmiştir. Şamanizm inancı içerisinde şamanların görevi insanlar ve doğa güçleri arasındaki bağlantıyı sağlamaktır. İnsan ve doğa arasındaki bağlantının kurulmasıyla, kişiler ve toplumlar kötü ruhlardan, habis yaratıklardan ve doğal afetlerden korunmuş olduklarını varsaymışlardır. Şamanizm inancına göre dünya iyi ve kötü ruhlarla doludur ve bu ruhlarla iletişime geçme gücü sadece şamanlara verilmiştir. Şamanlık ise öğrenilecek bir bilgi veya kazanılacak bir yeti değildir. Doğa şaman olacak kişiyi kendisi seçer ve bu ilahi bir vergidir (Beydili, 2005: 510).

Bir din adamı olarak görülen şamanların toplum içerisinde pek çok görevi vardır. Hastaları iyileştirmek, ölü kişinin ruhunu öte dünyaya taşımak, avın bol olmasını sağlamak, fal bakarak gelecekte haber vermek, kötü ruhları kovmak, kayıp şeylerden haber vermek, tanrılara ve ruhlara kurban sunmak gibi dinsel ritüelleri yerine getirmek bu görevler arasında sayılmaktadır (Bayat, 2006: 23).

Görsel 2- Geleneksel kıyafetiyle dini ritüel yapan şaman (Beydili, 2005: 508)

Şamanlar başlangıçta bolluk ve üreme ile ilişkilendirilmiş olan Ulu Ana figürü ile bütünleşiktir. Bu sebeple şamanlar ayinlerinde bolluk ve bereket getirmesi için üzerinde meme resimleri bulunan kadın kıyafetleri giymişlerdir (Beydili, 2005: 511). Kıyafetlerinde taş, diş, kemik, deri, iplik ve tüy gibi türlü doğa unsurlarını da taşıdıkları bilinmektedir.

2.4. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Motifler

Yukarıdaki bölümlerde adı geçmekte olan Türk mitolojisi öğelerinin açıklamaları ve betimlemeleri yapılması gerekmektedir. Halihazırda değinilmiş olan Türk mitolojisi öğelerine ek olarak henüz bahsedilmeyen pek çok tanrının, sembolün, hayvanın ve gök cisminin açıklamaları aşağıdaki bölümlerde yer almaktadır.

2.4.1. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Tanrılar ve Tanrıçalar

Türk mitolojisi içerisinde pek çok farklı tanrı ve tanrıça bulunmaktadır. Aşağıda açıklamaları bulunan tanrısal figürlerin anlatımı ilerleyen bölümlerde tekrara düşülmemesi adına olabildiğinde kısa ve yalın tutulmuştur.

2.4.1.1. Aan Alahçın Hatun

Dünyanın üç katmanlı olduğuna inanılan kozmogonik düşünüşte, ortanca ve insanın yaşadığı kat olarak düşünülen yer yüzüne atfedilmiş bir tanrıçadır. Aan Alahçın Hatun ruhların en görkemlisi ve en kıymetlisidir. Yeryüzünde ve doğada ne var oldu ise onun sayesinde var olmuştur. İnsanlar doğaya zarar verdiklerinde derin bir üzüntü duymakta ve ağlamaktadır. Büyük bir kayın ağacında yaşadığı rivayet edilmekte, doğada bir yel şeklinde dolaşmakta, bitkilerin ve fidanların büyümesi için onları korumaktadır. Beyaz bir yüze ve saçlara sahip olduğu düşünülmektedir (Beydili, 2005: 13).

2.4.1.2. Aan Arkıl Oyun

Aan Arkıl Oyun şaman inanişına göre ilk yaşamdır ve bazen ona Arkıl da denilmektedir. İnanişaya göre ilk şaman olan Arkıl hiçbir tanrıyı tanımamaktadır. Üstün bir Necromancy ve şifa yeteneği göstermekte olan Arkıl, ölümünün üzerinden yıllar geçmiş kişileri hayata döndürebilecek kadar güçlüdür. Ürün Ayın Toyon tarafından hünerleri duyulan Arkıl, hünerlerini kimden aldığı ve hangi tanrıya inandığı konusunda sorguya çekilir. Arkıl, hiçbir tanrıyı tanımadığını gücünün kaynağının kendisi olduğunu söylediğinde ise ateşe atılarak öldürülür. Arkıl'ın yandığı bu ateşten ise şaman ruhları yaratılır (Beydili, 2005: 14).

2.4.1.3. Ak Ana

Ak Ananın bir diğer kullanımı ise “Ağ Ana”dır. “Ağ” kelimesi onun kutsallığını işaret ederken bazı şaman metinlerinde “kutlu yüz” anlamına gelen şekillerde kullanılmıştır (Beydili, 2005: 25). Ak Ana, dünya yaratılmadan önce sonsuz sular içerisinde var olan ve Ülgen’e yaratma ilhamını veren tanrıçadır. Hayata dair ne varsa hepsine ruh veren odur. Işıktan oluşan bir varlık olarak tasvir edilirken kimi zaman kadın

bedeninde düşünülür kimi zamansa bedeninin altı deniz kızlarını andıracak şekilde tasvir edilir. Başının üzerinde ise zarif boynuzlar vardır (Karakurt, 2011: 15).

2.4.1.4. Al Karısı

Issız yerlerde, dağlarda ve ahırlarda yaşayan ruhani bir varlıktır. Söylenilenin tersini yapan bu varlığın yeni doğurmuş veya doğuracak kadınlara musallat olduğuna inanılır. Don değiştirebilen bu kötücül varlık kimi zaman kedi ve keçi gibi varlıkların suretine bürünerek evlerin çevresinde dolanır (Beydili, 2005: 34). Al Karısının bir diğer kullanımı ise Albastı şeklindedir. Albastı'ya ait geceleri ahırlara girerek atları sahiplerinden çaldığına dair bir inanç bulunmaktadır. Sabah olduğunda atların yeniden ahırda bulunması ve ter içinde kalmaları sayesinde, at sahipleri atlarının gece Albastı tarafından çalındığını ve sabaha kadar koşturulduğunu anlamaktadır. Sözü edilen at sahiplerinin veya lohusa kadın yakınlarınca yakalanması başarılan Ak Karısı'nın yakalandığı evde tutsak edilerek köle olarak yıllarca çalıştırılabileceği söylenir (Boratav, 1984: 78).

2.4.1.5. Ayzıt

Ayzıt veya Ayazıt hatun Al Karısı'nın tersine yeni doğum sürecinde ve doğum sonrasında kadınlara yardım eden, doğan çocukları koruyup kollayan ve onlara can veren bir ruhtur. Güzellik tanrıçası olan Ayzıt gök yüzündeki süt gölünden bir damla süt ve su alarak yeni doğan çocukların boğazına döker. Böylelikle çocuklara ruh verir ve hayatın devamlılığını sağlamış olur (Beydili, 2005: 77). Yakut inanişına sonradan geçen ve nitelik kaybeden bir figür olan Ayzıt, Altay inanişında bulunan Umay figüründen dönüştürülmüş bir versiyonudur (Roux, 2021: 136).

2.4.1.6. Erlik Han

Kötülük tanrısı olan Erlik yeraltı dünyasının hükümdarıdır. Tüm kötücül yaratıklardan ve işlerden o sorumludur. Pek çok oğlu ve kızı vardır (Çoruhlu, 2017b: 60-61). Bu çocuklar, oğullarından bir tanesi olan felaket tanrısı Badış Han gibi kötücül varlıklardır. Kara saçlı, kara gözlü olarak düşünülen bu figürün atı da siyahtır. Körüğü,

çekici ve örsü vardır. Yeraltındaki demirden sarayında, gümüşten tahtında oturur (Karakurt, 2011: 86).

2.4.1.7. Kayra Han

Roux Kayra Han için şunları söylemektedir. "Gök ve Yer olmadan önce her şey suydı. Yeryüzü yoktu. Gök yoktu. O zaman tanrıların en yükseği, her türlü varlığın başlangıcı, insan ırkının babası ve anası olan Tengere Kaire Han, başlangıçta kendine benzeyen bir varlık yaratmış ve ona Kişi (insan) ismini vermiş" (Roux, 2021: 107).

Kayra Han göğün 17. Katında ikamet eder ve gökyüzündeki tanrıların en büyüğüdür. Evrenin kaderini tayin ettiğine inanılan Kayra Han, aralarında Ülgen'in de bulunduğu Mergen ve Kızagan isimli üç büyük tanrıyı yaratmıştır (Radloff, 2018: 21).

2.4.1.8. Kızagan

Kızagan göğün 9. Katında oturmaktadır. Öfke ve savaş tanrısı olarak düşünülmekte ve çok kuvvetli bir tanrı olarak tasvir edilmektedir. Savaşları kazanma yolunda orduları yönetmekte olan komutanlara yardımcı olan Kızagan'ın sembolü kırmızı renk olmuştur (Karakurt, 2011: 125).

2.4.1.9. Mergen

Mergen göğün yedinci katında oturmaktadır. Bilgelik tanrısı olarak düşünülür. O her şey hakkında bilgi sahibidir ve pek çok şekilde görünebilir (Karakurt, 2011: 125).

2.4.1.10. Kübey Hatun

Ayzıt ile genel anlamda benzerlik göstermektedir. Doğum ve doğurganlıkla ilişkilendirilmiştir. Tanrı Ürüng Ayın Togon'un eşi ve iyilik tanrıçasıdır. Işıklar içerisinde düşünülmüştür (Karakurt, 2011: 146). Yakut mitolojisinde güneş göğün sekizinci katında bulunur ve en büyük tanrı olarak görülen Ürün Ayın Toyon'un karısı olan Ürün Arılı Hotun (Kün Kübey Hatun) olarak düşünülmektedir (Çoruhlu, 2017b: 27).

2.4.1.11. Ötügen

Kaynaklarda Ötügen ve Ötüken olarak farklı yazım şekilleriyle bulunmaktadır. Kafası kurt bedeni insan olarak tasvir edilir. Ötügen, Türk mitolojisinde bütünleşik yer ana fikrinin devlete indirgenmiş halidir. Kül Tigin, Bilge Han ve Tonyukuk yazıtlarında Ötügen adlı bir ülkeden bu ülkenin kutsallığı üzerinden bahsedilir (Beydili, 2005: 460-461).

Gök Türklerin kutsal başkent olarak gördükleri Ötügen bir yer ilahesi olan Moğol inanç sistemindeki Etügen isminden gelmektedir. Bu anlamda Ötügen Türk-Moğol kavimlerinin ana yurdunu ifade etmektedir (Radloff, 2018: 157).

2.4.1.12. Tengri

Tengere, Tanrı, Kök Tengri gibi kullanımları olan ana tanrı motifidir. Her şeyin yaratıcısı olan Tengri gök küreyi kontrol eder ve tanrıların en ulusudur. Kimi zaman sıfatsız bir figür olarak düşünülürken kimi zamansa mavi gökyüzü olarak düşünülmüştür (Beydili, 2005: 534-536).

Türk mitolojisine göre Tengri kişiye kut veren tanrıdır. Kanında kut bulunan kişilerin tahta geçmeye ve toplumu yönetmeye hakkı bulunmaktadır (Köken, 2021: 14).

“Gerçekte gök tanrı (Tengri), kendisinin yeryüzündeki vekili olan hükümdar ve hatta onun "oğlu" ile yakın ilişki içindedir. Gök tanrısı her ne kadar Pantürk ise de, o milli ve imparatorlukla ilişkili bir tanrı olarak görünür. Nasıl ki, yeryüzündeki herkes umumun hükümdarı olarak kağana boyun eğiyorsa, aynı şekilde herkes evrenin tanrısı olan göğe boyun eğmek zorundadır. Ancak T'ükü devletinin ortasında, gök tanrının yanı sıra çok sayıda daha başka doğa üstü gücü keşfetmekteyiz. Bu güçler ya bizzat "tanrı" (tengri) sözcüğüyle veya "kutsanmış" (iduk) sözcüğüyle nitelendirilmektedir (Roux, 2011: 122-123).

2.4.1.13. Umay

Kaynaklarda Umay Ana, Humay veya yalnızca Umay olarak geçmektedir. Gök Tanrının karısı olarak tasvir edilen Umay kadınları, çocukları ve yuvaları korumaktadır. Kimi zaman tanrısal bir güç ve varlık olarak karşımıza çıkan Umay kimi zamansa evliya, melek veya iye olarak karşımıza çıkmaktadır. Verbitsky Umay için ölüm meleği olarak

kayıt düşmüştür. Bu kayda göre Umay, çocukları seven onları koruyan ve ölümü ruhunu onlardan uzaklaştıran güçlü bir ruhtur. (Beydili, 2005: 579).

Umay Ana, Türk mitolojisi içerisinde yer yüzü ile bütünleşik düşünülen varlıklardan bir tanesidir. Panteonda önemli ve belirgin bir yeri olan Umay Ana'nın ismi Ulan Bator Yazıtında dördüncü olarak geçmektedir (Roux, 2021: 136).

2.4.1.14. Ülgen

Göğün yedinci, dokuzuncu ve on altıncı katında yaşadığına dair çeşitli tasavvurlar bulunan Ülgen bir iyilik tanrısıdır. Evreni o yaratmıştır ve gök cisimlerine yön veren de odur. Ülgen'in pek çok oğlu ve kızı vardır (Çoruhlu, 2017b: 31-32).

2.4.1.15. Ürüng Ayın Togon

Yakut inanışına göre yaradılışı ve Gök Tanrı anlayışını ifade eder. Göğün en üst katında yaşamakta olan Ürüng Ayın Togon güneşin bir temsili olarak düşünülmüştür. Altay halkları inanışına göre ismi Ülgen'dir (Beydili, 2005: 592).

2.4.2. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Hayvan Motifleri

2.4.2.1. Kurt

Görsel 3- Kırgızistan'da bulunmuş Kurt-Tanrı ve gök cisimlerini betimleyen bir çizim (Ögel, 2014a: 17)

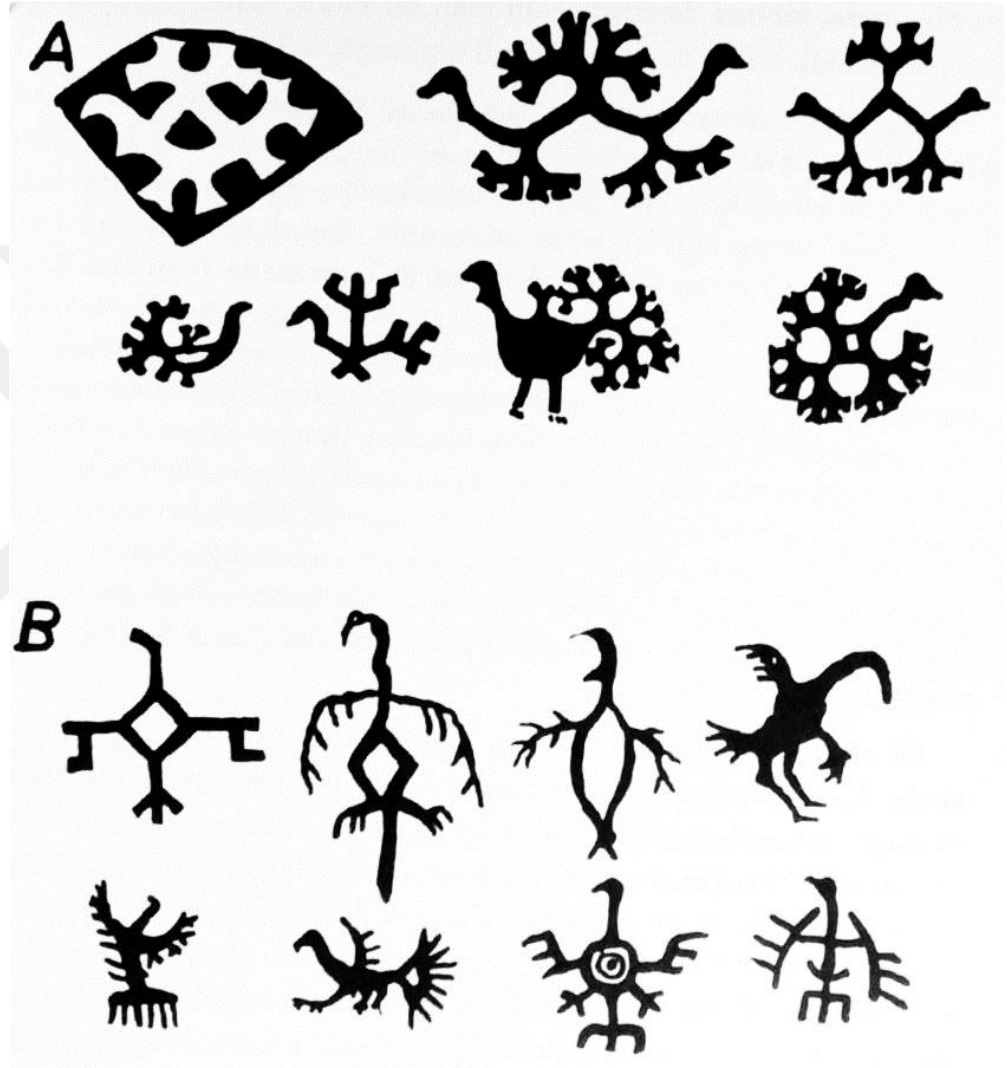
Türk mitolojisi içerisinde kurt çok önemli bir yere sahiptir. Kök ve Börü gibi başka isimlerle de mitolojide kendisine yer bulmuştur. Türkler, yaşayış biçimlerinin önemli bir kısmını şekillendiren çobanlık kültüründen ve yaşadıkları coğrafyada bulunan en kuvvetli yırtıcılardan birisi olan kurt ile derin bağlandılar kurmuşlardır. Kurt figürüne dünya mitolojilerinde Türkler kadar anlam yüklemiş olan başka bir millet yoktur. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Türkler arasında kurttan türedikleri inancı yaygındır. Uygur inanışında Kurt baba figürü iken Göktürk inanışında ise anne figürünü almıştır. Türk halkları bu canlılardan korkmuş, onlara saygı göstermiş ve sevmişlerdir. Türk kavimlerinde kurtların yol gösterici birer önder oldukları da inancı yer almaktadır (Roux, 2011: 57-58).

Kurt figürü sadece sosyal yaşantıda değil, devlet erkanında da kendisine yer edinmiştir. Gücü, iktidarı, avı ve türeyişi simgeleyen bu figür devletlerin de simgesi olmuş onu bayraklarında taşımışlardır (Ögel, 2014a: 17-20). Çin kaynakları kurt simgesinin gücü ve egemenliği simgelediği bilgisini desteklerken ve aynı zamanda kozmolojik anlamda kurdun yer yüzü güçlerini ve gök yüzü güçlerini simgeleyen suretlerinden bahsetmektedir. Beyaz renkli olan kurt, ak kurt veya al kurt temizliği, iyiliği, saflığı ve erdemi bünyesinde barındırarak gök yüzü ile ilişkilendirilen güçleri temsil etmekte, kara kurt ise ak kurt düşüncesinin tersine yer yüzü ve yer altı güçlerini temsil etmektedir (Çoruhlu: 2017b: 156).

2.4.2.2. Kanatlı Hayvanlar

Türk mitolojisinde birçok kanatlı hayvan bulunmaktadır. Bu havanlardan en çok karşımıza çıkanlar ise kartal,doğan, şahin ve sungur gibi yırtıcı kuşlar olmakla birlikte kuğu ve kaz gibi güzelliğiyle öne çıkan kuşlarda bulunmaktadır. Kuşlar genel manası ile ruhun simgesi olarak sayılmışlardır. Şamanların ise suretine büründüğü, yardım aldığı ve tarafından korunduğu bir figürlerdir. Bahsi geçen yırtıcı kuşların, Şamanist kültürde kendisine fazlaca yer bulduğundan ve bu figürlerin hayvan ata inancına karşılık geldiğinden daha önce bahsetmiştik. Gökleri temsil etmekte olan bu kuşlar Gök Tanrı'nın bir timsali olarak görülmektedir. Gücü ve iktidarı temsil eden bu kuşlar, Uygur ve

Göktürk devletlerinde hükümdarların simgesi haline gelmişlerdir (Çoruhlu, 2017b: 203). Bu kuşlar devasa boyutlu olmaları veya çift başlı olmaları gibi pek çok farklı şekilde betimlenmiştir. Kimi öykülerde yiğitlere zora düştüklerinde yardıma geldiklerine rastlanır (Ögel, 2014a: 344).

Görsel 4- Altay ve Sibirya şamanları ile ilişkilendirilen bir görsel (Ögel, 2014a: 639)

Kaz ve kuğu gibi yırtıcı olmayan kuşlar birbirinden farklı pek çok anlamı vardır. Kaz ve kuğu Türklerde kutluk ve beylik timsali olarak görülmekteyken, tavus ve sülün güzelliğin, turna ölümsüzlüğün, bıldırcınsa yiğitliğin simgesi konumundadır (Çoruhlu, 2017b: 224). Orta ve İç Asya'da bu kuşlar üzerine pek çok farklı anlatı ve hikâye bulunmaktadır.

2.4.2.3. Yılan

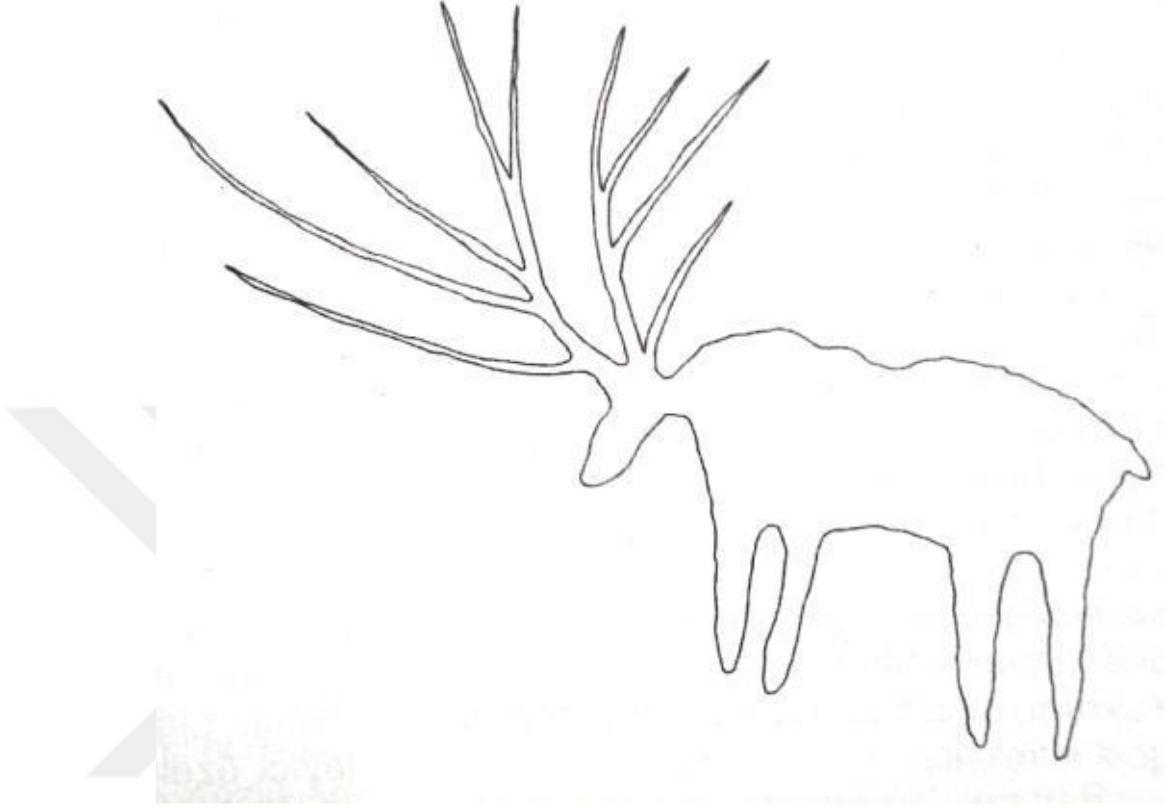

Görsel 5- Kırgızistan’da bulunan Saymalıtaş petrogrifler üzerindeki yılan figürü (Somuncuoğlu, 2011: 333)

Yılan figürü insanlık tarihi boyunca toplumlar tarafından önem arz etmiştir. Kimi toplumlar yilandan korkmuş kimileri tapmış kimileri ise ona yaratıcı vasıflar yüklemiştir. Yılan sürüngenler ailesine mensup olan soğukkanlı hayvanlardan bir tanesidir. Doğası gereği yer yüzeyinde ve yer altında bulunan bu canlılar mitlerde de kendilerine bu yönde yer edinmişlerdir. Mağaralar ile ilgili bu dünya ve yer altı dünyası arasında bir geçiş kapısı olduğundan bahsetmiştik. Yılanlar ise yer altına, mağaralara deliklere, serin ve nemli yerlere girip çıkmalarından ötürü yer altı dünyası ile ilişkilendirilmişlerdir (Çoruhlu, 2002: 158-159).

Yılan figürünün tasvirleri ve anlatıları çeşitlilik göstermektedir. Kimi zaman bir kadın kimi zaman yarı insan yarı yılan kimi zamansa başka birtakım canlıların çaprazlanması ise meydana gelen yaratıklar olarak mitolojide kendisine yer bulmaktadır. Bunlara örnek olarak, yerin yedi kat altında yaşadığına inanılan Şahmeran isimli yılanın her hastalığa deva olabilecek bir gücü olduğuna inanılmaktadır (Karakurt, 2011: 240). Bir başka örnek ise yeraltı hanedanı Erlik Han’ın saray bekçilerinden birisi olan Abra verilebilir (Karakurt, 2011: 9).

2.4.2.4. Geyik

Görsel 6- Kars'ta bulunan kaya resmi (Serhat Kültür, 2006: 5)

Türk mitolojisinde geyik kutsal bir figür olup destanlarda ve anlatılarda kendisine farklı alanlarda yer bulmaktadır. Kimi destanlarda geyiklerin tanrıya yakınlığına parmak basılarak insanların bu hayvana saygı duyması beklenmektedir. İnsanlar tarafından kutsal av hayvanlarından bir tanesi olarak görülen geyik, insanlar tarafından görüldüğü takdirde onlara kut ve iyi şans getireceği inancını taşımaktadır. Bir destanda ağlayan bir geyik gören tanrının üzüntüye kapılarak geyikle birlikte ağladığı anlatılmaktadır (Gezgin, 2007: 94).

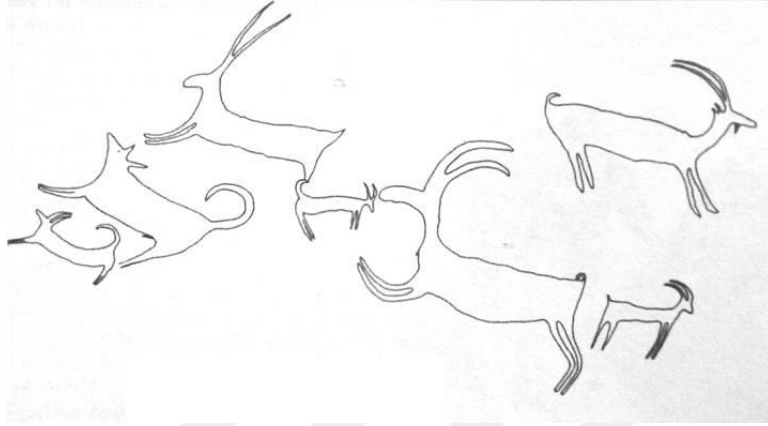
Görsel 7- Altay Hun çağına ait bir geyik figürü (Ögel, 2014a: 624)

“Göktürklerin atalarından biri, sık sık bir mağaraya giderek orada dişi bir Deniz-Tanrısı ile sevişirmiş. İkisi arasındaki bu aşk ilgileri devam ederken, günün birinde bu Göktürk reisi, bir süre avı düzenleyerek ordusu ile ava çıkmış. Askerler geniş bölgelerdeki vahşi hayvanları sürerek, nihayet küçük bir yere sıkıştırmışlar. Bundan sonra da avlarının etrafını çevirip, birer birer avlamağa başlamışlar. Tam bu sırada askerlerden biri, karşısına çıkan bir Ak-geyiği okuyla vurarak öldürmüş. Bundan sonra sevgilisini yerinde bulamayan Göktürk reisi, meseleyi anlamış ve bu Ak-geyiği vuran askerle onun kabilesini cezalandırmış. Bu cezaya göre Göktürklerde insan kurbanları, hep bu askerin kabilesinden verilirmiş” (Ögel, 2014a: 619-620).

Ögel Göktürk kaynaklarında insan kurbanıyla ilgili bir belgenin bulunmadığını dile getirerek, yukarıdaki efsaneyi anlatan Çin kaynaklarının söze “Göktürk dedeleri ile ilgili bir söylenti” diyerek başladığını belirtir (Ögel, 2014a: 620).

Ak-Ana gibi kutsal figürler kimi zaman geyik formunda düşünülür. Geyikler hakkında Alasığın, Gökgeyik, Alageyik gibi pek çok farklı halk söylencesi bulunmaktadır.

2.4.2.5. Keçi, Koç ve Koyun

Görsel 8- Kars'ın Karaboncuk köyünde bulunan kaya resimleri (Serhat Kültür, 2005: 6)

Türk halklarının geçmişten bugüne geride bıraktığı semboller arasında dağ keçisi en çok rastlananlar arasındadır. Buna sebep olarak Türk halklarının yaşadığı coğrafi alanlar ve dağ keçilerinin yaşam alanlarının hemen hemen her zaman kesişmiş olmasıdır.

Kağanlar adına dikilmiş olan Orhun Yazıtları'nda kendisine yer bulan dağ keçisi egemenliğin ve saltanatın simgesi olarak görülmüş ve bu nedenle Türk halklarının kullandığı hanedanlık simgeleri arasında yerini almıştır. Koç gücü ve kuvveti sembolize ederek alplık simgesi olarak görülmüştür. Aynı zamanda bolluk ve bereket gibi başka anlamlara gelen bu hayvanlar Gök Tanrı'ya adanarak kurban edilmişlerdir. Koyun ve beyaz koç bu ritüelde en çok kullanılan hayvanlar arasındadır (Çoruhlu, 2017a: 221-222).

2.4.2.6. Boğa

Boğa figürünün mitolojik anlamda güç kazanması toplumların yerleşik hayata geçmesiyle gerçekleşmiştir. Yerleşik hayata geçişin ardından tarım ve hayvancılıkta üretim metotları içerisinde çokça yer bulan boğa, hem inek sürülerine damızlık amacıyla döl kaynağı olarak hem de tarım alanında güç kaynağı olarak kullanılmıştır. Dişi olan toprağın sürülmesi ve döllenmesi boğayı erkekliğin simgesi haline getirmiştir. Hayat kaynaklarına erişimi sağlayan bu hayvan böylelikle kutsal sayılarak kendine kaya resimlerinde pek çok farklı anlamda yer bulmuştur (Somuncuoğlu, 2011: 75).

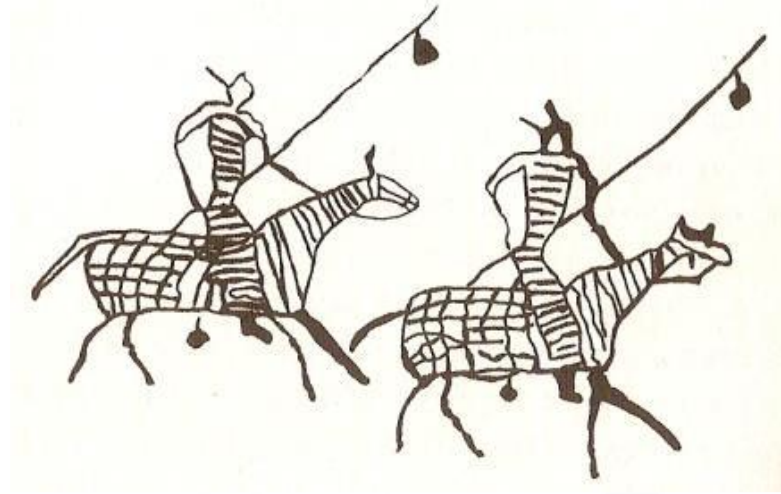

Görsel 9- Kaya üstü boğa ve sürü resmi (Somuncuoğlu, 2008: 161)

Boğa mertlik ve yiğitlik sembolü olarak görülmüş böylelikle alplik ongunu olarak görülmüştür. Bazı hikayelerde kağanların, hanların veya kahramanların rüştünü ispatlamak için boğalarla mücadele ettiklerini görmektedir. Buna örnek olarak Tonyukuk yazıtında hükümdarın iri bir boğayla karşılaştırılması gösterilebilir (Çoruhlu, 2017b: 215).

2.4.2.7. At

At şimdiye kadar saydığımız tüm hayvanlar arasında Türk halkı ve kültür için en önemli hayvandır. Diğer hayvanlara nazaran geç tarihlerde ehlileştirip toplum yaşantısına dahil edilmesine rağmen ehlileştirildiği günden bu yana Türkler at üzerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Eti, sütü, gücü ve dayanıklılığı gibi pek çok özelliğinden yararlanan at mitolojide kendisine özellikleri gibi pek çok farklı alanda yer bulmuştur.

Görsel 10- Altay kaya resimlerinde betimlenen süvariler (Çoruhlu, 2017a: 199)

Mitolojide ve destanlarda atlar savaş ve güç unsuru olarak geçmektedir. Savaşlarda kahramanların en büyük yardımcıları ve destekçileridir. Kahramanlık sembolü olarak görülen atlar alplik göstergesi olarak görülürken Şamanist inanışa göre ölüyü öte dünyaya taşıyan figürlerden bir tanesidir. Bu inanışa göre atlar göksel varlıklardır ve şaman öte dünyaya geçmek veya gökyüzüne çıkmak için atı kullanmaktadır. Savaş sırasında ölen alplerin atları ile birlikte gömüldüğü bilinmektedir. Ölen alpleri öte dünyaya taşıyacağına inanılan at ölümün simgesi olarak da görülmektedir (Çoruhlu, 2017a: 198-203).

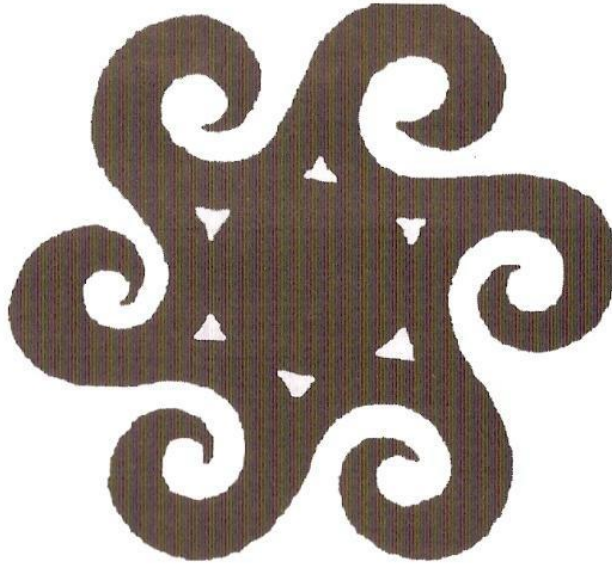
Görsel 11- Bir av sahnesi (Çoruhlu, 2017a: 203)

Türk halkları at ile derin ilişkiler kurmuş destanlarına ve kahramanlık hikayelerine konu etmiştir. Bu anlatılarda at figürünün kimi zaman şekli kimi zamansa niteliği değişmiştir. Buna örnek olarak Türk mitolojisinde yer alan kanatlı bir at olarak tasvir edilen Tulpar gösterilebilir (Tavkul, 2007: 199).

2.4.3. Türk Mitolojisinde En Sık Görülen Astrolojik Motifler

2.4.3.1. Güneş

Tüm erken devir toplumlarında olduğu gibi Türklerde de Güneş son derece büyük önem arz etmektedir. Doğanın içinde biyolojik saatleri ile yaşamakta olan bu halklar ne zaman ne yapacakları hakkındaki en temel bilgileri güneşi izleyerek planlamaktadır. Bu toplumlar gün, ay ve yıl döngüleri gibi kısa ve orta vadede, otlakların ne zaman yeşereceği, havanın ne zaman soğuyacağı, kurumuş nehir yataklarının ne zaman canlanacağı gibi tüm hayati konularda fikir edindikleri güneşe pek çok farklı anlam yüklemişlerdir. Araştırmacılar arasında güneş figürünün tartışmalara yol açan bazı inanışları vardır.

Görsel 12- Altay Güneş Sembolü (Beydili, 2005: 227)

Uygur halklarında Güneşin tanrısal bir sembol olarak görülmediğini söylemekte olan Bayat, güneşin sadece bir ışık olarak tanrı kavramına alınamayacağını belirtmiştir.

Tanrısallık yüklenmediği halde kişilik atfedilen Güneşin Ayın annesi olduğu inanışına sahip olan Tatar Türkleri, “Ay”a erkek figürü ile birlikte büyük imparator demektir. Güneşin rengi olan sarı ve kırmızı sonsuzluğu ve mutluluğu ifade etmektedir (Bayat, 2007: 299-301).

Seyidov’a göre ise Türk inancında bulunan Tengri veya Tangrı sözcüğünün kökü “tan” dan gelmektedir. Pek çok eski Türk Yazıtında Güneşin doğduğu yerin tan olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bu sebeple tan ve tangrı sözcükleri Güneşle ilintilidir. Bir diğer görüş ise Gök Tanrı’nın sıfatının ışık olduğu yönündedir. Yakut Mitolojisinde Güneş göğün sekizinci katında bulunur ve en büyük tanrı olarak görülen Ürün Ayın Toyon’un karısı olan Ürün Arılı Hotun (Kün Kübey Hatun) olarak düşünülmektedir (Çoruhlu, 2017b: 27).

Güneş ısı yayması ve doğaya can vermesi gibi özellikleri sebebi ile dişil bir figür olarak düşünülmüş ve farklı topluluklarda kimi zaman anne figürü ile kimi zamansa kardeş figürü ile eşleşerek kendini göstermiştir.

Hunlar hem Güneşe hem de Aya büyük saygı göstermektedir. Güneş doğunun Ay batının sembolüdür. Işığın geldiği yön olan doğu kutsal sayılmıştır ve bu inanışa göre dini ritüeller düzenlemiştir. Kurban ritüelleri bunların en çok bilinenleri olmakla birlikte Hanların içinde yaşadıkları çadır kapılarının doğuya bakması da bu ritüeller örnek gösterilebilir. Bu davranışın amacı Han’ın doğuya bakan çadır kapısından içeri girişi Güneşin içeri girişini sembolize etmektedir. Böylelikle Han hem haneye bolluk bereket getirmektedir hem de Güneşe saygısını göstermektedir. Bir yaradılış inanışına göre ise Güneş yengeç burcuna girdiğinde suları ve toprağı ısıtarak mağara içinden balçıkta türeyen Ay-Atayı var etmektedir (Ögel, 2017b: 237). Güneşin tabiata can veren özelliği türeyiş mitlerinde kendisine fazlaca yer bulmaktadır. Moğol hanı Cengin Han gibi pek çok tarihsel figür ve destan kahramanın güneşinin oğlu olduğuna inanılmıştır (Beydili, 2005: 227).

Yakutlar Güneş ve Ayı kardeş olarak düşünmektedirler. Bazı kahramanların soyları bu gök cisimlerine dayandırılmaktadır ve bu sebeple kutsal sayılmışlardır. Şamanlar giysilerinin üzerinde Güneşi ve Ayı sembolize etmek için madeni halkalar

bulundurmaktadır. Güneşin ve Ayın iki güzel kız olduğu Kazak inanışına göre ise Ayı kıskanan Güneş, Ayın yüzünü tırmalamış ve kaçmıştır. Bu sebeple Ay ve Güneş birbirlerini kovalarlar ve bir araya gelmezler. Bir araya geldiklerinde ise (Ay ve Güneş tutulması) şamanlar ellerinde davulları ile ses çıkartarak ayin yaparlar ve onları birbirinden ayırırlar (Çoruhlu, 2017b: 27-28).

2.4.3.2. Ay

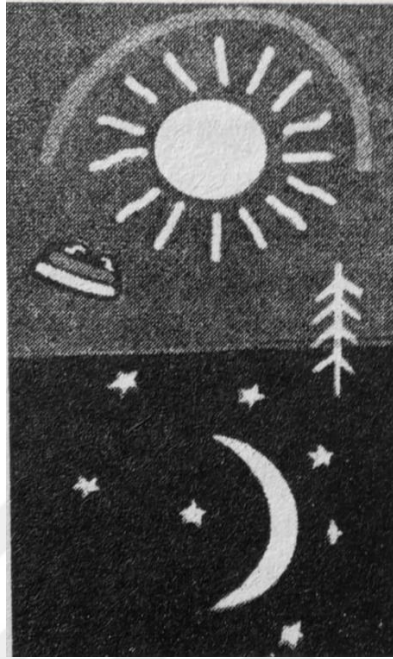
Tıpkı Güneş gibi Ay figürü de en eski inanışlardan bu yana Türk mitolojisi içerisinde kendisine yer bulmuştur. Güneşin kadın figürünü ayın ise erkek figürünü temsil ettiğinden bahsetmiştik. Ayın erkek figürü ile eşleşmesinin ana sebeplerinden bir tanesi güneşin tersine ışığı ve ısıyı az vermesiyle ve gecenin getirdiği vahşi yaşamın zorluğu ve acımasızlığıyla bağdaştırılabilir. Bu inanışların yanı sıra ayın pek çok başka tasviri de yapılmış, ona kimi zaman kutsal bir ruh kimi zaman kardeş kimi zamansa tanrı atıfları yapılmıştır. Altay Türk mitolojisinde Güneşin sıcaklığını ve Ayın soğukluğu konu alan bir efsane bulunmaktadır. Bu efsaneye göre:

“...Yer yüzünde, insanları yiyip bitiren bir dev (yelbegen) varmış. Tanrı, bu devi öldürmeği düşünmüş. Güneşe: -” Ben, sıcak ve ateşim ile devi öldürebilirim. Ancak, insanları da yakabilirim”, demiş ve vazgeçmiş. Ay ise”

“ - İnsanlar, benim soğuşuma dayanabilirler. Bunun için ben, devi öldürebilirim” demiş ve yeryüzüne inmiş. Bir ağaç üzerinde, böğürtlen yiyen devi, ağaçla birlikte alıp, gökyüzüne çıkmış. Bunun için dolunay, dev ile ağaç, ayın yüzünde görünürlermiş...” (Ögel, 2014b: 250).

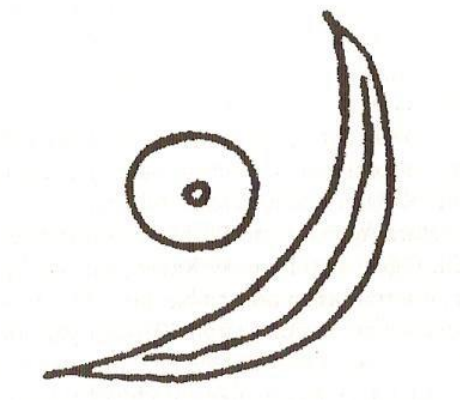
Bu efsaneden aynı zamanda ayın üzerinde bulunan lekeler anlamalar arandığında görmekteyiz. Bu amaca hizmet eden bir başka efsane ise şöyledir:

“... Öksüz ve yoksul bir kız varmış. Üvey annesi, kıza çok eziyet edermiş. Bir gün, iki kovanı sırtına alarak suya gitmiş. Bu sırada ay ve güneşi yere inmişler. Kız, onları görünce korkmuş ve bir fundanın arkasına saklanmış. Güneşi kıızı funda ile alıp, göğe götürmüş. Sonra da aya vermiş Bunun için ay üzerinde, Fundanın altında saklanmış kız, hep görünür, dururmuş...” (Ögel, 2014b: 250).

Görsel 13- Ay, Güneş ve Yıldızlar (Beydili, 2005: 76)

Hunlarda Ay ve Güneş saygı gören gök cisimlerindendir. Çin kaynakları Hun Kağanlarının çadırdan çıkarken sabahları Güneşe akşamları ise Aya secde ettiğini bildirmektedir. Bu ritüelin secde versiyonu olduğu gibi Güneşi ve Ayı selamlamak veya Güneşe ve Aya ulumak gibi farklı versiyonları da vardır. Şaman Mitolojisiinde dolunay şamanların atalarından bir tanesi sayılır (Beydili, 2005:76).

Görsel 14- M.Ö. 1000'li yıllara dayandırılan Ay ve Güneş Piktogramı (Esin, 2004:353)

Eski Türklerde mitolojik anlamda “Ay”ın yaratıcı ulu tanrı olarak düşünüldüğü bilinmektedir. Kültürün devamı olarak İslam sonrası dönemde başkalaşım geçiren sembol yarım ay olarak Müslümanlığın sembollerinden bir tanesi olmuştur (Beydili, 2005: 75).

2.4.3.3. Yıldızlar

Şüphesiz ki Türk mitolojisi içerisinde yıldızlar da Ay ve Güneş kadar öneme sahiptir. Burada adı geçen yıldızlar tabiri, gezegenleri de içine alan gök cisimlerini tanımlamaktadır. Günlük yaşantılarını idame ettirebilmek adına gök cisimlerine muhtaç olan toplumlar yıldızlara bakarak yönlerini tayin etmişler, engelleri aşmışlardır. Toplumlar hayatlarında böylesine etkisi bulunan yıldızlara tıpkı Ay ve Güneş gibi tanrısallık yüklemiş ve onlara saygı göstermiştir.

Türkler gibi savaşçı toplumlar için yer, yön ve zaman tayini çok önemlidir. Bu sayılanların iyi tayin edilebilmesi içinse çok iyi bir yıldız bilgisine sahip olmak gerekmektedir. Yıldızlar üzerinden yer, yön ve zaman bilgisinin coğrafi olarak okunmasıyla kendilerine bir yol tayin eder Türkler, aynı zamanda manevi anlamda kendilerine yol göstermeli için fallar aracılığıyla onlarla konuşmuşlar ve haber almışlardır (Radloff, 2008: 155-156).

Türkler sema cisimleri olarak görülen gezegenlere “Ülker” adını vermişlerdir ve bu gök cisimlerini daha önce belirtmiş olduğumuz gibi yön belirtmesinin haricinde tabiatın sıcak ve soğuk dengesini belirlediği inancı gibi farklı özellikleri de vardır. Bu inancın gerçeklere dayandığı bilinmekle birlikte üzerine yazılan farklı hikayelerde bulunmaktadır. Yakut Türkleri büyük ayı burcunun takip ederek burcun kuyruğunun gösterdiği yöne göre mevsimleri tayin etmişleridir. Bir söylencede soğuk havaların yıldızların deliklerinden yer yüzüne indiğini belirtilirken soğuğu kesmek için bir yiğidin avladığı kurt postlarıyla yıldızlardaki delikleri kapattığı anlatılmaktadır (Ögel, 2014b: 261)

J.P. Roux’a göre yedinci ve dokuzuncu gezegenler olan Venüs ve Mars pek çok mitolojik ögenin kaynağını oluşturmaktadır ve Türk mitolojisinde bu sebeple bu sayılar ve bu sayıların katları önemlidir. Venüs şafak söktüğünde yıldızları öldüren bir savaşçı

olarak Erlik’le bağdaştırılırken Mars ise kötülük ile bağdaştırılmıştır. Bu yıldızlar göğün yer ile iletişimini simgelerken, Demir kazık (kutup yıldızı) dünyanın ekseni ve göğün direği olarak görülen Dünya Ağacı ile bağlantılıdır. Tanrıların atlarını bu direğe bağladığı rivayet edilirken gök ve yer bu direk ile bağlantılıdır (Çoruhlu. 2017b: 30-31).

2.4.4. Türk Mitolojisinde Sık Görülen Diğer Motifler

Türk mitolojisi ile ilgili şu ana kadar değinilmiş olan motiflerin yanı sıra mitlerde, destanlarda ve öykülerde belirli bir ortak çatı altına toplanması zor olan motifler de bulunmaktadır. Bu motifler kimi zaman birbirleri ile bağlantılı kimi zamansa farklı toplumların farklı içerikli anlatılarıdır. Don değiştirme, yıldırım, rüzgâr, yağmur, dağ ve ağaç motifleri hakkında bilgiler aşağıda yer almaktadır.

2.4.4.1. Don değiştirme

Don değiştirmek en temel manada biçim değiştirmek olarak düşünülebilir. Don değiştirmenin pek çok eşdeğer sözcük kullanımı vardır, Tonuna girmek, Tor Bürgünme, Kabulma, Kabulgan ve Kabulmak bunlara örnek gösterilebilir. Buradaki “Kab” sözcüğü kabuk anlamına gelmektedir. Don ve ton kelimeleri ise giysi, kıyafet ve teçhizat anlamına gelmektedir. Don değiştirme başka bir varlığın suretine bürünmek olarak görülmektedir. Kutsal ruhların ve tanrıların en çok kuş, geyik ve kurt gibi formlara, erenlerin ve kahramanların güvercin, kuğu, kaz ve geyik formuna girdiği bilinmektedir (Karakurt, 2011: 114).

Don değiştirmek varlığın bir bütün olarak başkalaşım geçirmesiyle bir forma dönüşmesi olarak anlatıldığı gibi yalnızca dış görünüş, ses, renk ve kıyafet değişimi anlamlarında da kullanılmıştır. Don değiştirme eylemi “Silkinme” yolu ile gerçekleşmektedir. Don değiştirme eylemi kimi zaman istemli kimi zaman istemsiz kimi zamansa belirli araçlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu araçlar doğa üstü güçler atfedilen nesnelerdir. Bir efsanede anlatılan karakter “Sihirli bir yüzük taktıktan sonra, silkinip doğan oluyor...” (Ögel, 2014b: 172-173).

Don değiştirme ile ilgili İnan’dan alıntılan Ögel şunları söylemiştir;

Don değiştirme, bütün insanlığa mal olmuş bir düşüncedir: Kahramanların suret değiştirmeleri, hayvan, ağaç ve saire şekillerine girebilmeleri, canlarını bir hayvan, bilhassa kuş şekliyle saklamaları, bütün kavimlerin masallarında rastlanan ve bütün dünyaya yayılmış, bir motiftir” (Ögel, 2014b: 171).

Don değiştirmenin bir diğer özelliği ise ktcl doğa güçlerine atfedilmiş olmasıdır. Öte dünya ile ilişki kuran ve onunla bağlantıda olan bu varlıklar sihirli güçler kullanarak derilerini ve şekillerini değiştirebilmektedir (Beydili, 2005:150).

Türk mitolojisi içerisinde, Kara-Kula Kağan ve Kğdey-Mergen’in anlatılarından oluşan Maaday-Kara Destanı’nda don değiştirme özellikleri sıklıkla görülmektedir. Destan içerisinde hem hayvanlar hem de insanlar don değiştirme özelliğini göstermektedir. Donuna girilen hayvanlar arasında sıçan, ayı, at, inek ve geyik bulunmaktadır (Gültepe, 2015: 88-94).

2.4.4.2. Yıldırım, Yağmur ve Rüzgâr

şamanist inancın genelinde gökyüzü ile ilgili olayların lgen ile alakalı olduğu görülmektedir. Yıldırım ise tanrını kullandığı silahların başında yer almaktadır. Türkler şimşek akmasını veya yıldırım düşmesini iyiye yormuşlar, ilk yıldırımın düşmesini yeni yılın habercisi belirlemişlerdir. Türkler yıldırımın düşmesinden dolayı duydukları sevinci, yıldırımın düştüğü yerde dans edip şarkılar söyleyerek ve gök yüzüne ok atarak göstermişlerdir. Gökyüzüne ok atmak tanrıyı selamlamak ne onunla iletişime geçmek için uygulanan bir yöntemdir. şamanlıkla ilgili bazı efsanelere göre, yıldırım çarpmış bir şaman tanrı tarafından kutsanmış sayılıp diğer şamanlardan daha güçlü bir hale getirildiği inancı yer almaktadır. şamanların kötülükleri ve düşmanları harap etmesi için tanrıdan yıldırım istedikleri ve ona dua ettikleri bilinmektedir (Radloff, 2008: 155).

Yıldırımı şimşeği ve gök gürültüsünün tasvirleri kimi zaman tutarsızlık göstermektedir. Yukarıda anlatılan düşüncenin tersini savunan Roux yıldırım için tanrının gönderdiği bir ceza demektedir. Gökyüzünden aşağıdaki kötü ruhları izlemekte olan tanrı bu kötü ruhların saklanmakta oldukları ağaçlara yıldırım göndermektedir. Yıldırım çarpmış ağaçtan alınan parçalar ise bu kötü ruhlardan korunmak için kullanılmaktadır (Çoruhlu, 2017b: 37).

Önceki bölümlerde Orhun Yazıtlarına hem Gök-Su hem de Yer-Su ilişkisine değinmiştik. Türk toplumlarında pek çok tanrı ve ruh, sular ve rüzgarlar ile ilişkilidir. Yakutların inanişına göre rüzgâr ve kasırğa Tıal-holoruk İççite isimli bir ruhu sahiptir. Bir başka inanişaya göre ise yağmura ve kara hükmetmek için “yada” isimli bir taş kullanılmaktadır (Çoruhlu, 2017b: 51). İnan yada taşı hakkında şunları söylemektedir;

“Yakutlar yada taşına *sata* derler. Bu taş, Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. En kuvvetli sata taşı kurdun karnından çıkarılan taştır. “Sata taşı” ile şamanlar yağmur, yazın kar yağdırabilirler; müthiş fırtına estirirler. Sata taşı canlı bir cisimdir, insan kafasına benzer. Yüzü, gözü, kulağı, ağzı çok açık görülür. Kadın veya bir yabancınn eli veya gözü dokunursa olur, kuvvetini kaybeder. Canlı “sata”yı ele alıp yukarı kaldırılırsa derhal soğuk rüzgâr eser, yağmur veyahut kar yağar. Elinde bu taşı bulunan adam uzak yola çıkarsa atının yelesi veya kuyruğu altına bunu bağlarsa at terlemez, daima esen serin rüzgâr altında rahat rahat seyahat eder. Şamanlardan birine “sata” yı kartal vermiştir.” (İnan, 1986: 162-162).

2.4.4.3. Dağ

Türk mitolojisi birçok kutlu dağ ile doludur. Bu dağlarla kurulan ilişkiler ve bu dağlara yapılan atıflar kimi zaman insancıl kimi zamansa tanrısal motiflere yapılan atıflar üzerinedir. Göktük ve Uygur yazıtlarında “Töngüş tag” ve “Kömür tag” gibi gerçekte var olan dağlardan söz edilmektedir. Bu yazıtlarda dağı içeren ve konu alan pek çok anlatı vardır. Hikayelerden bir tanesi, Çin’e isyan eden Türk kağanının on yedi askeri ile dağa çıktığından bahsedilir. Bir başka hikâyede ise insanların, göğün ve yerin tanrı tarafından, dağ ve deniz gibi tabiat unsurlarınınsa daha küçük tanrısal figürler veya ruhlar tarafından yaratıldığı bilgisi verilmektedir. Türklerin ve Moğolların kutsal başkenti olarak gördükleri Ötügen de ormanlı bir dağ şeklinde düşünülmektedir (Ögel, 2014b: 541-543).

Mitolojik çerçevede dağın anneyi temsil ettiği, doğum yeri olarak görüldüğünü ve koruyucu özelliklerine daha önce değinilmiştir. Dağ bu anlamda Ulu Ana ile bağlantılı bir figürdür.

Çin kaynaklarına göre Türklerin kutsal saydıkları Ulu Demir Dağı “Yer Tanrısı” olarak anılmaktadır. Türk Kağanları ve halkları Gök Ruhuna ulu dağların üstlerine çıkarak dua etmişlerdir. İnanışlardan birisine göre dağlar zaman geçtikçe büyümekte ve

yükselmektedir buda dağları canlı kılmaktadır. Şor efsanelerine göre ise dağlar yer değiştirip ilerleyebilmektedir. Türk efsanelerinde dağların kendi aralarında dövüşe tutuştuklarından bahsedilir (Beydili, 2005: 145).

Türk mitolojisi içerisinde adı geçmekte olan Demir Dağ, Ötügen veya Altın Dağ gibi pek çok farklı dağ bulunmaktadır. Altın Dağ, Altay Yaratılış Destanı içerisinde Mandı-Şira'nın üzerinden geçtiği, yer ile gök arasında bulunan ve Güneşe ve Aya kadar uzanan bir dağdır (Gültepe, 2015: 72).

2.4.4.4. Ağaç

Ağaç Türk inanışlarında kutsal olan sembollerden bir tanesidir. Türkler, Şamanizm'de Gök Tanrı simgelerinden bir tanesi olarak gördükleri ağaca sevgi ve saygı duymuşlardır. İlk insanın dokuz dallı bir ağacın altında yaratılması, ağacı yaratılış düşüncelerinde başlıca kullanılan bir motif haline getirir. Türk mitolojisinde tanrıya ulaşmanın yolu tıpkı daha önce anlatmış olduğumuz dağlar gibi “Evliya Ağacı” aracılığıyla gerçekleşmektedir. İnanışa göre bu ağaçlar gözle görülemeyecek kadar yukarı uzanarak öte dünyaya ve tanrıya ulaşmaktadır. Tanrıya ulaşmış olan bu ağaçlar tanrısal özelliklerin yer yüzündeki temsilcileri olarak görülmektedir. Evliya ağaçları tek başlarına ve benzersizlerdir. Bu anlamda insanlara ve hayvanlara sığınacak yer vazifesi görmekte ve ölümsüzlüğü sembolize etmektedir. Şamanist inanışta kayın ve kavak gibi ağaçlar kutsal sayılmıştır. Bu ağaçların motifleri şaman ayinlerinde, kıyafetlerinde ve davullarında kullanılmıştır (Beydili, 2005: 25-27).

Evliya Ağacının, Dünya Ağacı, Şaman Ağacı, Hayat Ağacı, Bay Kayınk, Tamir Terek, Bay Terek ve Temir Terek gibi pek çok farklı ismi vardır. Hayat ağacı motifi dünya halklarında gözlemlenen bir motifken, Türkler yerli bir inanış olarak bu ağacı göğün direği olarak görmüşlerdir. Yıldızlar bölümünde kutup yıldızı ve hayat ağacı arasındaki ilişkiden bahsetmiştik. Bu ilişkinin ağaçla ilgili olan kısmı ise göğü havda tutan ve yer yüzüne kapanmamasını sağlayan direk oluşudur. Yakut inanışına göre bu ağacın gölgesinde bin kişi barınabilir (Ögel, 2014b: 615-616).

“Ağaç unsuru/ögesi, Türk destanlarının asıl motiflerinden birisi olarak kabul edilir. Bu motif Türklerin ilkel çağlardan gelen bir önemli bir geleneğinin sembolleştirildiği kavramlardandır. Türk destanlarında ağaç, özellikle çınar ya da kayın ağacı gündelik hayattan alınarak kutsallık kazandırılmış ve böylece ağaca olağanüstü bir özellik verilmiştir. Türk destanlarında, ağaç motifi üç yönüyle yer alır: Sığınak (Oba), Ana ya da Ata, varlığı, devleti temsil eden sembol İnsanlığın yaratılışı hakkındaki Türk düşüncesine göre Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cinsini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı ağacın gölgesinde barındırmıştır” (Gültepe, 2015: 589).

2.4.5. Türk Mitolojisinde Kahraman Tipolojisi

Türkler tarihleri boyunca pek çok farklı mitolojik unsur, hikâye ve destan üretmiştir. Bu noktaya kadar Türk mitolojisini anlatırken farklı destanlara değindik ve o destanlardan farklı parçalar sunduk. Bu destanlarda adı geçmekte olan kahramanlara ise değinmemiştik. Türk destanları içerisinde bulunan kahramanların tipolojisini araştırmak adına yapılmış olan pek çok çalışma bulunmaktadır. Türk kültürünün başta sözlü kültüre dayanması, Türk halkının tarih içerisindeki coğrafi ilerleyişiyle birlikte gelen kültürel çeşitliliğin artması dolayısıyla, Türk destanlarında adı geçen kahramanların belirli kalıplar içerisine sokularak bir çerçeve içerisinde anlatılması zorlaşmıştır. Türk destanlarındaki kahramanlar üzerine, Şakir İbrayev, Özkul Çobanoğlu gibi değerli isimler araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalara ek olarak Joseph Campbell ise “monomit” kavramı ile destanlarda geçen karakter tipolojisinin dünya anlatılarda ortak özellikler içerdiğine dair anlatılarda bulunmuştur. Konu üzerinde yapılan çalışmalar bunlar ile sınırlı kalmamaktadır. Fakat bu çalışmalara değinmek araştırmanın alanı dışarısında kalması sebebi ile başka bir çalışmanın konusudur.

Türk destanlarında adı geçen kahramanların tipolojisi şöyle özetlenebilir. Kahramanın doğuşu önceden müjdelendir ve olağan üstü şartlarda doğar. Tanrı tarafından gönderilmiş olan kahraman genelde soylu bir aileye mensuptur. Bazen en büyük veya en küçük çocuk olmasının yanı sıra genelde tek çocuk olan kahraman, çocukluk sürecinde sıra dışı özellikle gösterir ve kısa sürede büyür. Çocukluk döneminden çıkışını olağanüstü

bir kahramanlıkla göstererek kanıtlar. Gerçekleştirdiği kahramanlık ardından ona, kutlu birisi tarafından anlamı kutsallık arz eden bir ad verilir. Yırtıcı hayvanlar ile mukayese edilen kahraman doğuşundan itibaren fiziksel olarak çok güçlüdür ve kimi zaman yarı tanrı kimi zaman ilk ata kimi zamansa ilk insan olarak karşımıza çıkabilir. Avcılıkla ilgili önemli meziyetler sergileyen kahraman daima tanrısal güçler tarafından korunur. Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek için maceraya atılır ve bu macera sürecinde en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır. Yurdundan uzaklaşan kahraman cesurdur ve mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli kısımlarında genelde yalnızdır. Kendisi ile denk güce sahip olmayanlarla mücadeleye girmeyen kahraman yalnızca kendisine düşman olan varlıklar ile savaşır. Mücadelesi sırasında pek çok zorlukla karşılaşan kahraman, yeraltına veya üstüne yolculuklar gerçekleştirir veya nadirde olsa ölüp yeniden dirilebilir. Kahraman macerası sırasında türlü kişilerden yardım alır ve evleneceği kişiyle tanışır. Kahraman maceradan döndükten sonra ölür ve ölümünden sonra kahramanın öğretileri soyundan gelenler tarafından devam ettirilir (Düzgün, 2012: 11).

Bahsedilmekte olan bu tipolojik özelliklerin tüm Türk destanlarındaki tüm kahramanlar tarafından gösterilmesi beklenilmemelidir. Kahramanlar da tıpkı destanlar, mitolojiler ve toplumlar gibi zaman içerisinde değişmişler ve var oluşlarını sürdürmüşlerdir.

3. BÖLÜM

POPÜLER DÜNYA VE TÜRK MİTOLOJİSİ

3. BÖLÜM

POPÜLER DÜNYA VE TÜRK MİTOLOJİSİ

3.1. Sanat, Mitoloji ve Popüler Dünya

Sanatın yalnızca resim, seramik, heykel, müzik veya yazılı metinlerden ibaret olduğunu düşünmek doğru sonuçlar doğurmayacaktır. Zaman içerisinde sanat anlayışı ve sanat disiplinleri gerek materyal gerekse kültürel anlamda başkalaşım geçirmiş ve farklı şekillerde toplum içerisinde yer bulmuşlardır. Sanat disiplini ayırmaksızın tüm sanat dalları birbiri ile iletişim halindedir. Bu anlamda sanat hayatı kavrayıp anlamlandırmaya çalışan aklın, onu en çarpıcı ve güzel hale sokarak iletişim işleviyle görülebilen veriler haline getirme pratiğidir (Erinç, 2004: 89, Barnard, 2002: 31). Bu anlamda toplumla birlikte ilerlemekte ve değişmekte olan sanatın disiplinleri arasında bir kopukluk düşünülemez.

Dünya uygarlıkları gelişimlerine mağaralarda taş ve sopalarla başlamış, zaman içerisinde icat ettikleri yeni materyaller ve yöntemlerle bu ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir. İcat ettikleri toprak araçlarının, ateşin ve elde etmeyi başardıkları pigmentlerin sayesinde duvar resimlerini yapabilmışler, insanlık gelişiminin en önemli basamaklarından olan bilgi aktarımının ve haberleşmenin yeni bir metodunu bulmuşlar ve sanat olgusunun ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Zamanla estetik değerlerin gelişmesi ve kullanılan materyallerin çeşitlenmesi sonucu sanat farklı disiplinlere bölünmüş ve farklı uzmanlık alanları oluşmuştur (Eyüboğlu, 1997: 26-27). Geçmişten bugüne değişen, gelişen ve ilerleyen sanat pek çok farklı konu gibi mitolojik unsurları da konu almıştır. Ortaya çıkan üretimlerde bu unsurlar başlı başına konu alınabildiği gibi üretimin ele aldığı başka değerler içerisinde geçen motifler halinde de görülebilirler.

Popüler dünya, popüler kültürden türetilmiş bir kavramdır. Popüler kelimesi kökeni İngilizcedeki “pop” kelimesine dayanmaktadır. Orta çağda bu kelime “halk” anlamı ile kullanılmışken günümüzde “sevilen ve seçilen” anlamı ile kullanılmaktadır (Güngör, 1999: 18). “Kültür insanın yaşamının her alanındaki kendisi ve kendisine ait olanın ifadesidir, çünkü kültür, insanın yaşamını, geçmişten gelen deneyimleri ve

birikimleriyle nasıl ürettiğini anlatır” (Özkan, 2006: 30). Bu anlamda “popüler kültür” halkın günlük yaşamın kültürüdür. Popüler kültürün aktarım araçları olan üretilmiş değerler için farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu değerlerin yöneticilerin ve egemen sınıfın yönetilen tabakaya (halka) sağladığı imkanlar ve kaynaklarla yeni metalar oluşturarak meydana getirdiğini dile getirir (Fiske, Aktaran: İrvan, 1999). Bir diğer düşünce ise bu değerlerin halkın kendi içinde oluşturduğunu ve halka dayatılamayacağını belirtir (De Certeau, 1984: 19). Bu iki tanımı kapsayıcı olarak “popüler kültür” halk veya halkı yönetip yönlendirenler tarafından halk için üretilen değerlerin tümüdür denilebilir (Alemdar ve Erdoğan, 1994:110).

Toplumların oluşturduğu mitler, toplumlarla birlikte yaşamaya devam etmişlerdir. Halk veya halkı yönetenler tarafından üretilmekte olan değerler, ürünler veya metalar gibi farklı olgular kendilerine öyle veya böyle bir çerçeve çizmekte, belirli kalıplara girmekte ve bir takım kavram ve düşüncelerden esinlenmektedir. Toplumların ürettiği bu değerlerin, kendilerine konu olarak mitolojik öğeleri seçmemiş olması düşünülemez. Marka değeri oluşturmak, beğenilmek, kâr elde etmek, şahsi veya akademik çalışmalarda bulunmak gibi pek çok farklı sebeple üretilen bu değerler toplum, ülke, coğrafya veya kültür gözetmeksizin kendilerine mitolojik öğeleri konu almışlardır.

Türk mitolojisi de tıpkı diğer mitolojiler gibi toplumların içerisinde yaşamaya devam etmekte ve toplumların üretimlerinde kendisine yer bulmaktadır. Üretilen bu değerler kimi zaman toplumun tamamına veya çoğunluğuna, kimi zamansa niş bir kesime hitap etmektedir. Üretimlerinde başarılı olan ve ulaşmak istedikleri kitleler arasında popülerlik kazanan bu değerler popüler dünyada kendilerine yer bulmaktadır.

Popüler dünya kavramı kimi zaman popüler kültüre mal olarak geniş kitlelere ulaşan kimi zamansa ulaşılması amaçlanan topluluklar arasında popülerlik kazanan nesne, fikir, düşünce, eser gibi farklı olguları kapsama amacıyla bir bulgu olarak kullanılmıştır.

3.2. Türk Mitolojisinin Popüler Dünyadaki Görsel İzlekleri

3.2.1. Mehmet Siyah Kalem

Araştırma kapsamımızın dışında kalsa da geçmişten bugüne sanatlarına mitolojik öğeleri konu edinen sanatçılara ilham olması sebebiyle Mehmet Siyah Kalem’e değinmemiz gerekmektedir. Mehmet Siyah Kalem hem işleri hem ismi hem de etnik kökeni bakımından tam bir muammadır. 1300 ile 1500’lü yıllar arasında yapıldığı tahmin edilen resimlerin üreticisi olan Mehmet Siyah Kalem hakkında pek çok araştırmacı çalışmıştır.

Bu araştırmalar sonucu sanatçının kim ve nereli olduğuyla ilgili tartışma yaratan farklı fikirler varsa da Ekrem Işın sanatçıyla ilgili kapsayıcı bir tanımlama yapmaktadır. Işın, Mehmet Siyah Kalem için “bir İpekyolu sanatı” tabirini kullanır. Mehmet Siyah Kalemin resimlerinde konu aldığı dans eden şamanlar, müziğini icra etmekte olan bir ozan, binek hayvanı ile ilgilenen tüccar gibi anlatılar doğudan batıya ilerlemekte olan isimsiz hikayelerin kahramanlarıdır (Işın, 2004: 11).

Görsel 15- Mehmet Siyah Kalem’e ait bir demon figürü.

Mehmet Siyah Kalem adına yapılan bu tanımlama, sanatçının eserlerine konu olan motiflerden kaynaklandığı gibi aynı zamanda eserlerin teknik açıdan hem doğu

sanatından hem de batı sanatından etkiler barındırmasına dayanmaktadır. Sanatçı eserlerinde doğunun iki boyutlu ve hacimsiz betimleme tarzı ile Rönesans'ın getirdiği boyut, kütle ve hacim kavramlarını bütünleşik bir halde kullanmıştır. Rönesans sanatçılarının tersine Mehmet Siyah Kalem, önce hareketi yakalamışken bu hareketin gücünü arttırabilmek için hacme ve kütleye varmıştır (İpşiroğlu, Eyüboğlu, 1954: 22- 48).

Görsel 16- Mehmet Siyah Kaleme ait bir dans sahnesi.

Mehmet Siyah Kalem'in kim ve nereli olduğu sorusu bir yana dursun, yaptığı işlerle ve tarihe bırakmış olduğu eserlerle pek çok sanatçıya ilham olmuş ve olmaya devam etmektedir.

3.2.2. Bedri Rahmi Eyüboğlu

Bedri Rahmi Eyüboğlu ressam ve şair olarak çok yönlü bir sanatçıdır. 1911 doğumlu olan sanatçı, 1929 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne giren sanatçı sanat eğitimine akademik anlamda başlamıştır. Eyüboğlu'nun düşünüş biçimini anlamak adına, ürettiği görsel eserleri yorumlamadan önce yazmış olduğu birkaç şiirden örnekler vermemiz gerekmektedir.

Birinci mektup.

“Yıldızların, çivilediğin yerdeler.

Bulutların, eksik olmasınlar,

Hep aynı minval üzere, senden gelip sana giderler.

Güneşin böler günlerimizi
Bir portakal gibi ortasından ikiye.
Yansını kulların yer, yansım geceler.

Denizlerin senin elinle doldurduğun kâsede çalkalanmaktadırlar.
Ne bir damla artmış, ne bir damla eksilmişlerdir.

Dağların bizim ayağımıza çok bol geldi;
Onları bir defa bile giyen olmadı.
Daha dün elinden çıkmış gibi hepsi yepyeni
Şimdilik eskiyen bir şey varsa ömrümüzdür!

Sorup duruyoruz:
Niçin nüfus kütüklerinde her gün yeni bir isim.
Kitaplarda yeni bir kahraman?

Biz ölen ağaçları yontup
Gemilerimize direk yaparız.
Bizim canlarımızı alan acep onlarla ne yapar?

Saksılarda hep aynı karanfiller açıyor Tanrım.
Niçin biz bir defa doğuyoruz?

Toprağında hep aynı lezzet,

Hep o kahrolası, o çıldırtıcı, o obur bereket;

Yedi kat yerin dibinde hep aynı muamma, aynı kasvet, aynı hüzn.

Ve hep aynı meyve, aynı dilimler, aynı hediye gündüzün

Başımızın üstünde aynı bulutlar.

Ve hep o külâh gibi kulaklarımıza kadar geçirilen gökyüzün...” (Eyüboğlu, 1974: 13-14).

Beşinci mektup.

“Kendimi Kendim Yaratsaydım

Kendi çamuruma kendimi katsaydım

Kendimi kendim yaratsaydım!

Evvelâ eldiven gibi çevirip tersine içimi, günahlarımı ayıklardım.

Ağrılarımı yakalayıp bellerinden.

Şüphelerimi tutup ellerinden denize atardım...” (Eyüboğlu, 1974: 21).

Eyüboğlu’nun yazmış olduğu şiirler “Yaradana Mektuplar” olarak yazılmış teogoni ve kozmogoni bağlamında sorgulamalar içermektedir. Bu anlamda bu şiirler aynı zamanda sanatçının üretmiş olduğu görsel eserlerin temelini oluşturmaktadır.

Görsel 17- Bedri Rahmi Eyüboğlu eseri “Hayat Ağacı” (Url2).

Eyüboğlu Hayat Ağacını konu alan bu eserinde kâğıt üzerine guaj boya tekniklerini kullanmıştır. Çalışmanın ortasında bulunan Dünya Ağacı figürü kompozisyonun en önünde yer almakta ve üzerinde kuş figürlerini barındırmaktadır. Ön planda soğuk gök yüzü ve arka planda sıcak toprak renklerini kullanan sanatçı yatayda

iki boyutlu düşeyde ise izleyiciye doğru yükselerek üç boyutlu izlenimi veren bir çalışma yapmıştır. Hayat Ağacı dünyanın merkezini ve var oluşu sembolize ederken kuşlar ise gökyüzünde bulunan özgürleşmiş ruhları ve şamanların dönüşümünü sembolize etmektedir.

Görsel 18- İçinde kadın ve erkek barındıran balık figürü (Url3).

Kâğıt üzerine karışık teknik uygulanan bu eserde bir balık figürünün içerisinde kadın ve erkek figürünü görülmektedir. Kadın figürü mavi renk ile suyu, erkek figürü ise mor renk ile kozmosu temsil etmektedir. Bu da bizi sular içinde yaşamakta olan Ak-Ana ve dünyayı kozmostan yaratmış olan Ülgen'e götürmektedir. Türk mitolojisi bölümünde bahsedilmekte olduğu gibi Ülgen yeri ve göğü yaratmadan önce yalnızca su vardır ve dünyayı yarattıktan sonra dünyayı bir balığın üzerine koymuştur. Suyu temsil eden kadın figürünün ve kozmosu temsil eden erkek figürünün bir balık içerisinde resmedilmesi mitolojik bir yansıma olarak düşünülebilir.

3.2.3. Can Göknil

Can Göknil 1945 yılında Ankara'da dünyaya gelmiştir. Liseyi Robert Kolejinde okuyan sanatçı üniversite tahsili için 1968 yılında Amerika'ya gitmiştir. Knox Üniversitesi resim bölümünü bitiren sanatçı 1973 yılında Türkiye'ye dönerek 1980'li

yıllarda resimli çocuk kitapları üzerine çalışmalar üretmeye başlamış ve sergiler açmıştır. Göknil ürettiği eserlerde ağırlıklı Türk mitolojisine ait motifleri temel almaktadır.

Göknil için mitosların anlamı, inançların öyküleşip nesiller arasında aktarılacak günümüze gelmesidir. 70’li yıllar sonrasında mitlerle ilgili arkeolojik araştırmalar yapan Göknil bulgularının primitif ve ilksel sanat örnekleri olarak yorumlamaktadır (Özgür, 2006: 152).

Görsel 19- Fırın Küreği Üzerine Sırasıyla Tanrı Karahan, Tanrı Ülgen ve Bilge Baykuş

Görsel 20- Ak Ana ve Dünya Ağacı, Dünyanın Katları

Can Göknil pek çok farklı materyal ve yöntem ile Türk mitolojisini konu alan eserler üretmiştir.

3.2.4. Deniz Onur Erman

1978 yılında İstanbul'da doğan Erman, 2001 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü'nden mezun olmuştur. 2003 yılında bitirdiği Yüksek Lisansının ardından, İngiltere'de bulunan University of Wales Institute Cardiff'da "Porselen ve Yüksek Pişirim Teknolojisi" üzerine M.A Attachment programını tamamlamıştır. 2009'da Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümünde "Seramik Sanatında Kuş Figürü Üzerine Kişisel Uygulamalar" konu başlıklı tezi ile Sanatta Yeterlik derecesini almıştır. Sanatçı halen Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik ve Cam Bölümü bünyesinde "Profesör" unvanı ile akademik ve sanat çalışmalarına devam etmektedir (Url4).

Kuş figürleri üzerine çalışmakta olan Erman üretmiş olduğu eserler ve konu aldığı kuşlarla derin bir bağ kurmuştur. Erman'ın sanatını bu denli etkilemekte olan kuşlar ile ilgili sözleri şöyledir:

"Sanatsal dışavurumlarda kuş figürünü kullanmak ve kuş esinli seramikler üretmek fikrinin çıkış noktası, eğitim amaçlı olarak yurtdışında bulunduğum dönemdeki yaşam tarzımı ve içsel duygulanımlarımı göçmen kuşlarla özdeşleştirmem şeklinde özetlenebilir. Başka bir ülkede tek başına yeni bir yaşam kurmak, verdiği özgürlük ve özgüven hissi açısından heyecan verici olsa da eski alışkanlıklardan, ailenin ve yakın çevrenin korumacı desteğinden, kurulu düzenden mahrum olmak kişi üzerinde yoğun bir baskı oluşturmaktadır. Mevsimsel olarak tekrarlanan yurda ve eve dönüşler ve takiben tekrar yurtdışına gitme döngüleri kuşların göç hareketlerini çağrıştırmış ve bunlarla öznel hayatım arasında bir paralellik kurmama neden olmuştur" (Erman, 2009: 149).

Görsel 21- Sanatçı eserleri Koruyucu ve Beyaz Kuğu (Ulr5, Url6).

Sanatçının ve Türk halklarının kuşlar ile kurmuş olduğu bu bağ birbiri ile aynı özellikleri göstermektedir. Orhun Yazıtlarındaki ölüm ile ilgili olan ifadelerden kuşların ruhun simgesi olduğu anlaşılmaktadır ve Türkçede “uçmak” kelimesi ölümü ifade etmektedir (Çoruhlu, 2017b: 223). Bu düşünce alt yapısı her ne kadar ölüm ile bağdaştırılmış olsa da ruhun özgürleşmesi olarak düşünülebilir. Sanatçının çalışmış olduğu figürler, yarı kadın yarı kuş olması ile Türk mitolojisi içerisinde Humay’ı, silindirik bir form üzerinden yükselerek kuş figürünün eserin üst bölümünde işlenmesi ise Hayat Ağacı üzerinde bulunan kutsal kuşları çağrıştırmaktadır.

3.2.5. Ali Teoman Germener

1934 yılında İstanbul’da doğan Germaner yaptığı heykeller ve gravürler ile dünya çapında bilinirliğe sahiptir. 1949 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü’ne giren sanatçı 1961-1965 yılları arasında Paris’te bulunan Ecole des Beaux Art’da eğitimini devam ettirmiştir. Burada heykel ve gravür çalışmalarına devam eden sanatçı, 1965 yılında İstanbul’a geri dönerek akademik hayatına öğrenci olarak başladığı İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü’nde asistanlık

görevine başlamıştır. 2001 yılında profesör olarak emekli olana kadar aynı kurumda çalışmayı sürdürmüştür. Eserlerini, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, Romanya ve Fransa'nın içinde bulunduğu pek çok ülkede, yirmiye aşkın uluslararası sergi ile izleyiciyle buluşturan sanatçı, İskenderiye, Paris ve Sao Paulo Bienallerinde yer almıştır.

Görsel 22- Ali Teoman Germener Zümrüdü-Anka (Url7).

Sanat camiasında Aloş olarak tanınan Germener, Türkiye'nin geçirmiş olduğu zorlu günleri “Aloşname” adını verdiği eserleri ile metaforik bir dille anlatmaktadır. Kullandığı metaforik dilde mitolojik unsurları kullanan Germener, Aloşname için bir söyleşisinde “Günce” demektedir. Yaşadığı döneme dair görsel bir günce tutma gereksinimi duyan sanatçının yaratmış olduğu eserlerde dönemin ruhunu ve yaşananları anlatmıştır (Url8).

Germener resim veya heykel gözetmeksizin sanatın bir bütün olduğunu savunmaktadır ve yine aynı sebeple eserlerinde tüm dünya mitolojilerine mal olmuş figürlerden ve motiflerden faydalanmaktadır. Bu anlamda görseli sunulmuş olan Zümrüdü-Anka kuşu farklı isimlerle farklı mitolojilerde bulunmaktadır. Türk mitolojisinde bu kuş Humay ile ilişkilendirilen Huma Kuşu'dur ve ismi Simorg, Simurg ve Semender Kuşu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 23- Aloş (Url9).

Doğu mitolojilerinde bulunan bu kuşun cismi olmayıp büyük cüsseli olduğu bilinmektedir. Uzun boyunlu ve yüzü insan yüzüne benzer bir şekilde betimlenen bu kuşun tüyleri rengarenk olup yaşadığı yer Dünya Ağacının tepesidir (Beydili, 2014: 61).

3.2.6. Bayterek Kulesi

Bayterek Kulesi, Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultanda inşa edilen bir gözlem kulesidir. Kentin simgesi haline dönüşen Bayterek Kulesi yüz beş metre yüksekliğe sahip olup şehrin merkezinde yer almaktadır.

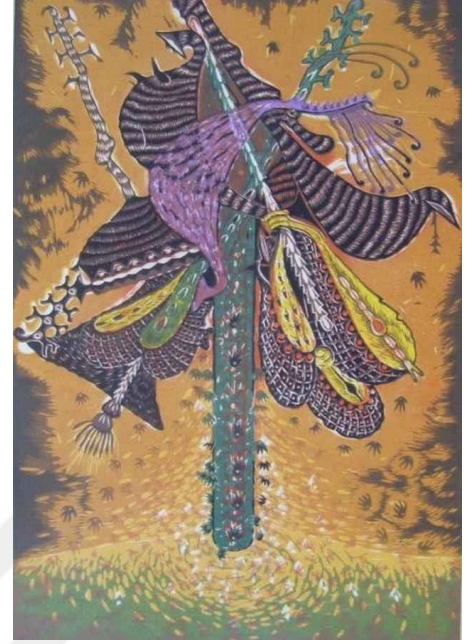
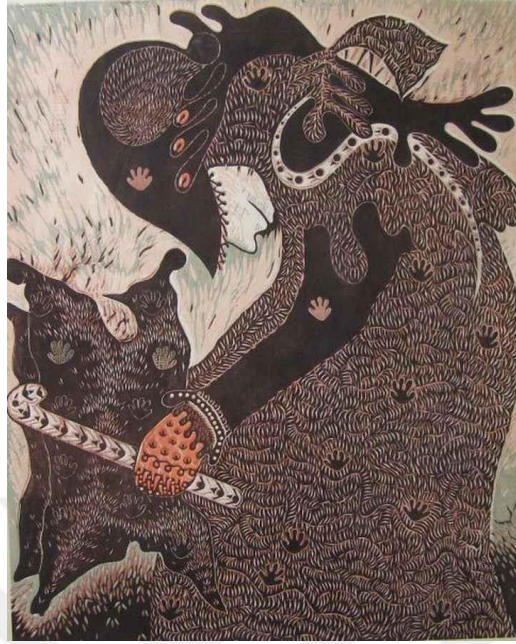

Görsel 24- Bayterek Kazakistan (Url10).

Türk mitolojisi içerisinde Bayterek hakkındaki bilgilere daha önce değinmiştir. Bu bilgilere ek olarak Hayat Ağacı olan Bayterek’in isim olarak bir gözlem kulesine verilmiş olması gökyüzü ile yer yüzünün bağlantısının sembolik bir anlatımıdır.

3.2.7. Hasan Kıran

Hasan Kıran 1966 yılında Malatya’da dünyaya gelmiştir. 1993 yılında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Bölümü’nü bitiren Kıran 1998 yılında “Sanatta Nedensellik Üzerine” adlı yüksek lisans tezini ve ardından “Şamanist İmgeler Üzerine Görsel Önermeler” adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Ağaç baskı alanında Türkiye’de ve dünyada tanınan Kıran, Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Profesör olarak akademik ve sanatsal ilerleyişine devam etmektedir.

Görsel 25- Ayin töreninde Şaman ve Şamanın çalgıları.

“Bir Şaman, açıkça görebilmek veya konsantre olabilmek için karanlıkta çalışmayı tercih eder veya gözlerini kapatır. Ve daha sonra “görü” görmeye başlar, bilinç üzerinde etkisi olabilecek nesneleri dağıtır. Transa gözleri kapalı iken geçer. O anda Şaman’ın yaşadıkları –gördükleri gerçekte yoktur, sadece imgesel olarak vardır. Çünkü gerçek bir dünyada yaşıyormuş gibi hareket eder. Sadece özel görme yeteneğine sahip olup; yaptığı içten samimi danslarıyla-şarkılarıyla-sözleriyle etrafını “ruhen” aydınlatır. Şaman başkalarının algılayamadıkları şeyleri, okuyabilme-görme-aktarma yeteneğine sahiptir. Şaman, donanımlı bir sanatçı gibi bilinmeyen nesneleri, yaklaşan olayları, geleceği görebilen –sırları gören-okuyan-yorumlayan kişidir.” (Kıran, 2011: 104).

Mehmet Siyah Kalem’in eserlerinden esinlenmiş olan Kıran, şamanları ve şaman ayinlerini ana manasıyla kendisine konu edinen eserler üretmiştir. Türk mitoloji içerisinde bulunan ağaç kültü ile kullandığı ağaç baskı yöntemi arasında ilişki kurarak anlatımını güçlendirmektedir.

Görsel 26- Siyah Kalem'in demonları

3.2.8. Hacivat Karagöz neden öldürüldü?

“Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?” Ezel Akay'ın yönettiği Levent Kazak tarafından yazılan bir sinema filmidir. 2005 yılında vizyona giren filmde isminden anlaşılacağı gibi Türk halk kültürünün iki önemli figürü olan Hacivat ve Karagöz'ün başından geçmekte olan olaylar anlatılmaktadır. Film kelimenin tam anlamıyla baştan sona mitolojik anlatılar ile doludur.

Görsel 27- Film içinden görsel cin ve Kam Analar

Filmin açılış sahnesinde Karagöz'ün annesi olan Kam Ana'nın (şaman) iki diğer şamanla birlikte bir ayin yaptığını görülmektedir. Bu ayinde Mehmet Siyah Kalemin eserlerinden esinlenerek tasarlanmış bir “cin” tarafından geleceğe dair haberler alındığı görülmektedir.

Filmin ilerleyen sahnelerinde Kam Ana ve Karagöz'ün Yörük oldukları, konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürdükleri ve Asya'da meydana gelen Moğol istilasından kaçarak Anadolu topraklarına geldikleri görülmektedir.

Karakterler Bursa'ya geldiklerinde şehrin Orhan Gazi tarafından kısa süre önce alındığını görmektedir. Şehrin kozmopolit yapısı içerisinde pek çok farklı kültürü barındırdığı görülmektedir. Farklı inanışların ve bu inanışların temsilcileri olan din adamlarını görüldüğü sahneler arasında Karagöz'ün kendi kültürünün inancı olarak dağa, taş, toprağa inanırım dediği görülmektedir. Türk mitolojisine dair atıflar bunlarla sınırlı kalmayıp Hacivat'ın Karagöze ettiği bir “temaşa” içerisinde Kam Ana'nın göçüp Gök Tengri'ye gittiği söylenir.

Filmin sonunda Osman Hamdi Bey'in Kaplumbağa Terbiyecisi adlı eserine bir gönderme yapılarak, film boyunca izleyiciye gösterilen cin tasviri üzerinden Karagöz-Hacivat gölge oyununun doğuşunun mitsel bir anlatısı yapılmaktadır.

3.2.9. Hakan Muhafız

Hakan Muhafız, Nilüfer İpek Gökdel'e ait Karakalem ve Bir Delikanlının Tuhaf Hikayesi isimli kitabından uyarlanan bir Netflix dizisidir. Bir çevrimiçi yayın platformu (online streaming platform) olan Netflix yapımlarında genelde birden fazla senarist ve yönetmen ile çalışmaktadır. Hakan Muhafız dizisi senaryo ekibinde, Jason George, Yasemin Yılmaz, Emre Özpirinçci, Kerim Ceylan, Atilla Ünsal, Aşkım Özbek gibi isimler yer alırken yönetmen kadrosunda ise Can Evrenol, Umut Aral, Gönenç Uyanık ve Gökhan Tiryaki gibi isimler bulunmaktadır.

Hakan Muhafız dizi konusu olarak Netflix “Günümüz İstanbul’nda yaşayan ve kadim bir gizli birlikle olan bağıni keşfeden genç bir adam, şehri ölümsüz bir düşmandan

kurtarmak için maceraya atılır” demektedir (Url11). Dizinin içerisinde Türk mitolojisine ait pek çok motif görünmektedir. Yapımda ana karakter olarak gördüğümüz Hakan daha önce bahsetmiş olduğumuz kahraman tipolojisine uygun bir macera atılmaktadır fakat bu maceranın okumalarını yapmak konumuz dışına sapsak anlamına gelmektedir. Bu sebeple yapımda görselleştirilmiş olarak izleyiciye sunulan üç nesneye değinilmiştir. Bunlar tılsımlı gömlek, erdem yüzüğü ve hançerdir.

Görsel 28- Dizi içerisinde kesitler, tılsımlı gömlek

Şamanizm inancında materyalist anlamda kötücül güçlerden korunmak için kötücül ruhlardan korunmak gerektiği inancı vardır. Şamanizm’de bulunan ritüel kavramında bahsetmiştik. Bu ritüeller arasında kötücül ruhlardan korunabilmek adına yapılan semboller, çizimler, büyüler ve tılsımlarda bulunmaktadır. Bu anlamda tılsımlı gömlekler Şamanizm inancının bir kalıntısıdır. Bu inanış Şamanizm’den Osmanlı dönemine kadar geçen sürede devam ederek Osmanlı düşüncesi biçiminin için yer edinmiştir. Bu düşüncesi biçiminin içerisinde tılsımlı gömleklerin, giyen kişiyi iyileştirdiği ve savaş alanında düşmandan koruduğu gibi pek çok farklı özelliği görülmektedir (Tezcan, 2011: 11). Dizinin içerisinde Hakan’ın giydiği gömleğin ise üzerine atfedilen özellikler bunlardır. Hakan Gömleği giydikten sonra gömleğin vücudunun içine emildiğini ve gömleğin üzerindeki tılsımların ışıyla parlayarak kalbinin üzerinde bir leke bıraktığını görülür.

Görsel 29- Dizi içerisinde kesitler, hançer ve erdem yüzüğü

Hakan Muhafız macerası boyunca “ölümsüzler” ile savaş halindedir. Normal insanlar gibi gözüken “ölümsüzler” herhangi bir şekilde insanlardan ayırt edilemez ve öldürülemezler. Hikâyeye göre yalnızca erdem yüzüğünü takan kişi onları ayırt edebilir ve büyü gücü olan hançer tarafından öldürülebilir. Tıpkı tılsımlı gömlekte olduğu gibi mu motiflerde Şamanizm inancından gelmektedir.

3.2.10. Can Evrenol

Can Evrenol 1982 yılında İstanbul’da doğmuştur. Üsküdar Amerikan Lisesi’ni bitirdikten sonra ilgili olduğu sanat ve sinema çalışmaları için University of Kent’e giden sanatçı orada sanat tarihi ve sinema sanatları dallarında çift anadal yapmıştır. New York Film Academy’de almış olduğu film yapım kursuyla fizyolojik olarak kamera ile tanışan Evrenol, 2006 yılından bu yana pek çok filmin ve daha önce bahsetmiş olduğumuz Hakan Muhafız gibi yapımların yönetmenliğini yapmıştır. Sanatçının çocukluğundan bu yana izlemekte ve sevmekte olduğu yapımlar arasında He-Man, Star Wars ve King Rider gibi eserler bulunmaktadır (Url12). Kahramanlık hikayeleri içeren fantastik ve bilim kurgu türünde eserlerden esinlenmekte olan sanatçı eserlerini “Arthouse, Controversial, B Movie ve Grindhouse” olarak tanımlamaktadır (Url13).

Evrenol’un yaptığı filmler içerisinde mitolojik öğeler bolca kullanılmaktadır fakat konu bütünlüğünü bozamamak adına yalnızca “Haunted by Al Karısı, The Childbirth Djinn” ve “Gökhan vs Gökhan” eserini incelenmiştir.

Can Evrenol “Haunted by Al Karısı, The Childbirth Djinn” isimli bu eserinde Türk mitolojisi içerisinde bulunan Al Karısı motifini ele almış, hikayelerde ve anlatılarda

bahsedilen karakteri herhangi bir ekleme yapmadan işlemiştir. Al Karısı filmin başlangıcında kimi zaman kedi veya keçi olarak ortaya çıkan, yaşlı bir kadın formunda olan doğum iblisi olarak anlatılır.

Görsel 30- Can Evrenol’ kısa filminden bir sahne, Ak Karısı

Al Karısı ile ilgili daha öncesinde bilgiler vermiştik. Bu bilgilere ek olarak Al Karısı, Türk halkları arasında “Al”, “Albas”, “Albız”, “Al Avradı”, “Hal Anası” ve benzerleri gibi isimlerle bilinmektedir. Al Karısı ile ilgili çok sayıda mitolojik anlatı vardır. Kimi zaman çirkin ve yanakları içe göçük bir yaşlı gibi düşünülen bu karakter kimi zaman saçlarının dağınık ve çok saçlı, kırmızı ve siyah elbiseler giyen erotik-seksüel göstergelerle bağlantılıdır. Al Karısı ile ilgili anlatıların ana ekseninde onun “su” ile bağlantılı olduğu ve insan ve Al Karısının karşılaşması vardır. Al Karısı ile karşılaşan insan genelde yakalanır ve onun elinden kurtulamaz. Al Karısını yakalamak için yakasına iğne saplamak gerektiği inancı vardır. Yakasına iğne saplanan Al Karısı kaçıp kurtulamaz. Al Karısının mensup olduğu varlıklar su ile ilişkilidir ve Al Karısı grubun yanına gidebilmek için su kuyularını kullanır. Su kuyusunun içine giren Al Karısı bir anda yok olmaktadır (Beydili, 2004: 34).

Film hamile bir kadının, yatalak yaşlı bir kadın hastayı temizlediğini göstererek sahneye başlamaktadır. Hamile kadın hastanın yakasında gördüğü bir iğneyi alıp kendi yakasına ilaştırır. Burada hastanın seslenerek onu uyarmaya çalıştığını görülür fakat felçli olan hasta konuşamadığı için hamile kadın ne yapmaya çalıştığını anlayamaz. Burada izleyiciye anlatılmak istenen yaka iğnesinin tılsımlı olduğudur. Bu sahnenin hemen ardından kadın doğurur ve kurguda zamanda ileri atlanılarak çocuk, kadın ve hasta

figürünü aynı karede görülür. İğneden kurtulan Al Karısı yeni doğum yapmış kadına ilk kez burada musallat olur ve don değiştirerek gözlerini keçi şekline büründürür.

Görsel 31- Al Karısı don değiştirme örneği

Olaylar bu noktadan itibaren sarpa sarar ve yeni doğum yapmış kadın Al Karısının elinden kurtulamayarak Al Karısı ile özdeşleştirilen su kuyusunun içine atılır. Filmin Sonunda Al Karısının don değiştirerek hamile kadının şekline büründüğünü görülmektedir.

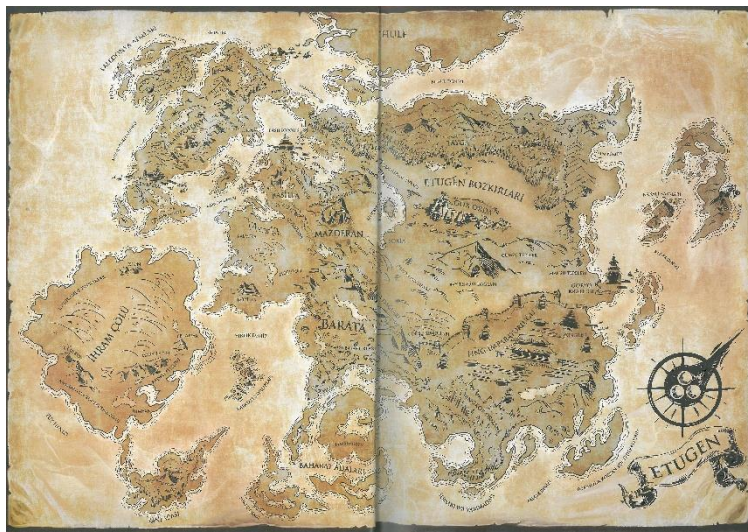
Can Evrenol'un bir diğer eseri olan "Gökhan vs Gökhan" Monster enerji içecekleri için yapılmış bir reklam filmidir. Reklam filminin başrollerinde ünlü şarkıcı Gökhan Özoğuz ve ünlü boksör Gökhan Saki bulunmaktadır. Kurgu gereği kendi karakterlerini yönlendirdikleri bir konsol oyununun başında oturmaktadırlar. Oyun içerisindeki dövüş sahnesinde Özoğuz doğa üstü güçleriyle yarı insan yarı hayvan bir figür olarak mitolojideki doğa güçlerini, Saki ise çıplak elleri ile bu doğa güçleri karşısında mücadele veren doğa üstü güçlere sahip kahraman tipolojisine karşılık gelmektedir. Tüm bu sahnelerin merkezinde bulunan şamanın ise bu iki karaktere çağrıda bulunduğunu ve dövüşün şamanın işareti ile başladığını görülmektedir.

Görsel 32- Gökhan vs Gökhan reklam filminden bir sahne

3.2.11. Bartu Bölükbaşı

1993 yılında dünyaya gelen Bölükbaşı, Anadolu Üniversitesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümünde eğitim almıştır. Bu süreçte çizgi roman, illüstrasyon ve poster sanatı gibi alanlarda uzmanlaşan sanatçı lisans eğitimini bitirdikten sonra Ahmet Ümit'in yazmış olduğu "Elveda Güzel Vatanım" adlı eseri çizgi romana uyarlamıştır. Çizgi roman dünyasına böylelikle girmiş olan sanatçı bu eserin ardından kendisinin yazıp çizdiği "Gesar Yokbol Başlıyor" adlı eseri yayınlamıştır. Sanatçıya ait Gesar ismini taşıyan "Gesar Tutuşan Yollar" adlı bir adet düz yazı roman da bulunmaktadır.

Görsel 33- Gesar evreni haritası Etugen

2020 yılında yayınlanmış olan Gesar eseri çıktığı günden bu yana Türk mitolojisi üzerine çalışan araştırmacılar ve çizgi roman dünyasında büyük ses getirmiştir. Fantastik, bilimkurgu türüne giren eser uzak gelecekte medeniyetlerin yıldızlar arası seyahat edebildikleri bir dönemde, Türklerin kutsal saydığı Ötügen’de geçmektedir. Türk mitolojisi kozmogonisi çatısı altında kurulan hikâyenin alt metninde tanrı Ülgen ve Erlik’in kardeş kavgası yer almaktadır. Hikâyede ana karakter olarak görmekte olduğumuz Gesar’ın bir diğer ismi ise Od Han’dır. Od kelimesinin türetilmiş olduğu kök Kültigin yazıtlarında “Öt” veya “Öd” olarak geçmekte olup “zaman” anlamına gelmektedir (Karakurt, 2011: 171). Hikâye içerisinde baş karakterimizin bir anısını anlatması vasıtasıyla uzak gelecekte uzak geçmişe geçişimizin, sebebi okuyucuya Gesar’ın Zaman Tanrısı olduğunun anlatılma çabasıdır. Hikâyenin ilerleyişinde “Kut Alaşımı” ile ilgili, Ülgen’in savaşçılara verdiği kurşun geçirmez bir zırh olarak bahsedilmektedir. Kut kavramı Türk mitolojisinde hayat gücü, ruh, can, saadet, kutsal gibi anlamlara gelmektedir (Beydili, 2004: 359). Anlatının devamında Arçura, Albastı, iye ve şaman gibi Türk mitolojisine dair pek çok öge görülmektedir.

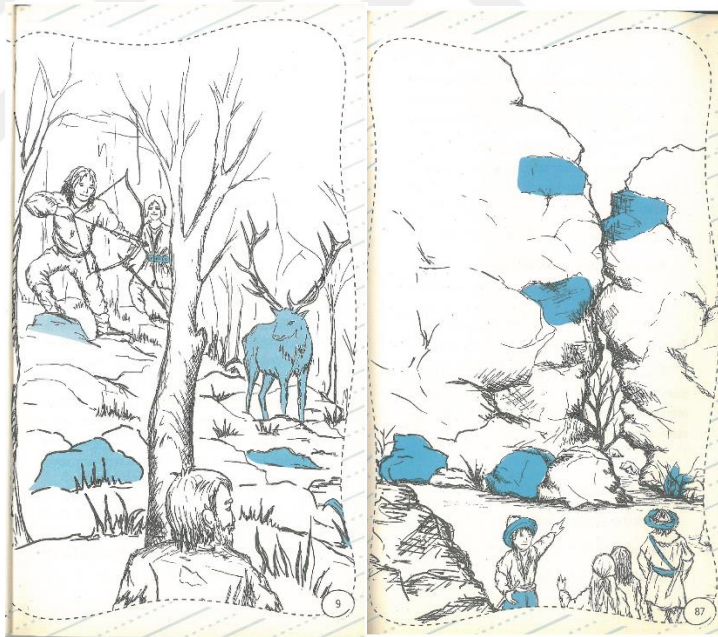
Görsel 34- Geras çizgi romanından paneller

Arçura veya Arçurı orman ruhu olarak bilinen ve ormanda yaşadığına inanılan şeytani bir varlıktır (Beydili, 2004: 66). Hikâyede kirletilmekte olan ormanın korunması amacıyla, Arçura şaman tarafından uyandırılmaktadır. Şamanın Arçurayı uyandırdığı esnada etrafında resmedilen figürler iyelerdir. Bölükbaşı’nın eserde dip not olarak verdiği

bilgide “iyeler, doğanın koruyucu güçleridir” denmektedir (Bölükbaşı, 2020: 28). Bu tanıma ek olarak iyeler için sadece doğanın koruyucu güçleri değil bir şeylerin koruyucu güçleridir demek daha doğru olacaktır. Türk mitolojisinde iyeler herhangi bir şeyi sahiplenip onu koruyan figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ormanın iyesi olabileceği gibi bir taşın veya bir ev ocağının da iyesi olabilmektedir (Karakurt, 2011: 112).

3.2.12. Ali Saçıkara

Edebiyat öğretmeni olan Saçıkara, Işık avcısı ve Ağaçtan Gelen Çocuk, Kutlu Kaya ve Demir Dağ gibi resimli çocuk kitaplarının yazarıdır. Hikayelerini son derece yalın ve akıcı bir anlatımla aktarmakta olan yazar genç nesillere yönelik kültür aktarımında önemli bir yer tutmaktadır.

Görsel 35- Demirdağ kitabından kesitler Çizer Fatma Akgün

Saçıkara kitaplarının ismini Türk mitolojisi içerisinde bulunan motifler ilerisinden belirlemektedir. Buna örnek olarak kitap içi görselleri sunulmuş olan Demir Dağ verilebilir. Demir Dağ, Altay şamanlarının yer altına (Erlik diyarına) veya öte dünyaya gitmek için kullandıkları geçide ulaşmak için aştıkları bir engeldir. Şamanlar

geçidi kullanmak için pek çok başka zorlukla birlikte Demir Dağ'ın zirvesini de aşmak zorundadır (Çirkin, 2019: 342). Türk mitolojisinden esinlenen Saçıkara yalnızca bu motifleri kitap isimlerinde kullanmamıştır. Hikayelerinde Ak Ana, Akçura, iyeler ve Albız (Al Karısı) gibi motiflere değinen yazar aynı zamanda Türklerin doğa ile olan ilişkilerini de konu edinmektedir. Çocuklara yönelik olan bu hikayelerde Türk mitolojisi motifleri doğa ile eşleştirilmiştir. Yazar bu hikayelerde kitapların okuyucusu olan yeni nesillere, hem Türk mitolojisi motiflerini anlatıp öğretmeyi hem de bu motifler üzerinden doğayı ve tabiatı sayıp sevmelerini amaçlamaktadır.

3.2.13. Monster Notebook ve Modelleri

Kendisini “Yüksek performanslı dizüstü bilgisayarlar ve oyuncu ekipmanları alanında faaliyet gösteren teknoloji markası” olarak tanıdan Monster Notebook, toplumun her kesimindeki dijital oyun tüketicilerine ulaşmayı amaçlayan bir teknoloji firmasıdır (Url14). Markanın ismi Fransızcadaki “monstre” kelimesinden gelmektedir. Oxford sözlüğüne göre monster kelimesinin ilk anlamı, yarı hayvan yarı insan veya birden fazla hayvan formunun birleşmesiyle oluşan vahşi ve güçlü mitolojik yaratık yaratıklar, ikinci anlamı ise büyük çirkin korkutucu herhangi bir hayali yaratıktır (Url15).

Monster firması dizüstü bilgisayar, monitör, kulaklık gibi pek çok teknoloji ürününü satışa sunmuş durumdadır. Firmanın satışa sunduğu, Huma, Markut, Tulpar, Semruk, Abra ve Aryond gibi ürünler ismini Türk mitolojisinde bulunan “monster” lardan almaktadır.

Monster firmasının satışa sunmuş olduğu Huma, firmanın üretmiş olduğu bilgisayarlar arasında iş istasyonu sınıfında yer almaktadır. Huma motifi Türk mitolojisinde bulunan efsanevi kuşlardan birisidir. Monster, Huma için resmi internet sayfası tanıtım bölümüne şunları söylemektedir:

“Şimdiye kadar deneyimlediğiniz iş bilgisayarlarını unutun ve efsanevi Huma kuşundan ilham alınarak tasarlanan Monster Huma serisi ile tanışın! Sürekli uçması ve yere değmemesi ile bilinen Huma kuşu gibi verimliliğinizin daima en

yüksekte seyretmesini sağlayan bilgisayarlar, tasarımları ve donanım güçleriyle sizi memnun edecek” (Url16).

Görsel 36- Huma (Url17).

Türk mitolojisinde Huma kuşu tanrıça Umay ile ilişkilendirilmiş ve kaynaklarda Hüma, Humay ve Umay Kuşu gibi pek çok farklı isimle görülmektedir. Kıpçak çöllerinde yaşadığına inanılan bu kuş “Hüma Kuşu” veya “Cennet Kuşu” olarak bilinmektedir. Egemenliğin göklerden geldiği inancıyla birlikte kut getirdiğine inanılan Huma kuşu en eski atalardan ve koruyucu ruhlardan bir tanesidir. Bu inanış içerisinde diğer kuşların ve hayvanların Ural Dağlarına yerleşmesinde Huma’nın büyük rolü vardır. Huma aynı zamanda “Devlet Kuşu” olarak bilinmektedir ve bu kuşun gölgesi birisinin başına düşerse o kişinin hükümdar olacağı anlamına gelmektedir. Bu noktada Osmanlı deyimlerinde bulunan “Hümayun” kelimesi Huma kuşu ile ilintilidir (Beydili, 2004: 249-250).

Görsel 37- Çoruhlu’nun kitabından Umay tasvirleri ve Beydili’nin kitabından Huma kuşu tasviri.

Radloff, Huma kuşunun egemenlik getirdiği inancını destekleyen araştırmalarda bulunurken bu kuşun isminin Sanskritçe'ye ve Hint kültürüne dayandığını belirtmiştir. Radloff Huma kuşunun yeşil başlı, kanat türlerinin siyah ve kuzgun büyüklüğünde olduğunu söylemektedir. Havada yaşamakta ve havaya yumurtlamakta olan bu kuş zaman zaman yer yüzüne yaklaşmakta ve gölgesi kimin üstüne düşerse o kişinin hükümdar olması beklenmektedir (Radloff, 2008: 234).

Monster'ın satışa sunduğu iş istasyonu sınıfında yer alan bilgisayardan bir tanesi de "Markut" ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Monster, Markut için resmi internet sayfası tanıtım bölümüne şunları söylemektedir:

"Buz yapısındaki gagası ve bakır pençeleriyle gök yolculuklarının yegâne kılavuzu olan Markut, Monster'ın ellerinde yeniden hayat bularak Markut serisi notebooklara dönüşüyor. İş hayatınızda; iterasyon tabanlı işlemler, 3D animasyon oluşturma, video montajı, görsel efekt hazırlama veya kapsamlı simülasyonlarla uğraşıyorsanız beklentileriniz de ötesinde performansa sahip modeller, Markut kuşunun görkemini ve gücünü taşıyor" (Url18).

Görsel 38- Markut (Url19).

Markut kuşu Türk mitolojisinde Merküt, Mörküt, Börkit, Bürgid gibi farklı isimlerle de anılır. Şamanizm inancı içerisinde Markut şamanlar ile ilgili hikayelerde büyük önem arz etmektedir. Markut ilk şaman olacak kişinin ruhunu yutmuş ve yeryüzüne getirmiştir. Yeryüzüne geldikten sonra ya kıvılcık bir çama ya da siyah bir kayın ağacına yumurtlamıştır. Bu yumurta içerisinden çıkan çocuk ise ilk şaman Bürked

olmuştur. Şamanizm içerisinde bir şaman iyiye kızıl çamdan geldiği kötüye siyah kayından geldiği inancı yer almaktadır (Karakurt, 2011: 63).

Radloff, Altay şamanlarının yapmış olduğu kurban törenlerine dair bir belgeyi açığa çıkartmıştır ve bu metinde Markut’a dair son derece açık betimlemeler yapılmaktadır. Şamanın Markut’a seslendiği belge şöyledir:

“Gök kuşları, beş Marküt,
Tırnakları bakırdan,
Aydın tırnağı bakırdan,
Aydın gagası buzdan,
Geniş kanatların görkem hareketli,
Uzun kuyruklu yelpaze gibi,
Sol kanadı ayı örter,
Sağ kanadı güneşi örter,
Ey dokuz kartalın anası
Yayık’ı geçerken şaşırmaz,
Edil üzerinde yorulmaz,
Öterek gel sen bana!
Oynayarak gel sen sağ gözüme!
Sağ omzuma kon!” (Radloff, 2008: 54-55).

Beydili ise Markut için şamanların ruh arkadaşı ve yardımcısıdır demiştir. Markut’un ilk şaman gibi ölüleri diriltecek kadar büyük bir büyü gücü olduğuna inanılır (Beydili, 2004:115).

Monster firmasının satışa sunmuş olduğu Tulpar, firmanın üretmiş olduğu bilgisayarlar arasında oyun bilgisayarı sınıfında yer almaktadır. Tulpar motifi Türk mitolojisinde bulunan efsanevi atlardan birisidir. Monster, Tulpar için resmi internet sayfası tanıtım bölümüne şunları söylemektedir:

“Oyunlarda mutlak galibiyet sırrını, mitolojik uçan at Tulpar’ın görünmez kanatlarına saklayan Monster, oyun tutkunlarını Tulpar serisi bilgisayarlar ile başarıdan başarıya taşıyor. 15.6 ve 17.3 inçlik ekran boyutları opsiyonlarının yanı sıra, satış öncesi donanım özelleştirmesiyle dilediğiniz gibi yapılandırabileceğiniz notebooklar, oyunlardaki tüm engelleri rahatça aşmanızı sağlıyor” (Url20).

Görsel 39- Tulpar (Url21).

Tulpar özellikle tek bir atı nitelemek için kullanılan bir isim değildir. Tulpar, Türk mitolojisi içerisinde uçuş yeteneği olan atlara verilen genel bir isimdir. Türk destanların adı geçen Tulparlar arasında Akbuzat ve Sarat örnek verilebilir. Akbuzat güneşten doğmuş olan Humay’ın kutsal atı iken Sarat ise aydan doğmuş olan Ayhılı’nın kutsal atıdır. Tulparlar sahipleri tarafından çağırıldıklarında mesafe gözetmeksizin bir anda sahiplerinin yanında bulunurlar. Mesafe gözetmeksizin aşılacak bunca engelle ve mesafeye rağmen Tulpar’ın kanatlarını kimse göstermezler. Tulparlar yalnızca büyük engelleri aşmaktayken ve karanlıkta ilerlemekteyken kanatlarını açmaktadır. Bir kişi tarafından Tulpar’ların kanatları görülürse, Tulpar’ın kaybolacağına inanılır (Tavkul, 2007: 199).

Monster’ın satışa sunduğu oyun bilgisayar sınıfında yer alan bir diğer bilgisayar ise “Semruk” ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Monster, Semruk için resmi internet sayfası tanıtım bölümüne şunları söylemektedir:

“Oyunlardaki rakiplerinizi korkudan titretmek istiyorsanız, bir kanadıyla Ay’ı, diğer kanadıyla Güneş’i kapatan çift başlı ve bakır pençeli kartal Semruk’tan ilham alan Monster Semruk serisi notebooklar size sesleniyor” (Url22).

Görsel 40- Semruk (Url23).

Semruk figürü hayvan-ata motiflerinden bir tanesidir. Ülgen’e atfedilen ve onun simgesi olarak düşünülen bir kuştur. Ülgen ve Erlik gibi evrenin zıtlığının sembolü olan bu kuş, yerin ve göğün ortasında dönen iki kuşun birleşip tek bir varlık olmasıyla meydana gelmiştir (Karakurt, 2011: 167). Semruk daha önceden değinmiş olan göğün direği dünya ağacı Bay Terek’in zirvesinde yaşar. Devasa bir kuş olarak düşünülen bu kuş iyilik sever yaratıklar arasında yer almaktadır. Dirilik suyunu içen bu kuşun ölümsüz olduğuna inanılır (Beydili, 2004: 496-497).

Monster’ın satışa sunduğu oyun bilgisayar sınıfında yer alan son bilgisayar ise “Abra” ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Monster, Abra için resmi internet sayfası tanıtım bölümüne şunları söylemektedir:

“Tengiz’de yaşayan ejderha görünümlü ürkütücü dev su yılanı Abra, Monster’ın ellerinde farklı bir form kazanıyor ve oyun tutkunlarının en önemli silahına dönüşüyor...” (Url24).

Görsel 41- Abra (Url25).

Yeraltında bulunan büyük deniz Tengiz’de yaşamakta olan iki devasa yılanın birisidir. Yer altı hükümdarı olan Erlik Han’ın saray bekçisi olan bu yaratık, devasa bir ejderhaya benzetilmektedir. Gözleri bakır, ayakları kıızıl olan devasa yaratığın görünümü ise timsaha benzemektedir (Karakurt, 2011: 9).

Abra, Altay şamanlarının kıyafetlerinde bulunan bir figürdür. Şamanlar, yer altında yaşadığına inanılan iki dev yılanın sembollerini kıyafetlerinin iki yanına iliştiirmişlerdir. Bu yılanlar “Yupta” ve “Abra” ismiyle bilinen koruyucu ruhlardır (Beydili, 2004: 66).

Monster’a ait değinilecek olan son ürün ise Aryond olacaktır. Monster resmi internet sitesinde Aryond ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır.

Aryond ismi Türk mitolojisinde yarı insan yarı at olan Aryunt dan gelmektedir. Türk mitolojisinde “Ar” ve “İş” ile başlamakta olan pek çok kutsal canlı vardır. Bu ekler canlının cinsiyeti erkekse “Ar” dişi ise “İş” olarak görülür (Karakurt, 2011 35).

Görsel 42- Aryond (Url26).

Monster firmasının satışa sunmuş olduğu ürünlerde yalnızca Türk mitolojisi içerisinde bulunan efsanevi canlılardan isimler vermekle kalmamış aynı zamanda bu isimlerin altında barındırmakta olduğu güç, süreklilik, dayanıklılık gibi sıfatları da ürünlerine atfetmiştir.

3.2.14. Umaykut Online ve Uruz Er Kişinin Geri Dönüşü

Umaykut Online 2009 yılında Ceidot Studios tarafından yayınlanan çok oyunculu çevirim içi strateji oyunudur. Umaykut Online ismen Umaykut Efsanesi olarak da bilinmekle birlikte ismini “Umay” figürü ve “kut” kavramından alır. Türkleri konu alan bu oyunda, Göktürk Kağanlığı, Hun İmparatorluğu ve Selçuklu Sultanlığı olmak üzere üç farklı seçenek oyunculara sunulmakta. Oyuncuların amacı ise seçilen bu devletleri yönetmek, geliştirmek ve coğrafyadaki diğer oyuncuları alt etmektir. Bu anlamda oyunculara kendilerini komutan, asker, han, padişah gibi Türk mitolojisinin aktarım yollarından birisi olan destanlardaki kahramanlar gibi hissetmeleri amaçlanmıştır.

Görsel 43- Umaykut tanıtım animasyonu içerisinde bir sahne (Url27).

Oyunun tanıtım animasyonu içerisinde “Tarihimiz parıldar zafer öyküleriyle. Hiçbir kavim duramazdı önümüzde. Lakin şimdi bir millet çok devletiz. Yayımız kopuk, kılıcımız kırık, kavmimiz dağınık” denilmektedir (Url28). Bu sahnenin ardından bir çobanın mağara içerisinde kayıp bir Türk Yazıtı bulduğu görülmektedir. Yapımcılar burada oyuncularına Türk mitolojisi içerisinde bulunan mağara kültürünü hatırlatarak Türk Milletinin birleşmesini ve yeniden doğması gerektiğini söylemektedir. Oyun içindeki Türk Mitolojisi unsurları bunlarla sınırlı kalmayıp, Tengri, Ulu Han, kurt ve kartal gibi daha önce çokça değinmiş olduğumuz figürlere yer verilmiştir.

Uruz Er Kişinin Geri Dönüşü isimli dijital oyun Berzah Games tarafından 2020 yılında Steam platformu üzerinden yayınlanmıştır. Oyunun steam tanıtım sayfasında oyun türü olarak aksiyon macera, piksel grafikler, platform ve mitoloji gibi farklı etiketlere sahiptir. Sayfada oyun öyküsü için şu bilgiler bulunmaktadır:

“Uruz, Orta Asya’nın mistik dünyasında yol alan bir figürün başından geçen maceraları deneyimlediğimiz pixel platform tarzında bir oyundur. "Uruz: Er Kişi'nin Dönüşü"; Oğuz Türklerinin bilinen en eski epik yazılı destanlarından birisi olan ve göçebe Türk halklarının sosyal yaşam tarzı ve inançlarından ipuçlarını keşfedebileceğimiz "Dede Korkut Hikayeleri"nden esinlenerek yapılmıştır. Kitaptaki "Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak ediliş hikayesi" destanı oyunun temel çıkış noktasıdır” (Url29).

Görsel 44- Oyun içinden bir sahne

Oyun resmi tanıtım sayfasında vaat ettiği gibi Dede Korkut hikayeleri arasında bulunan “Kazan Bey’in Oğlu Uruz’un Tutsak Edilişi” adlı hikâyeden yola çıkılarak yapılmıştır. Oyun başlangıç anından itibaren hikâyeye göndermeler yapmaktadır. Başlangıç sahnesinde oyuncuya anlatılan hikâye Dede Korkut Kitabı’ndan neredeyse birebir alınarak anlatılmıştır.

“Berü gelgil kulunum oğul,

Şağum ala bakduğumda kartaşum Kara Göneyi gördüm

Baş kesüpdür kan döküpdür culdı alupdur ad kazanupdur

Solum ala bakduğumda tayım Anızı gördüm

Baş kesüpdür kan döküpdür culdı alupdur ad kazanupdur

Karşum ala bakduğumda seni gördüm

On altı yaş yaşladun

Bir gün ola düşem ölem sen kalasın

Yay cekmedun oh atmadun baş kesmedün kan dokmedün

Kanlu Oğuz icinde çuldı almadun

Yarınki gun zaman donup ben olup sen kalıcak tacum tahtum sana
virmeyeler diyü sonumi andum ağladum” (Ergin, 1964: 47-48).

Dede Korkut Kitabı’ndan verilmiş olan metin, oyun içerisinde Uruz’a güncelleştirilmiş bir dille aktarılmaktadır. Dede Korkut Kitabı’nda anlatılan hikâyenin ilerleyişi ile paralellik gösteren oyun baştan sona Türk mitolojisi motifleri ile doludur.

Görsel 45- Oyun içinden bir oba sahnesi

Oyuncular tarafından baş karakter olarak Uruz’un canlandırıldığı Uruz Er Kişinin Geri Dönüşü isimli bu oyunda Türk halkının yaşantısına dair neredeyse tüm bilgileri görülmektedir. Oyun içerisinde Türk mitolojisi adına çok önemli olan, Orhun Yazıtlarından bir parça, tanrıçalardan Umay, büyü ve kut gibi kavramlar görülmektedir.

3.2.15. Ertaç Altınöz

Altınöz kitap, albüm kapaklarına ve çeşitli dergilere yapmış olduğu illüstrasyonlarla, oyunlara ve filmlere yaptığı konsept çalışmaları ile çok yönlü ve üretken bir sanatçıdır. Lisans döneminde, Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nin düzenlemiş olduğu Çizgi Film Animasyon Festivallerinde Altınöz ile şahsen tanışıp, çalışma yöntemlerini ve süreçlerini gözlemleme fırsatı bulmuştum. Fantastik edebiyat ve

bilimkurguya ilgi duyan sanatçının portfolyosunun yalnızca bir kısmını paylaştığı DeviantArt profilinde beş yüze yakın eser izleyiciye sunulmuştur. (Url30).

Görsel 46- Albız Süvari ve Erlik Han (Url31, Url32).

Altınöz, Global Game Center firması tarafından geliştirilen “Erlikhan” adlı projede yer almıştır. Türlü sebeplerden dolayı yayınlanmamış olan proje için çizilmiş olan konsept tasarımlar Türk mitolojisine ve tarihine ait pek çok ögeyi fantastik kurgu ile birleştirmektedir.

Görsel 47- Şamanlar Diyarı kitap kapağı (Url33).

Sanatçının üretmiş olduğu eserler arasında, Barış Müstecaplıoğlu'nun kaleme aldığı Şamanlar Diyarı kitabının kapağını bulunmaktadır. Şamanlar üzerine yazılmış olan edebi eserin kitap kapağında don değiştirmiş olan bir figür görülmektedir.

3.2.16. Cihan Engin

Kariyeri boyunca kitap kapağı tasarımı, illüstrasyon, mobil oyunlarda görsel tasarımları gibi farklı alanlarda eserler üreten sanatçı, üretmiş olduğu eserlerde batının çizgisi ve doğunun kültürünü harmanlamıştır.

Görsel 48- Tanrıça Umay ve Ulukayın Bayterek (Url34, Url35).

Engin dijital sanat icra etmekte olup Türk mitolojisi içerisinde pek çok figürü resmetmiş durumdadır. Türk mitolojisinin yanı sıra Cyberpunk konseptli eserleri bulunan sanatçının seçmiş olduğu renk paletleri ve işlediği motifleri ele alış biçimi geçmiş ve gelecek arasındaki kurulması gereken bağa bir gönderme olarak görülebilir.

Görsel 48- İlbegen (Url36).

Sanatçının üretmiş olduğu İlbeğen tasarımı Türk mitolojisi içerisinde bulunan Yelbeğen tasvirleri ile örtüşmektedir. Yelbeğen insan biçimli bir dev yaratıktır. Siyah veya sarı renkli olarak düşünülen bu yaratığın üç, yedi veya on iki kafası vardır. Güneş ve Ay tutulması sırasında Yelbeğen'in Güneşi ve Ayı yuttuğu düşünülmektedir (Karakurt, 2011: 237).

3.2.17. Kökler Belgeseli

2022 yılında Trt2 televizyon kanalı üzerinden yayına giren “Kökler” projesi, pek çok farklı felsefeci, tarihçi, halk bilimci ve araştırmacının anlatımı ile Türk mitolojisi, Türk destanları ve Türk tarihini konu alan bir belgesel serisidir. Türk mitolojisine dair derin incelemelerin ve anlatıların izleyiciye sunulduğu belgesel serisi sözlü anlatımı destekleyici animasyonlar ve illüstrasyonlar ile bezenmiştir.

Görsel 49- Belgesel içerisinde bir sahne Ak-Ana'nın Ülgen'e yaratma fikrini vermesi.

Görsel 50- Belgesel içerisinde bir sahne.

Görsel 51- Erlik Han ve yılanları Abra ve Yupta.

Araştırmanın yapılmış olduğu tarihe kadar toplamda on bölüm yayınlanmış olan belgeselde Türk mitolojisine dair Manas Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Hikayeleri, kozmogoni, antropogoni, teogoni ve gibi konular ele alınmış durumdadır. Belgeselde araştırmacılarının konu aldıkları öğelerin anlatımları görselleştirmiş ve konu bütünlüğü içerisinde izleyiciye sunulmuştur.

3.3. Dünya Mitolojilerinin Popüler Dünyadaki Yeri

Dünya halkları sahip oldukları mitolojik öğeleri geçmişten bugüne üretmiş oldukları eserlerde ve değerlerde kendilerine konu edinmişleridir. Toplumlar ortaya koymuş oldukları bu eserleri veya değerleri dini motiflerin işlenmesi, sanatsal kaygılar, kültür pazarlaması veya tarihi belge niteliği taşıması gibi çoğaltılabilecek farklı sebeplerle üretmiştir.

Bu eserlerden bazıları öylesine özel yerlere sahiptir ki, halk bilimciler, dil bilimciler, sanat tarihçileri gibi farklı alanlardan araştırmacılar bu eserler üzerine çalışmalarda bulunmuşlardır. Botticelli'nin ürettiği Venüs'ün Doğuşu, Penrose'un ürettiği İdun'un Elmaları bunlara örnek gösterilebilir. Bu eserler üretildikleri coğrafyaya ve kültüre hapsolmayıp tüm dünyaya hitap etmiş ve kültürler arası paylaşımlara sebep olmuşlardır.

Görsel 52- Sandro Botticelli, “The Birth of Venus”, 1,72 m x 2,78 m, Tuval üzerine tempera, Uffizi Galerisi, Floransa, İtalya yaklaşık 1482–1486 arası (Url37)

Görsel 53- James Doyle Penrose “Idun and the Apples” 1890 (Url38)

Üretilmiş bu eserleri örnekleri verilmiş olan Venüs’ün Doğuşu ve İdun’un Elmaları ile sınırlandırılması yanlış sonuçlar doğuracaktır. Gustave Klimt’in Danae eseri, Lamberst Sustriş’in Venus and Cupid eseri, Andrea Mantegna’nın Parnassus eseri ve sayamadığımız nice eser bunlara örnek verilebilir.

Geçmişe dönük verilen örneklerin günümüz popüler dünyasında da yansımaları bulunmaktadır. Kişiler ve kurumlar hem Batıda hem de Doğuda mitolojik öğelerini

markalaştırmayı ve sanat eserlerinden günlük kullanım ürünlerine kadar hayatın her alanına yerleştirmeyi başarmışlardır. Türk mitolojisinde değinildiği gibi bu üretimlerin birkaç örnek ile sunulması gerekmektedir.

Üzerinde durulacak ilk örnek Marvel markası olacaktır. Marvel markası altında toplanmış olan Marvel Music ve Marvel Film Productions gibi firmalar Walt Disney Studios bünyesi altında dizi, film, çizgi roman ve oyun gibi içerikler ve eserler üretmektedir. Marvel'in geçmişten günümüze üretmekte olduğu fantastik, bilimkurgu içerikler süper kahramanları konu alan ve onların hikayelerini anlatan eserlerdir. Marvel'in üretmiş olduğu eserler mitolojik öğeleri kendine malzeme edinmiş ve tüm dünyada milyonlarca kişiye ulaşarak ele aldığı öğeleri markalaştırmayı başarmıştır.

Görsel 54- Thor çizgi roman kapağı (Url39)

Marvel yazmış olduğu öykülerinde her ne kadar bu figürlerin tasvirlerinde ve hikayelerinde değişiklikler yapmış olsa da ele aldığı mitolojik figürleri dünya çapında bilinir kılmıştır.

Mitolojik öğeleri işleyerek dünya çapında yankı uyandıran bir diğer popüler dünya unsuru ise Age of Empires'dır. Age of Empires yapımcılığını Microsoft, Xbox

Game Studios ve Konami gibi büyük teknoloji firmalarının üstlendiği strateji video oyun serisidir. 1997 yılında Ensemble Studios tarafından çıkarılmış olan serinin ilk oyunu Age of Empires tüm dünya tarafından sevilmesiyle serinin devamı gelmiştir. Seriyeye ait ondan fazla oyun bulunmakta ve her oyun tarihte farklı zaman aralıklarını ele almaktadır. Seriyeye ait Age of Mythology oyununda Yunan, Mısır ve İskandinav mitolojileri işlenmiştir.

Görsel 55- Age of Mythology oyunu içerisinde bir sahne

Oyun içi mekanikleri arasında merkezde bulunan amaç, oyunculara sunulan farklı mitolojilere ait figürlerin ve uygarlıkların seçilmesi, bu uygarlıkların oyun içinde yönetilerek güçlenmesi, yapay zekaya veya başka oyunculara karşı yapılan savaşlarda galip gelinmesidir. Oyun içerisinde Yunan, Mısır ve İskandinav mitolojisine dair tanrılar, yarı tanrılar, titanlar, kahramanlar, canavarlar gibi unsurlar bulunmaktadır. Age of Empires III oyunu içerisinde Osmanlı'ya yer verilmiş olsa da Orta Asya Türk mitolojisine dair içerikler görülmemektedir. Oyun sektörü içerisinde mitolojik öğelerle bezenmiş ve tüm dünyada yankı uyandırmış oyunlara God of War ve Assassin's Creed gibi oyunlarda örnek verilebilir. Bu oyunların konu aldığı mitolojiler arasında Yunan, Mısır ve İskandinav mitolojisi bulunmaktadır.

Avrupa ve Amerika üzerinden verilmiş olan örneklerle benzer popüler dünya unsurları Asya kültüründe de bulunmaktadır. Asya kültürünün ve mitolojisinin dünya çapında yayılmasında ve tanınmasında büyük rolü olan eserler Japon mangaları (çizgi roman) ve animeleridir (çizgi film). Dünya çapında milyonlarca kişiye ulaşan bu eserlere One Piece, Bleach, Death Note, Hunter x Hunter ve Naruto serileri örnek verilebilir. Hem anime olarak hem de manga olarak üretilen bu eserlerin basılı cilt sayıları yüzleri, izlenebilir bölüm sayıları ise binleri bulmaktadır. Genelde serilerin işleyişinin bir ana karakter etrafında dönmesi ve bu karakterin hikayesinin anlatılması sebebiyle Türk destanlarına benzemektedir.

Görsel 56- Bleach animesi içerisinde bir sahne (Url40)

Bleach, Japon Mitolojisi içerisinde yer alan Shinigami'leri konu alan bir seridir. İnanişaya göre Shinigami'ler ölüm tanrılarıdır (Stefcu, 2018: 20). Seri boyunca Shinigami'lerin yanı sıra, kahramanların silah olarak kullandıkları katanaların kendi ruhuna sahip olması ve karakterlerin belirli elementlere hükmedebilmesi gibi pek çok mitolojik unsur işlenmektedir.

Değinilmesi gereken bir diğer önemli seri ise Naruto'dur. Naruto, örneğini verilmiş olan Bleach gibi hem mangası hem de animesi olan bir seridir. 2002 yılında çıkmış olduğu tarihten bu yana dünya çapında ses getiren bir eser olan Naruto, Japon kültürünün önemli bir parçası olan Ninjaları konu almaktadır.

Görsel 57- Naruto manga serisi içerisinde Susano. Sayı 588.

Baştan sona mitolojik öğelerle dolu olan seride, yaprak köyü, yıldırım köyü ve kum köyü gibi farklı doğa unsurları ile isimlendirilmiş toplulukların çatışması ve iş birlikleri işlenmektedir. Seride Japon mitolojisine dair Yin ve Yang, İzanagi ve İzanami, Amaterasu ve Susano gibi pek çok unsur işlenmektedir. Görseli sunulmuş olan Susano tasviri Japon Mitolojisinde bulunan yıldırım tanrısıdır (Wilkinson, 2021: 25).

Dünya mitolojilerine dair verilen örnekler bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Geçmişten günümüze mitolojiyi kendine konu edinmiş eserler ve ürünler bulunsa da özellikle 2000'li yıllarda tüm dünyada kullanımı artan World Wide Web ile bu eserlerin ve ürünlerin yapımında artış görülmektedir. Bu artışın sebebi toplumların mitolojik öğeler bulunduran içerikleri tüketme isteğinden kaynaklanmaktadır. Toplumların talebiyle oluşan bu yeni pazar alanında, kişiler ve kurumlar kimi zaman sanatsal kimi zamansa

ticari kaygılarla ortaya konan birtakım üretimlerle kendilerine yer bulmaktadır. Bu üretimlerden bazıları konu edindikleri mitolojik kökleri olduğu gibi işleyip yansıtırken bazıları ise var olan mitolojik düşüncelerin üzerine yeni bir çatı inşa etmektedir. Bu konu üzerine verilebilecek en güzel örnek Jhon Ronald Reuel Tolkien'in ortaya koymuş olduğu kurgusal bir evren olan Orta Dünya'dır.

1892-1973 yılları arasında yaşamış olan Tolkien, Orta Dünya Evreni içerisinde geçen Silmarillion, Yüzüklerin Efendisi ve Hobbit eserlerini yaratıcısıdır. İngiliz dili ve edebiyatı profesörü ve aynı zamanda Anglosakson dili profesörü olan Tolkien kaleme almış olduğu bu eserlerle fantastik edebiyat ve kaçış edebiyatı türlerini tüm dünyada ciddiye alınan bir noktaya taşımıştır. Tolkien bu eserler içerisinde Silmarillion'dan başlayarak kozmogoni, teogoni, antropogoni ve eskatoloji mitlerini üreterek Orta Dünya Evrenini yaratmıştır. Tolkien Orta Dünya üzerinde çalışırken pek çok farklı öyküden, hikâyeden, destandan ve mitolojiden etkilenmiştir. Tolkien araştırmacıları Orta Dünya mitolojisinin genel anlamıyla Kelt, Fin-Ugor, İngiltere ve İskandinav mitolojilerinden yola çıkılarak ortaya konduğunu dile getirmektedir (Shippey, 1982: 181-195).

Tolkien'in yazmış olduğu eserler içerisinde kaleme aldığı bazı motifler Türk mitolojisi içerisinde bulunan motifler ile paralellik göstermektedir. Tolkien'in kaleme aldığı evrende Eru Ilûvatar isimli tek bir ana tanrı tarafından yaratılan Manwe, Yavanna, Melkor ve Tulkas gibi pek çok farklı tanrı ve kutsal ruh vardır. Bu tanrılar ile Türk mitolojisi içerisinde bulunan tanrılar arasında her ne kadar benzerlik görülse de Tolkien'in yaratım sürecinde kaleme aldığı bu motiflerin Türk mitolojisinden esinlendiği söylenemez. Manwe ile Ülgen, Melkor ile Erlik, Yavanna ile Aan Alahçın Hatun ve diğer tanrılar birbirlerine her ne kadar benzeseler de bu benzerlik, Zeus, Hades, Odin ve Hel gibi dünya nitolojileri içerisinde yer alan tanrılar için de söylenebilir. Tolkien eserleri ve Türk mitolojisinde motifler arasında Sauron ve Abaası veya kartallar gibi birbirine çok benzeyen motifler bulunmaktadır.

Türk mitolojisi içerisinde Abaası, Abaahı ve Abazı gibi farklı isim kullanımları bulunan genel manasıyla kötülüğe hizmet eden veya kötülükten kaynaklanan ruhlar bulunmaktadır. Abaası'nın yer altında yaşadığına ve ateşten yaratıldığına inanılır.

İnsanlara zara vermek amacı ile yer yüzüne çıkar ve yer yüzünde bozulmuş, zararlı ve çirkin gözüken her bitki ve hayvan bu ruhun eseridir. En çok bilinenleri Arsan-Duolay ve Hara Suorun'dur (Beydili, 2005: 16). Kötücül Tanrı Erlik ile ilişkilendirilen Abaası farklı şekillere girebilen güçlü bir ruhtur.

Görsel 58- Yüzüklerin Efendisi Filminden Sauron tasviri (Url 41)

Tolkien evreninde Sauron karakteri kötücül tanrı Melkor'un emrinde bulunan güçlü bir ruhtur. Melkor, Orta Dünya içerisinde iyi güçlere hizmet eden Elfleri ve Entleri zaman içerisinde bozarak kötücül varlıklar olan Orkları ve Trolleri yaratmıştır. Sauron ise bu varlıklarında içinde bulunduğu ordulara komutanlık etmektedir. İnsanlara zarar vermek ve onları hükümrânlığı altına almayı amaçlayan Sauron bu amaçla tıpkı efendisi Melkor gibi hükmettiği topraklarda bulunan tüm hayvanları, bitkileri ve doğa unsurlarını bozmakta ve kirletmektedir. Şekil değiştirme özelliği olan Sauron güçlü bir ruh olarak tanrısal varlıklar arasında yer almaktadır.

Değinilmesi gereken bir diğer benzerlik ise hem Türk mitolojisinde hem de Tolkien evreninde bulunan kartallardır. Türk mitolojisinde kartallar, Erlik tarafından yer yüzüne gönderilen kötücül güçlere karşı çaresiz kalan insanlara yardımcı olmaları için Tanrı tarafından göndermiştir. Berkut ismindeki bir kartal insanları bilgilendirmek ve silahlandırmak amacıyla yer yüzüne inmiş olsa da insanlarla iletişim kuramadığı için Tanrının yanına dönerek ondan fikir istemiştir. Tanrı yeryüzündeki bir kadınla çiftleşmesini emreder ve bu emri yerine getiren Berkut'un insan kadından doğma bir

çocuğu olur. İlk şaman olarak düşünölen bu çocuk hem soy olarak kartallara dayanmakta hem de kartallar aracılığıyla Tanrıyla iletişime geçebilmektedir. (Bayat, 2017: 142-143).

Görsel 59- Yüzüklerin Efendisi filminden bir sahne, İstari ve kartallar. (Url42)

Tolkien evreninde kartallar birer tanrı olan Manwe ve Yavanna tarafından kötücöl tanrı olan Melkor'a karşı Orta Dünya halklarını korumaları için gönderilmişlerdir. Tolkien kartallar ile insanlar arasında çiftleşmeye dair bir şey yazmamış olsa da Orta Dünyada İstari denilen ve şamanlarla benzerlik kurulabilecek büyücüler ile kartallar arasında birtakım hikayeler kaleme almıştır. İstariler ile kartallar pek çok kez kötücöl güçler karşı birlikte hareket etmişlerdir ve kartallar Manwe ile insanlar arasında yaşamakta olan İstariler arasında bir iletişim yolu olarak kullanılması sebebiyle Türk mitolojisinde bulunan kartallar ile özdeşlik göstermektedir.

Tolkien eserleri ve Türk mitolojisi arasındaki benzerlikler örnekleri verilmiş olan motiflerle sınırlı kalmamaktadır fakat dile daha önce de değinildiği gibi bu benzerlikler dünya mitolojileri içerisinde bulunan motiflerle de paralellik göstermektedir. Tolkien eserlerinde tüm dünya mitolojilerinden esinlenilmiş olmakla birlikte ortaya koyduğu Orta Dünya kavramı son derece orijinal fikirler ve hikayelerde doludur. Bu sebeple yazarın eserleri kamuya sunulduğu tarihten bu yana büyük talep görmüş ve yalnızca düz yazı romandan ibaret kalmamıştır. Dizi, film, oyun, reklam, heykel, figür, animasyon, tekstil, günlük kullanım eşyaları ve daha da çoğaltabileceğimiz pek çok alanda Orta Dünyaya ait motifler görölmektedir. Yazar ortaya koymuş olduğu eserler tüm dünyaya hitap edebilmeyi başarmıştır. Tolkien'in üretmiş olduğu Orta Dünya, dünya

mitolojilerinden esinlenerek ortaya çıkartılan ve kültürler arası çağrışımlarda bulunan tek eser değildir. Tolkien eserlerinin yanı sıra dünya geneline hitap etmeyi başarmış eserler arasında birkaç farklı örneğe değinilmesi gerekmektedir.

Naruto serisi içerisinde görmekte olduğumuz Kamui, insanları veya nesneleri başka bir boyuta ışınlamak için kullanılan bir savaş tekniğidir.

Görsel 60- Seri içerisinde kullanılan Kamui tekniği (Url43)

Mitoloji içerisinde ise Kamui, Aynu halkının gökyüzündeki tanrısal reSIDIR. Fin-Ugor halkları bu tanrıya Num, Türkler ise Tengri demektedir (Eliade, 1991: 97-98). Seride gösterilmekte olan Kamui tekniği herhangi bir şeyi başka bir boyuta ışınlamaktadır. İsim olarak Kamui seçilmesinin sebebi Tanrı figürünün gökyüzünde başka bir boyutta olması ile bağlantılıdır.

Hunter x Hunter anime serisinin içerisinde babası ile hiç tanışmamış olan ana karakter seri sonunda kahraman olarak gördüğü babası ile bir Dünya Ağacının tepesine tırmanarak tanışır.

Görsel 61- Hunter x Hunter serisi içerisinde Dünya Ağacı zirvesi (Url44)

Dünya Ağacının seri içindeki tanımlaması “...magmaya kadar girer, kökleri dağları sallar ve atmosferden dışarı çıkana kadar büyümeye devam eder. Bu dünyadan taşar” şeklindedir. Seride gösterilen Dünya Ağacının üzerinde yumurtadan çıkmış devasa kuşlar bulunmaktadır. Yavruları beslemek için gelen ebeveynin de gösterildiği seride Dünya Ağacı üzerinde yaşamakta olan kuş motifi, Türk mitolojisinde görülen Simurg motifini çağrıştırmaktadır (Beydili, 2005: 496-497).

Görsel 62- Dungeons&Dragons evrenlerinde şekil değiştirme özelliği olan varlıklar örnek olarak Doppelganger ve Werebear. (Monster Manual, 2014: 82/208).

Popüler dünya eserleri içerisinde don değiştirme motifi farklı formlar halinde karşımıza çıkmaktadır. Marvel'in ortaya çıkardığı X-Men serisi içerisinde bulunan Mystique isimli karakter istediği insanın şekline bürünebilmekteyken, Dungeons&Dragons gibi fantastik evrenlerde pek çok farklı yaratık hem insan hem de farklı canlıların şekline bürünebilmektedir.

4. BÖLÜM

KİŞİSEL ÇALIŞMALAR

4. BÖLÜM

KİŞİSEL ÇALIŞMALAR

İnsan sebep-sonuç ilişkisi ve kişiselleştirme yöntemiyle evrenin nasıl yaratıldığı sorusuna aradığı cevapları, kendisi gibi bir varlıkta bulmuştur. Böylelikle insan tanrısal güçler attettiği her ne varsa onlara kişilikler yüklemiş ve anlamaya çalışmıştır. Türk mitolojisinde tanrı kavramı ve tanrısal varlıklar, evrenin yaratılmasından insanın gündelik yaşamında etkileşime geçtiği doğa unsurlarına, kendisinin yarattığı ve bir araç olarak kullandığı su kuyusu ve ocak gibi geniş bir yelpazede bulunan olgulara atfedilmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Evrenin yaratılmasında yer alan Ülgen ve Ak Ana gibi tanrısal güçlerin tasvirinden, bir ormanı koruduğuna inanılan iyelerin tasvirine geçildiğinde anlatılar ve betimlemeler giderek somutlaşmaktadır. Düşünce yapısında olan bu değişimin sebebi, insan aklının evrenin yaratımında yer alan güçleri idrak etmekte zorluk çekmesiyken, etkileşime geçebildiği bir ağacın koruyucusu olarak gördüğü güçleri çok daha kolay bir şekilde aklında şekillendirebilmesidir.

Türk mitolojisi içerisinde Ülgen, Erlik ve Ak Ana gibi kozmik varlıklar genelde ışık ile bağdaştırılmışlardır. Bu sebeple kimi tasvirlerde şekilsiz veya suretsiz olarak bahsedilmektedirler. Bu tanrıların şekilsiz veya suretsiz olarak düşünülmesinin bir diğer sebebi ise böylesine güçlü varlıkların tezahürünün ilkel insan düşünce yapısında zuhur edememesi olarak düşünülebilir. Umay Ana gibi figürler ise gündelik yaşama dair birtakım özellikleri bünyelerinde barındırmaları sebebi ile daha acık ve berrak bir şekilde insan aklında belirmektedir. Türk mitolojisinde doğa güçlerinin ve hayvanların yeri çok önemlidir. Tanrılar ve tanrısal varlıklar, tanrısallığın bir göstergesi olarak kimi zaman hayvan formları ile bütünleşik bir şekilde kimi zamansa boynuzlu olarak ve doğa güçleri ile iç içe düşünülmüştür.

İllüstrasyonlarını yapmış olduğum Ak Ana, Kayra Han, Umay Ana, Ürüng Ayın Toyon ve Kübey Hatun batı çizgi roman dilinde üretilmiş eserlerdir. Fazlaca tüketmiş

olduğum Jhon Buscema ve Jim Lee gibi sanatçıların eserleri, üretmekte olduğum illüstrasyonlara ilham olmaktadır.

4.1. Ak Ana

Görsel 63- Ak Ana

Yer ve gök henüz yokken suların içinde beliren Ak Ana, boşlukta bekleyen Ülgen'e evreni yaratma fikrini veren tanrıçadır. Su ve ışık ile bütünleşik düşünülen ve kozmik varlıklardan bir tanesi olan Ak Ana, Türk mitolojisi içerisinde karşımıza çıkan en güçlü kadın figürlerinden bir tanesidir.

Boşlukta, suyun içinde, ışıktan oluşan bir formda var olan Ak Ana kozmik varlıklar arasında suretsiz olarak düşünülebilir. Boynuzlu formu tanrısallığa bir atıfta

bulunurken, çevresinde dönen su, çiçek açmış bir pınar şeklinde verimliliği ve doğurganlığı, izleyiciye dönük olan avuç içleri ise lütuf kârlığı simgelemektedir.

4.2. Kayra Han

Görsel 64- Kayra Han

Altay Türklerinde Gök Tanrı düşüncesinin bir yansıması olan Kayra Han göğün tepesinde oturur ve oradan buyurur. Kayra Han tanrıların en büyüğüdür ve diğer tanrıları o yaratmıştır. Göğün on yedinci katında demirden tahtında oturmakta ve oradan aşağıyı izlemektedir. Bayterek'i o dikmiştir. Bayterek'in dokuz dalından dokuz farklı insan soyunun türemesini sağlamıştır.

4.3. Umay Ana

Görsel 65- Umay Ana

Evreni yaratan kozmik güçler arasında bulunmayan Umay Ana insan yaşamına dair önemli görevler üstlenmektedir. Çocukların ve hayvanların koruyucusu olarak düşünülen Umay Ana kuğu kuşu ile özdeşleşmiştir. Üç boynuzlu olarak betimlenen Umay Ana beyaz saçlı ve beyaz kıyafetlidir. Umay Ana güzel yüzü ve kanatlarıyla kuş kılığında göklerden inen bir figürdür.

4.4. Ürüng Ayın Toyon

Eski Türkçede ürüng beyaz, ayığ yaratan, toyon ise tanrı ve efendi demektir. Yakut Türkleri inanışına göre Ürüng Ayın Toyon “beyaz yaratıcı” anlamına gelmektedir. Tüm yaratıcı ruhları, evreni ve insanları o yaratmıştır. Ülgen ile eş şekilde düşünülen

Ürüng Ayın Toyon kozmik güçler arasında en üst katlardadır. Işıktan yola çıkılarak düşünülen figür boşlukta gezmekte ve evreni yaratmaktadır.

Görsel 66- Ürüng Ayın Toyon

4.5. Kübey Hatun

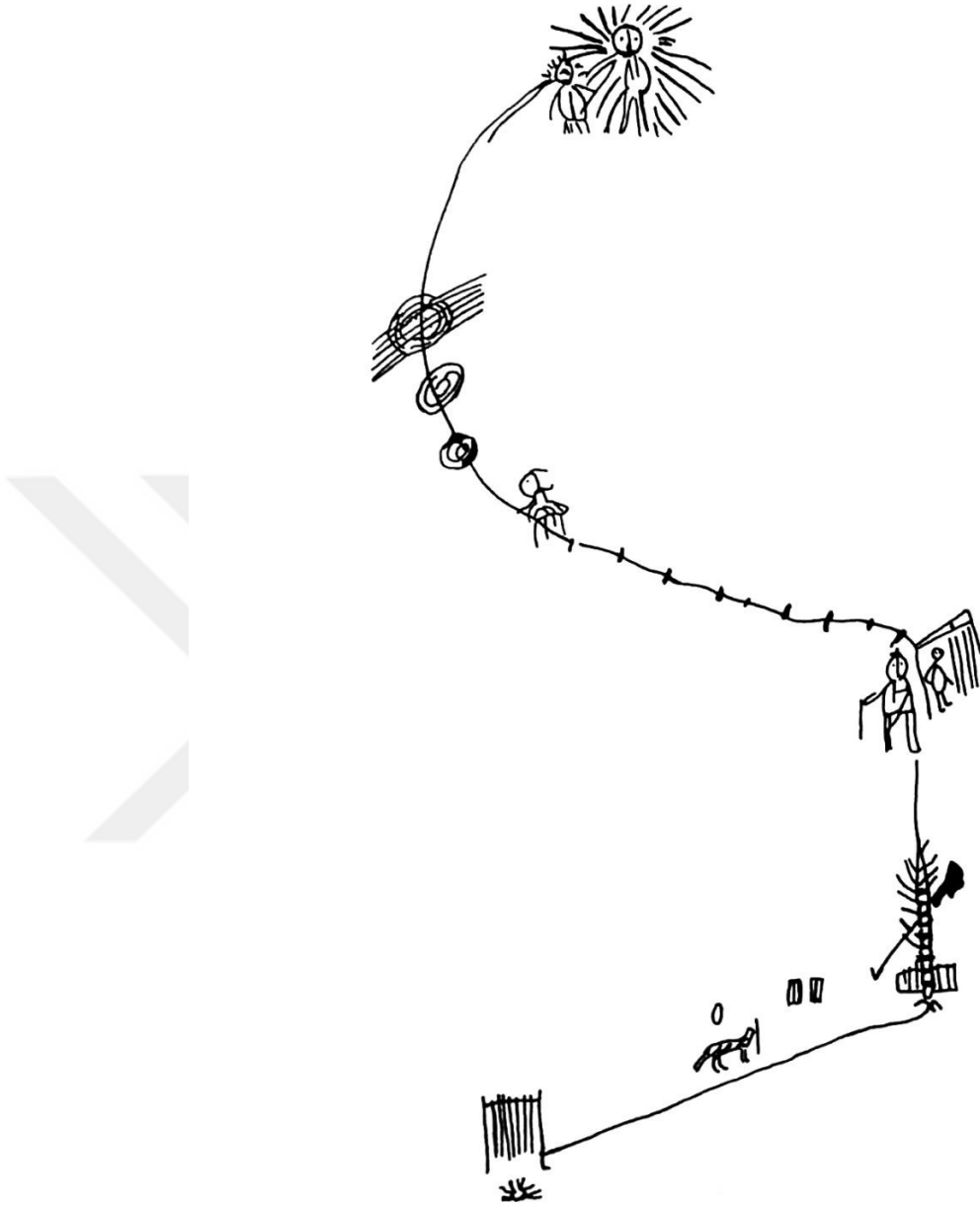
Türk mitolojisinde Kübey Hatun, Bayterek'in içinde yaşamakta olan bir tanrıçadır. Beline kadar çıplak olan Kübey Hatun'un belinden aşağısı ağaçlaşmıştır. Orta yaşlı, uzun saçlı ve iri memeli olarak tasvir edilen Kübey Hatun dişiliğin simgesi olarak düşünülmektedir. Gökten inerek doğum yapmakta olan kadınların ağrılarını azalttığına ve yeni doğan çocukların ağzına süt damlatarak onlara ruh verdiğiğine inanılmaktadır. Sol memesinden bir kez sağ memesinden iki kez süt verdiği kişiler insan üstü güce kavuşmaktadır. Bu kişilerin gelecekte kahraman olmaları beklenmektedir.

Görsel 67- Kibey Hatun

4.6. Hem Yer Hem Gök

İnsanlık tarihinde ilerleyişin mihenk taşları olarak gördüğüm kaya resimleri üretmekte olduğum eserlerde önemli bir yer tutmaktadır. İlkel insanlar bu resimleri haberleşmek ve kazanılan bilgiyi ardıllarına ulaştırabilmek adına üretmiştir. Bu resimleri üreten kişiler olabildiğince az ayrıntı işleyerek aktarmak istedikleri bilgiyi sade ve yalın bir biçimde mesajı alacak kişi için okunur kılmışlardır. Üretimlerime ilham veren görsellerden bir tanesi aşağıda örnek olarak sunulmaktadır.

Görsel 68- Şamanın Ülgün'e ulaşmak için izlediği yol. (Çoruhlu, 2017b: 33)

“Altaylı şamanın tanrı Ülgün'e ulaşmak için izlediği yol. En altta önünde ateş yanan ve kurban sunulan çadır bulunmaktadır. İleride şamanın karşılaşacağı üç ana tanrıya adanan üç sunu (saçı) ve kurban edilen at görülüyor. Burada kurbanın derisi bir kazık üzerine konulmuş. Şaman dokuz dallı kayın ağacını kullanarak göğe çıkmaya başlar. Ağaca çıktığında bir tanrıyla karşılaşır ve kayın ağacındaki dal sayısına göre dokuz yerde konaklar. Sonra şaman ilki beyaz kumla, ikincisi mavi kumla kaplı ve üçüncüsü bulutların arasında bulunan üç araziden geçer. Buradan çıktıktan sonra kurban ettiği atı sunmak için elçi olarak Ülgün'e ulaşır” (Çoruhlu: 2017b, 33).

Örnek olarak vermiş olduğum görsel, yazmış olduğum tezin öncesinde ve tez sürecinde üretmiş olduğum eserler için en az dokunuş ile en çok bilgiyi aktarma fikrini doğurmuştur. Böylelikle giderek karmaşıklaşan ve izleyici tarafından metin yardımı olmaksızın anlaşılması imkânsız kılınan eserlerle tezatlık oluşturulmuştur.

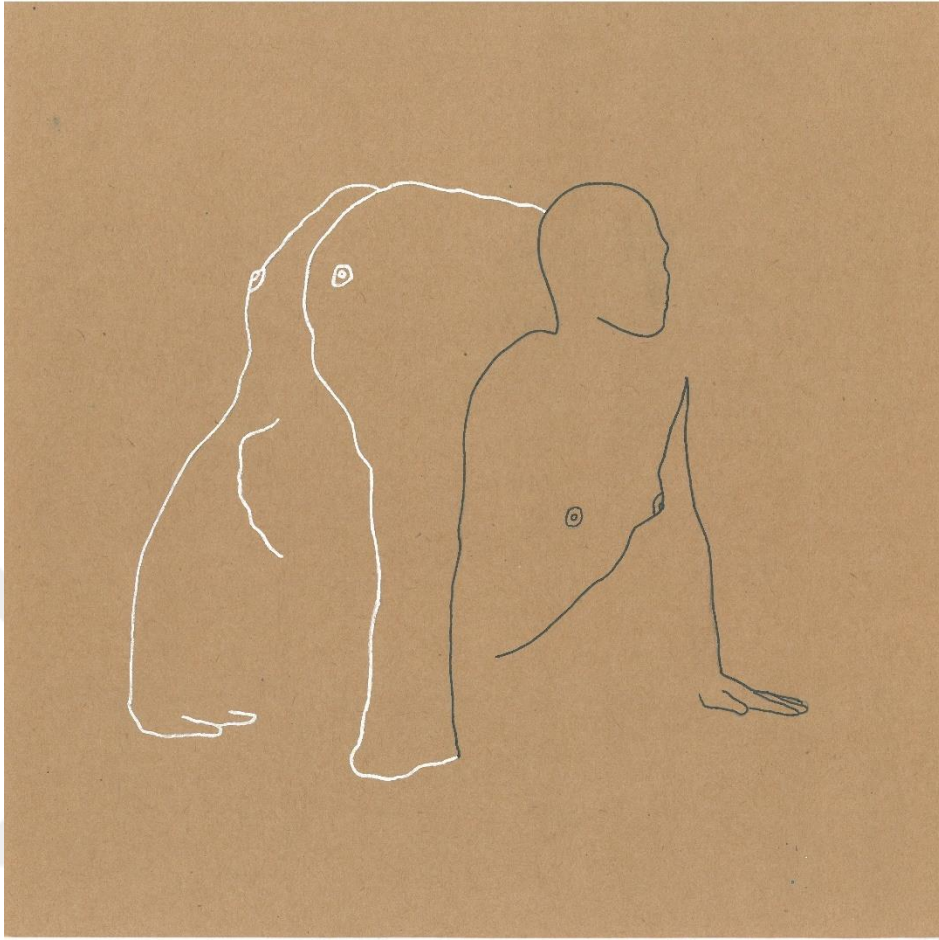
Görsel 69- Hem Yer Hem Gök “Giriş”

Türk mitolojisi yer-gök kültlerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Zaman içerisinde insan düşünce yapısı gereği yeri ve göğü birbirinden ayırmış ve onlara farklı anlamlar yüklemiştir. İnsanı besleyen yeryüzü kadınlaşmış, erişemedikleri gökyüzü ise erkekleşmiştir. Toprak Ana yeryüzüne uzanmış ve giderek kararmış Gök Tanrı ise ışıklar içinde yükselmeye devam etmiştir.

Görsel 70- Hem Yer Hem Gök “Gelişme”

Toplumların zaman içerisinde erkek egemen bir kültüre evrilmesiyle cemiyet yaşantısı ve inanç sistemleri de bu yönde değişimler göstermiştir.

Görsel 71- Hem Yer Hem Gök “Sonuç”

Ne yer nede gök birbirinden ayrı düşünülebilir. Toprak veya ışık, erkek veya kadın birbirinden ayrıkseken bu olgular birbiri ile iç içe geçen bağlar kurmakta ve birbirini tamamlamaktadır. Tabiat unsurları ile bütünleşik düşünülen bu figürler nasıl birbirlerinden ayrı düşünülebilir? Evreni yaratan Ülgen mi daha üstündür yoksa bu fikri ona veren Ak Ana mı?

4.7. “Su”, “Ateş”, “Toprak”

Doğa dinleri elementler üzerine kurulu düşünce sistemleridir. Elementlere indirgemeci bir yaklaşımda bulunan insan ateş, su, toprak ve hava gibi evrenin temel yapıtaşlarına ulaşmış ve inanç sistemlerinde bu elementlerin temsillerini yaratmıştır. Türk mitolojisinde tanrılar genel anlamı ile ışık ile bütünleşik düşünülmüş olsada tanrıların karakterizasyonu ve içlerinde bulundukları ortam gereği temel elementlerin özelliklerini

bünyelerinde bulundurmaktadırlar. Aşağıda Göktürk Yazıtlarından yola çıkarak üretmiş olduğum Ak Ananın dansı “Su”, Ülgen’in buyruğu “Ateş” ve Erlik’in kucaklaması “Toprak” eserleri okuyucuya sunulmuştur.

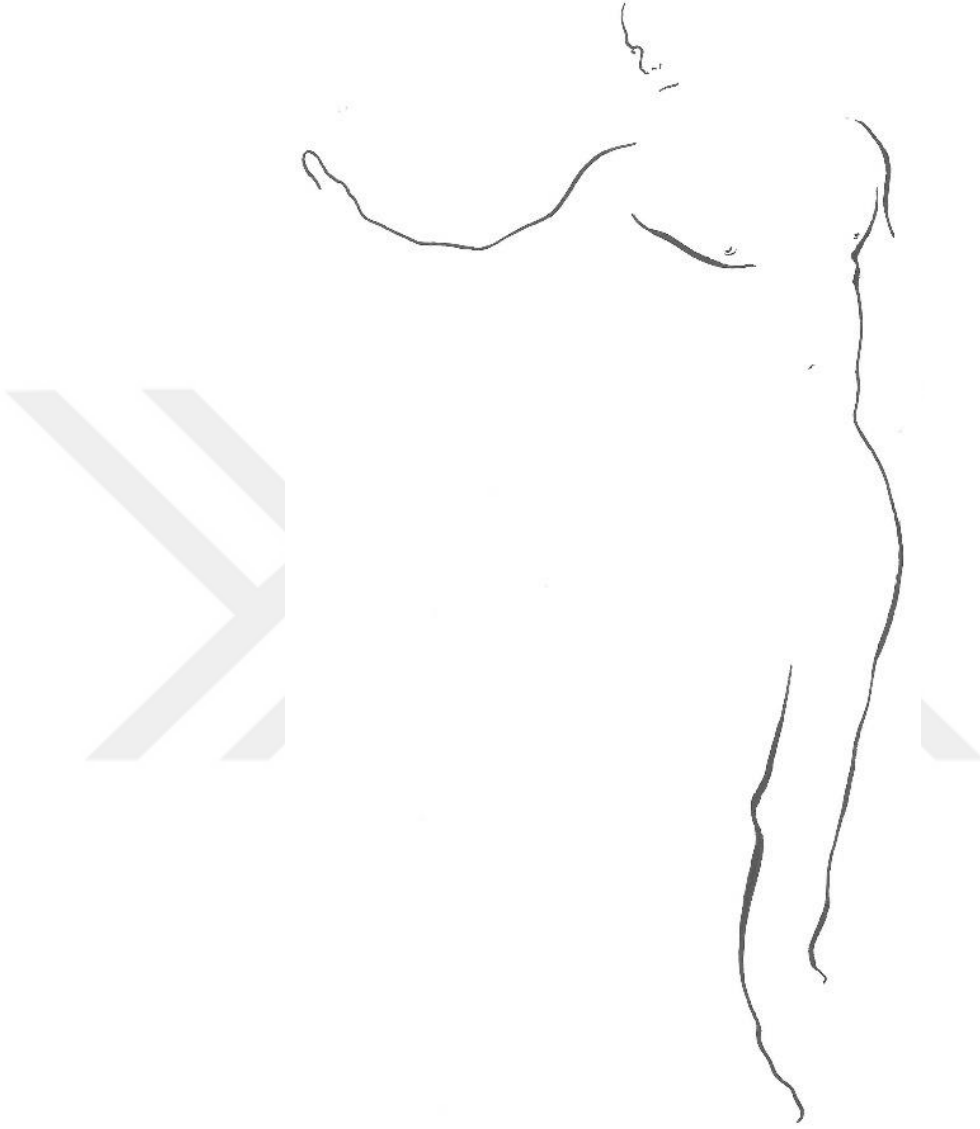
Görsel 72- Ak Ana’nın dansı “Su”

Henüz yer ve gök yokken dünya sular ile kaplıdır. Suların içinde beliren Ak Ana Ülgen’e seslenmiştir.

“-Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,

“Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren!” (Ögel, 2014a: 466).

Ak Ana böylelikle Ülgen'e evreni yaratma fikrini vermiştir.

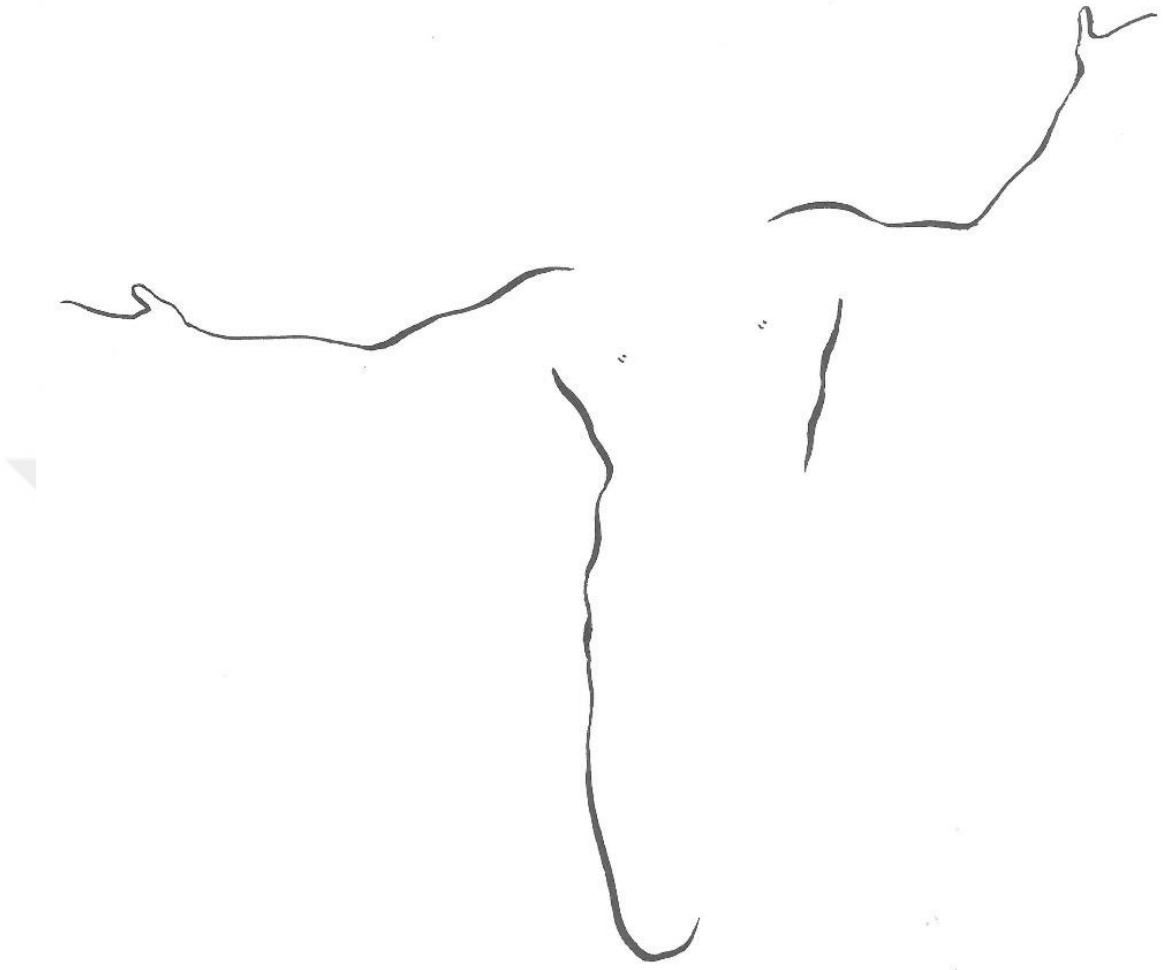
Görsel 73- Ülgen'in buyruğu. "Ateş"

Ülgen boşlukta gezmektedir. Konacak yeri olmayan Ülgen sular içinden gelen bir ses işitmiştir.

"De ki hep, "Yaptım oldu!" Başka bir şey söyleme!

"Hele yaratır iken, "Yaptım olmadı!" Deme!" (Ögel, 2014a: 466).

Böylece Ülgen buyruğunu vermiş, dünyayı ve evreni yaratmıştır.

Görsel 74- Erlik'in kucaklaması. "Toprak"

Ülgen dünyayı yarattıktan sonra insanı yaratmıştır.

"Toprağın üzerinde, birde kil duruyordu.

"Toprak üstündeki şey, dedi, nedir acaba,

"İnsan oğlu bu olsun, insana olsun baba,

"Görünmeğe başladı, insan gibi bir şekil,

"Birden insan olmuştu, toprak üstündeki kil.

"İnsanda toplanmıştı, her çeşitten yeterlik,

"Bu ilk insanın ise, adı olmuştu Erlik." (Ögel, 2014a: 468).

SONUÇ

Orta Asya Türk mitolojisi motiflerinin popüler kültür ürünleri içerisindeki görsel karşılıklarının arandığı bu tez, mitoloji kavramının temellendirilmesi ve okuyucuya sunulması ile başlamaktadır. İlk bölümde insanlığın temel ihtiyaçlarına cevaplar araması sonucu olarak mitolojik düşünceyi ürettiğine ve farklı coğrafyalardaki mitolojik düşünce sistemlerinin kökenlerine değinilmiştir. Toplamların hayatta kalma metodu olarak geliştirdikleri düşünce sistemleri zamanla nesiller arası aktarılarak inanç sistemlerine dönüşmüştür. Bu sistemler insanların çevresinde bulunan ve anlamlandıramadığı olayları açıklamak üzerine biçimlenmiştir. Tabiatla ve coğrafya ile bütünleşik gelişen bu inanç sistemleri farklı toplumların yaşadıkları coğrafyaya göre değişiklik gösterebilmektedir. Su ile ilişkili tanrısal varlıklar ada halklarında sıklıkla görülürken, bozkır halklarında ise bu tür varlıklar çok daha az karşımıza çıkmaktadır. Bir başka örnek olarak göçebe toplumların inanç sistemlerinde hayvan figürleri zengin bir yer tutmaktayken yerleşik hayata geçen toplumlarda ise tarımın bir gereği olarak göksel varlıklar zengin kalmaktadır.

İkinci bölümde Türk mitolojisi içerisinde yer alan evren ve tanrı tasavvurları, Şamanizm, hayvanlar, gök cisimleri ve doğa unsurları gibi farklı motiflere değinilmiş ve bu kavramların okuyucuya sunulmasıyla Türk mitolojisi anlatılmıştır. Türk mitolojisi, Şamanizm inanç sistemi ile çok tanrılı doğa dinleri arasında yer almaktadır. Doğa unsurlarına tanrısal vasıflar yükleyen bu inanç sistemini, Türk toplumlarının içinde yaşadığı bozkır kültürü şekillendirmiştir. Doğada karşılaşılan ve insan hayatına birinci elden etkisi bulunan hemen hemen her şeyin Türk mitolojisi içerisinde karşılık bulduğu görülmektedir.

Türk mitolojisi ve dünya mitolojileri araştırma tarihçesi mukayese edildiğinde Türk mitolojisi adına yapılan araştırmaların henüz yeni başlamış olduğu söylenebilir. Yunan ve Roma mitolojileri temelleri üzerinde şekillenen Batı medeniyeti, cemiyet yaşantısı ve sanat eserleriyle yüzlerce yıldır mitolojik anlatıları kendisine konu edinmiş ve işlemişken Türk mitolojisi üzerine yapılan araştırmalar yabancı bilim insanların ön ayak olmasıyla cumhuriyet dönemini beklemiştir.

Sözlü kültürün egemen olduğu Türk toplumu ardında yok denecek kadar az yazılı belge bırakmıştır. Göktük yazıtları gibi Türk tarihinin ve düşünce sisteminin aydınlatılmasında son derece önemli olan yazılı belgelerin sayıca az olmasına rağmen Türk halklarının anlatılarının ve destanlarının bolluğu çalışma alanı olarak zengin topraklar sunmaktadır. Türk halklarının anlatıları destanlarla ve kahramanlarla kuşaklar arası aktarılmıştır. Bu hikayelerde anlatılmakta olan sayısız kişi, mekân, olay ve zaman içerisinden Türk mitolojisine dair bilgiler seçilebilmektedir.

“Popüler Dünya” kavramı çerçevesini belirleyerek başlanılan üçüncü bölümde, Türk mitolojisi motiflerinin sanat ve popüler kültür ürünlerindeki yeri ve önemi dile getirilmektedir. Kültür aktarım pratiklerinde teknolojinin gelişmesi ve kıtalar arası ulaşılabilirliğin artması ile dramatik bir yükseliş görülmektedir. İçerik tüketicisi olarak görülen toplulukların her geçen gün tüketmekte oldukları eser ve ürünlere olan talebi artmakta, buna bağlı olarak içerik üreticilerin ve bu üreticilerin ortaya çıkarttığı eser ve ürünlerin sayısı da artmaktadır. Değişen ve gelişen üretim metotlarına her geçen gün bir yenisi daha eklenmektedir. Üzerinde durduğumuz bu yelpaze içerisinde, anlatısını sanatsal değere sahip görsel araçlar kullanarak hedef kitlesine ulaştırmayı amaçlayan pek çok farklı üretim metodu araştırmamızda konu olmuştur.

Görsel, yazılı veya sözlü aktarım fark etmeksizin tüketicisine bir anlatı sunan üretimler, doğası gereği kendilerine bir konu seçmekte ve anlatılarını bu konu üzerinden gerçekleştirmektedir. Giderek artmakta olan bu üretimler arasında kendilerine Türk mitolojisi konu edinmiş pek çok farklı eser ve ürün bulunmaktadır. Araştırmamızda Türk mitolojisinden çıkışla, resim, heykel, sinema, çizgi roman, mimari ve teknoloji gibi farklı disiplinlerde üretilmiş eserler ve ürünler derlenerek incelenmiştir. Türk mitolojisini konu alan üretimlerin okuyucuya sunulmasının ardından, dünya mitolojilerinin popüler dünyadaki yerine örnekler üzerinden değinilmiştir.

Dünya çapında internet kullanımının ve toplumların tüketim hızının artması ile kişi ve kurumların üretimlerine olan talebin doğru orantılı olarak yükseldiği görülmektedir. Üretilen değerler toplamının artması, üreticiler ve tüketiciler için pazar payının artması anlamına değil pazarın kendisinin büyüdüğü anlamına gelmektedir.

Giderek genişleyen pazar içerisinde ise tüketici tarafından karşılık bulan mitolojik içerikli üretimler çeşitlenerek artmaktadır. Örneklerini verilmiş olan mitoloji temelli “The Birth of Venus” ve “Idun and the Apples” gibi eserler günümüzde dünya toplumlarına hitap etmeyi başarmış olsa da geçmişte yalnızca toplumun belirli bir kısmına hitap etmesi adına üretilmiş eserlerdir. Bu eserlerin yapım sürecinde eser üreticileri kimi zaman kişiler ve kurumlar tarafından finanse edilmiş kimi zamansa kişisel çabaları ile üretimlerine devam etmişlerdir. Günümüzde ortaya konan mitolojik temelli üretimlerin halen aynı yöntem ile meydana getirildiği söylenebilir. Geçmiş ile günümüz üretimleri arasındaki fark ise üretim pratiklerinin, üretilen değerlerin ve üretilen değerden elde edilen getirilerin çok daha çeşitlenmiş olmasıdır.

Değişen dünya düzeni içerisinde, marka değeri oluşturmaya ve/veya kâr elde etmeyi amaçlayan üretimlerde bulunan içerik üreticilerinin sayıca giderek artışta olduğu görülmektedir. Kâr amacı gütmeyen kişiler ve kurumların aksine, maddi getiriler üzerinden üretimlerine devam eden kişiler ve kurumlar, üretimlerini pazarda çok daha saldırgan bir tutumla konumlandırmaktadır. Günümüzde görsel yolla kültür aktarım metotları arasında bulunan dizi, film, çizgi roman ve dijital oyun gibi sayıca çoğaltılabilecek sektörlerin, Avrupalı ve Amerikalı aktörlerin hakimiyeti altında olduğu söylenebilir. Avrupalı ve Amerikalı aktörlerin bu üretimlerinin yanı sıra Japon animeleri ve mangaları son derece başarılı birer kültür paylaşım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Popüler dünya eserleri içerisinde Yunan, Kelt, Japon, Mısır ve İskandinav mitolojileri ait figürler ve temler hemen hemen her mecraya ulaşmış ve günlük yaşamda dahi karşımıza çıkar hale gelmiştir. Türk mitolojisi içerik olarak bu mitolojilerden geri kalmamasına rağmen, popüler dünya eserleri içerisindeki Türk mitolojisi motiflerinin işlendiği eserlerin sayısı oldukça azdır. Bu anlamda Bartu Bölükbaşı tarafından batı çizgisi ile üretilen Gesar eserleri, bir teknoloji firması olan Monster Notebook’un marka değeri oluşturmak amacıyla kullandığı mitolojik motifler, Berzah Games tarafından piyasaya sunulan Uruz Er Kişinin Geri Dönüşü isimli oyun ve Türk mitolojisinin anlatıldığı Kökler belgeseli büyük önem arz etmektedir. Farklı disiplinler ve amaçlar için Türk mitolojisi öğeleri ile bütünleşik olarak ortaya konulan bu eserler ve ürünler yüzlerini

tüm dünya toplumlarına dönerek Türk mitolojisini tanınır ve bilinir kılmayı amaçlamaktadır.

Erken devir Türk kültürünün sözlü aktarımlı olması ve sonrasında farklı sosyal, politik, siyasi ve din temelli sebeplerden ötürü Türk mitolojisinin ötelenmesi sebebiyle, Türk mtolojisi üzerine üretilen eserlerde kıtlık görülmektedir. Türk mitolojisinin hangi sebeplerden ötürü ötelendiği tartışmasını bir kenara bırakarak, Türk mitolojisi kültürel bir değer olarak görülmeli ve korunmalıdır. Bu düşünce yapısıyla temellenen dördüncü ve son bölümde Türk mitolojisi motiflerinden çıkışla üretilmiş olan illüstrasyonlar okuyucuya sunulmaktadır.

Türk mitolojisine dair literatüre dayalı görsellerin kıtlığı dikkat çekmektedir. Bu sebeple ilerleyen çalışmalarımda Türk mitolojisine dair tanrıları, ruhları, sembolleri, mekanları, canavarları ve diğer betimlemeleri ile tüm motifleri kapsayan illüstrasyonlar ile bezeli bir Türk Mitolojisi Ansiklopedik Atlası üzerinde çalışılması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ABDÜLKADİR, İnan (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

ALEMDAR, K, -ERDOĞAN, İ (1994). *Popüler Kültür ve İletişim*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

BARNARD, Malcolm (2002). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*. Ankara: Ütopya Yayınları

BAYLADI, Derman (2010). *Sorularla Mitoloji*. İstanbul: Omnia Yayınları.

BAYAT, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yayınları.

BAYAT, Fuzuli (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYAT, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

BAYAT, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Kutsal Dişi, Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler, İyeler ve Demonoloji 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

BAYAT, Fuzuli (2015). *Türk Mitolojik Sistemi Cilt 1-2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYAT, Fuzuli (2016). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

BAYAT, Fuzuli (2017). *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BEYDİLİ, Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* çev. Eren Ercan. Ankara: Yurt Kitap Yayınları.

BONNEYFOY, Yves (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Cilt 1-2*, çev. Levent Yılmaz, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BÖLÜKBAŞI, Bartu (2020). *Gesar Yokbol Başlıyor*. İstanbul: Prestij Yayıncılık.

CAN, Şefik (1970). *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

ÇİRKİN, Sergen (2019). *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÇORUHLU, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

ÇORUHLU, Yaşar (2017a). *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

ÇORUHLU, Yaşar (2017b). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

DE CERTEAU, Michel (1984). *The Practice of Everyday Life*. İngiltere Londra: University of California Pres.

ELİADE, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı* çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.

ELİADE, Mircea (2001). *Mitlerin Özellikleri* çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınları.

ERGİN, Muharrem (1964). *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ERGİN, Muharrem (2009). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ERİNÇ, Sıtkı Mehmet (2004). *Kültür Sanat Sanat Kültür*. Ankara: Ütopya Yayınları.

ERMAN, Deniz Onur (2009). *Seramik Sanatında Kuş Figürü Üzerine Kişisel Uygulamalar Sanatta Yeterlilik Eseri Çalışma Raporu*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Ankara.

ESİN, Emel (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

EYÜBOĞLU, Bedri Rahmi (1974). *Dol Karabakır Dol*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (1997). *Anadolu Uygarlığı*. İstanbul: Der Yayınları.

FİSKE, Jhon (1999). *Popüler Kültürü Anlamak*, çev. Süleyman İrvan. Ankara: Ark Yayınları.

GARDNER, Ernest Arthur (1917). *Encyclopaedia Of Religion And Ethics*. United States: T&T Clark

GEZGİN, Deniz (2007). *Hayvan Mitosları*. İstanbul: Sel Yayınları.

GÜLTEPE, Necati (2015). *Türk Mitolojisi Yeni Araştırmaların Işığında*. İstanbul: Resse Kitabevi.

HOLLINGSWORTH, Mary (2009). *Dünya Sanat Tarihi* çev. Banu Ergüder, Rengin Küçükerdoğan. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

HOOKE, Samuel Henry (2002). *Ortadoğu Mitolojisi* çev. Alâeddin Şenel. Ankara: İmge Yayınevi.

İPŞİROĞLU, Mahzar Şevket, EYÜBOĞLU, Sabahattin (1955). *Fatih Albümüne Bir Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

IŞIN, Ekrem (2004). *Ben Mehmed Siyah Kalem İnsanlar ve Cinlerin Ustası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KARAKUŞ, Ahmet (2011). *Tarihin İzinde Efsaneler Mitler Gerçekler*. Ankara: Alter Yayıncılık.

KÖKEN, Merve (2021). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Karakarga Yayınları.

MARTİNOV, A.İ (2013). *Altay Kaya Resimleri* çev. Zeynep Bağlan Özer. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarihi Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

GÜNGÖR, Nazife (1999). *Popüler Kültür ve İktidar*. Derleyen: Nazife Güngör, Ankara: Vadi yayınları.

NECATİGİL, Behçet (2002). *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri.

ÖGEL, Bahaeddin (2014a). *Türk Mitolojisi Cilt 1*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu

ÖGEL, Bahaeddin (2014b). *Türk Mitolojisi Cilt 2*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu

RADLOFF, Wilhelm (2008). *Türklük ve Şamanlık* çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi.

ROSENBERG, Donna (2003). *Dünya Mitolojisi Büyük Destanlar ve Söylenceler Antolojisi* çev. Koray Akten vd. Ankara: İmge Yayınevi.

ROUX, Jean Paul (2011). *Eski Türk Mitolojisi* çev. Musa Yaşar Sağlam. Ankara: Bilgesu Yayınevi.

ROUX, Jean Paul (2021). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Dergâh Yayınları.

SEARS, Kathleen (2015). *Mitoloji 101* çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları.

SFETCU, Nicolae (2018). *Death Culture, Philosophical and Religious Aspect*. Romanya: MultiMedia Publishing.

SHIPPEY, Tom (1982). *The Road To Middle-Earth*. İngiltere: Grafton An Imprint of HarperCollinsPublishers

SOMUNCUOĞLU, Servet (2008). *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*. İstanbul: A-Z Yapı.

SOMUNCUOĞLU, Servet (2011). *Saymalıtış Gökyüzü Atları*. İstanbul: İlke Basın Yayın.

TAŞ, İsmail (2002). *İslam Öncesi Türk Düşüncesinde Kozmogoni Kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları

TEZCAN, Hülya (2011). *Tılsımlı Gölekler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

TURANİ, Adnan (1975). *Sanat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Toplum Yayınları.

VERLAG, Peter Delius (2009). *Mitoloji* çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul Ntv Yayınları.

WILKINSON, Philip (2010). *Efsaneler&Mitler* çev. Emel Lakşe. İstanbul: Alfa Yayınları.

WILKINSON, Kathryn (2021). *Semboller ve İşaretler* çev. Seda Toksoy. İstanbul: Alfa Yayınları.

Makaleler

DÜZGÜN, Ülkü Kara (2012). “Türk Destanlarında Merkezî Kahraman Tipinin Tipolojisi”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt:18, Sayı:69, Ocak 2012, ss. 11

KALAFAT, Yaşar (2016). “Günümüz Türk Kültür Dünyasında Mitoloji Çalışmalar”, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl 105, Sayı 342, Şubat 2016, ss. 71-75.

KIRAN, Hasan (2011). “Şamanist İmgelerden Resimsel Dile”, *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, Sayı 01, Kasım 2011, ss. 101-110.

ÖZKAN, Hasan Hüseyin (2006). “Popüler Kültür ve Eğitim”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2006 Cilt:14 No:1 ss. 29-38.

Serhat Kültür (2005). *Tarih, kültür, haber dergisi*, 2005, Yıl: 3. İstanbul: Serhat Kültür Yayınları.

Serhat Kültür (2006). *Tarih, kültür, haber dergisi*, 2006, Yıl: 4. Serhat Kültür Yayınları.

ŞEN, Emre, GÜRPINAR, Fatma (2019). “Farklı Kültürlerde Güneş Sembolü”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2019 ss. 985-1008.

TAVKUL, Ufuk (2007). *Kafkas Nart Destanlarında At Motifi*, 2007, Sayı 3, Cilt 4, Eylül 2007, ss199.

YEŞİLNACAR, M. İrfan, YILDIZ, Hakan (2019). “Afrika’da Yaşanan Sıkıntılarda Beşerin Bulaşık Elinin İzleri”, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Yıl:2019, ss220.

Basılmamış Kaynaklar

KARAKURT, Deniz (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. E-Kitap ISBN 978-605-5618-03-2

ÖZGÜR, Sema (2006). *Şamanizm ve Can Göknil'in Yapıtlarındaki İzdüşümleri*, Yüksek Lisans Tezi, dan. Doç. Dr. Zühre İndirkaş, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı. İstanbul.

Genel Başvuru Kaynakları

Antik Dünya Ansiklopedisi, (2010). Ankara: Tübitak yayınları.

Monster Manual (2014). Amerika Birleşik Devletleri: Wizards of the Coast LLC

Oxford Dictionary, (2000). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

Url1. <https://www.cografya.gen.tr/egitim/kitalar/afrika.htm> E.T 01.07.2022

Url2. http://www.turkishpaintings.com/content/mod_images/painters/works/large/work_5769.jpg E.T. 02.04.2022.

Url3. http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=96 E.T. 02.04.2022.

Url4. <https://aku.edu.tr/akusergi/deniz-onur-erman/> E.T. 07.04.2022.

Url5. <https://www.galerisoyut.com.tr/wp-content/gallery/deniz-onur-erman-2017/doe1710-07.jpg> E.T. 07.04.2022. 68 cm.

Url6. <https://www.galerisoyut.com.tr/wp-content/gallery/deniz-onur-erman-2017/doe1710-02.jpg> E.T. 07.04.2022. 74 cm.

Url7. <https://www.bozluartproject.com/wp-content/uploads/2019/02/Zymrydy-Anka-serisinden-From-the-Phoenix-series-31-x-30-x-43-cm-Bronz-Bronze-2005-4.jpg> E.T. 07.04.2022.

Url8. https://www.youtube.com/watch?v=MfeofishWac&ab_channel=BozluArtProject E.T. 07.04.2022.

Url9.http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=1&modPainters_artistDetailID=3753 E.T. 07.04.2022.

Url10.https://www.kazakistan.kz/wp-content/uploads/2017/06/DSC_3050-1.jpg E.T. 07.04.2022.

Url11.<https://www.netflix.com/title/80189829> E.T. 07.04.2022. Netflix, Hakan Muhafız.

Url12.Evrenol, Biography E.T. 07.04.2022.
<https://www.canevrenol.com/biography>

Url13.Evrenol söyleşi: 2022.
<https://www.youtube.com/watch?v=mkxKSeF8GI0>

Url14.<https://www.monsternotebook.com.tr/fokus-monster-sirket-profil/> E.T. 05.04. 2022.

Url15.<https://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/121738#:~:text=1.&text=Categories%20%C2%BB-,a.,large%20%20ugly%20%20and%20frightening> E.T. 22.05.2022.

Url16. <https://www.monsternotebook.com.tr/huma/> E.T. 05.04.2022.

Url17.<https://img-monsternotebook.mncdn.com/UPLOAD/BANNERS/listBanner/Huma.png> E.T. 05.04.2002

Url18. <https://www.monsternotebook.com.tr/markut/> E.T. 05.04.2022.

Url19.<https://img-monsternotebook.mncdn.com/UPLOAD/BANNERS/listBanner/Markut.png> E.T. 05.04.2022 E.T. 05.04.2022

Url20. <https://www.monsternotebook.com.tr/tulpar/> E.T. 05.04.2022.

Url21.<https://img-monsternotebook.mncdn.com/UPLOAD/BANNERS/listBanner/Tulpar.png> E.T. 05.04.2022

Url22. <https://www.monsternotebook.com.tr/semruk/> E.T. 05.04.2022.

Url23.<https://img-monsternotebook.mncdn.com/UPLOAD/BANNERS/listBanner/Semruk.png> E.T. 05.04.2022.

Url24.<https://www.monsternotebook.com.tr/abra/> E.T. 05.04.2022.

Url25.<https://img-monsternotebook.mncdn.com/UPLOAD/BANNERS/listBanner/Abra.png> E.T. 05.04.2022.

Url26.<https://www.monsternotebook.com.tr/UPLOAD/duyurular-haberler/aryond/aryond-1.jpg> E.T. 05.04.2022.

Url27.https://www.youtube.com/watch?v=Ucj1cmUUMy8&ab_channel=TuncayTa%C5%9F%C3%A7%C4%B1 E.T. 06.04.2022.

Url28.https://www.youtube.com/watch?v=Ucj1cmUUMy8&ab_channel=TuncayTa%C5%9F%C3%A7%C4%B1 E.T. 06.04.2022.

Url29.https://store.steampowered.com/app/931000/URUZ_Er_Kiinin_Geri_Dn/?l=turkish E.T. 06.04.2022.

Url30.<https://www.deviantart.com/ertacaltinoz/gallery/all> E.T 08.04.2022.

Url31.<https://www.deviantart.com/ertacaltinoz/art/ALBIZ-SUVARI-135840831> E.T. 08.04.2022.

Url32.<https://www.deviantart.com/ertacaltinoz/art/ERLIKHAN-138675563> E.T. 08.04.2022.

Url33. <http://www.barismustecaplioglu.com/tr/images/samanlarDiyari-kapak-big.jpg> E.T. 08.04.2022.

Url34. <https://www.artstation.com/artwork/JYeOz> E.T. 08.04.2022.

Url35. <https://www.artstation.com/artwork/EPLdn> E.T. 08.04.2022.

Url36. <https://www.artstation.com/artwork/O6okw> E.T. 08.04.2022.

Url37.

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Birth_of_Venus#/media/File:Sandro_Botticelli_-_La_nascita_di_Venere_-_Google_Art_Project_-_edited.jpg E.T. 02.07.2022

Url38.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/43/Idun_and_the_Apples_by_James_Doyle_Penrose%2C_1890.jpg E.T. 02.07.2022

Url39.

[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Journey_into_Mystery_no._83_\(cover_art\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Journey_into_Mystery_no._83_(cover_art).jpg) E.T. 02.07.2022

Url40. <https://4anime.gg/watch/bleach-806?ep=14100> E.T. 02.07.2022

Url41.

https://www.netflix.com/watch/60004480?trackId=255824129&tctx=0%2C0%2CNAPA%40%40%7Cb3c281b1-0dfa-445a-a8d0-4ffdc3c503a0-478698813_titles%2F1%2F%2Fy%C3%BCz%C3%BCklerin%2F0%2F0%2CNAPA%40%40%7Cb3c281b1-0dfa-445a-a8d0-4ffdc3c503a0-478698813_titles%2F1%2F%2Fy%C3%BCz%C3%BCklerin%2F0%2F0%2Cunknown%2C%2Cb3c281b1-0dfa-445a-a8d0-4ffdc3c503a0-478698813%7C1%2CtitlesResults%2C60004480 E.T 02.07.2022

Url42.

<https://www.netflix.com/watch/60004484?trackId=255824129&tctx=0%2C2%2CNAPA%40%40%7Cb3c281b1-0dfa-445a-a8d0-4ffdc3c503a0->

[478844999_titles%2F1%2F%2Fy%C3%BCz%C3%BCklerin%20efendisi%2F0%2F0%2CNAPA%40%40%7Cb3c281b1-0dfa-445a-a8d0-4ffdc3c503a0-478844999_titles%2F1%2F%2Fy%C3%BCz%C3%BCklerin%20efendisi%2F0%2F0%2Cunknown%2C%2Cb3c281b1-0dfa-445a-a8d0-4ffdc3c503a0-478844999%7C1%2CtitlesResults%2C60004484](#)

E.T. 02.07.2022

Url43. <https://4anime.gg/watch/naruto-shippuden-355?ep=8224> E.T. 02.07.2022

Url44. <https://4anime.gg/watch/hunter-x-hunter-2?ep=212> E.T. 02.07.2022

ÖZGEÇMİŞ

Eğitimi:

Yüksek Lisans: 2022, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı

Lisans: 2016, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Çizgi Film Animasyon Bölümü

Lise: 2011, Kütahya Fatih Anadolu Lisesi, Fen Bilimleri Alanı

Sergiler:

Feelings: Kişisel illüstrasyon sergisi 6-16 Ağustos 2018 Eskişehir

Penetration: Karma sergi 10-13 Ocak 2019 İzmir

Bilinmeyene Övgüler: Karma sergi 15-20 Ocak 2019 İzmir

STA 5069: Karma sergi 21-25 Mayıs 2019 İzmir

Sonat: Karma sergi 29 Kasım-29 Aralık 2021 Bilecik

İş Tecrübesi:

Staj: Resimli Filim Animasyon Stüdyosu Eskişehir 2015

Akademi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Araştırma Görevlisi 2020-